

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZİNİN TÜRKİYE VE AB
MAKRO EKONOMİK DENGELERİNE ETKİLERİ VE ALINAN
ÖNLEMLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serap ÇİFTÇİ ADABAĞ

Balıkesir, 2019

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

**2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZİNİN TÜRKİYE VE AB
MAKRO EKONOMİK DENGELERİNE ETKİLERİ VE ALINAN
ÖNLEMLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serap ÇİFTÇİ ADABAĞ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Musa GÖK

Balıkesir, 2019

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

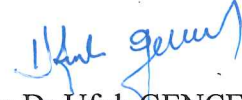
Enstitünüzün Maliye Anabilim Dalı'nda 201112537007 numaralı Serap ÇİFTÇİ ADABAĞ'ın hazırladığı "2008 Küresel Ekonomik Krizinin Türkiye ve AB Makro Ekonomik Dengelerine Etkileri ve Alınan Önlemlerin Değerlendirilmesi" Konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 11.09.2019 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Doç.Dr.Musa GÖK
Danışman

Doç.Dr.Arman Zafer YALÇIN
Üye

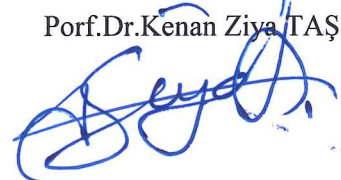
Doç.Dr.Ufuk GENÇEL
Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

10.10./2019

Enstitü Müdürü

Prof.Dr.Kenan Ziya TAŞ

ÖNSÖZ

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli olarak ödenemeyen konut kredileri sebebiyle ortaya çıkan, yapısı sebebiyle etkisi salt ABD ile sınırlı kalmayan ve böylelikle küresel bir nitelik kazanan finansal kriz, ortaya çıkmasından yaklaşık bir yıl sonra başta gelişmiş ülkeler olmak üzere, gelişmekte olan ülkeler de dahil olmak üzere küresel çapta etkili olmuştur. Bu kapsamda bu araştırmada 2008 yılında ortaya çıkan küresel finansal krizin hem gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye, hem de gelişmiş bir birlik olan Avrupa Birliği'ne (AB) olan etkileri çeşitli değişkenler göz önüne alınarak araştırılacak, ayrıca AB'de küresel krize bağlı olarak 2009 yılında ortaya çıkan borç krizinin nedenleri ve borç krizine yönelik olarak AB tarafından ortaya konulan tedbirler analiz edilecektir.

Söz konusu bu önsöz aracılığıyla eğitim hayatım boyunca hem maddi hem manevi desteğini her daim bana hissettiren başta ailem olmak üzere, ve daima yanımda olan abla ve kardeşlerime, özellikle bitmeyen sabrı, anlayışı ve emekleri için saygıdeğer danışmanım Doç. Dr. Musa GÖK'e, sevgili eşim Mikail ADABAĞ'a ve biricik kızım Pelin'e ayrıca emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Serap ÇİFTÇİ ADABAĞ

ÖZET

2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZİNİN TÜRKİYE VE AB MAKRO EKONOMİK DENGELERİNE ETKİLERİ VE ALINAN ÖNLEMLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

ÇİFTÇİ ADABAĞ, Serap

Yüksek Lisans, Maliye Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Musa GÖK

2019, 150 Sayfa

Bu araştırmanın amacı, ABD kaynaklı finansal krizin kısa sürede küresel bir nitelik kazanmasının hem Türkiye, hem Avrupa Birliği (AB) ekonomileri üzerindeki etkilerinin, bu etkilerin neden olduğu sonuçların başta bütçe dengeler olmak üzere, çeşitli ekonomik göstergeler aracılığıyla araştırılması, ABD merkezli krizin AB kapsamında nasıl bir borç krizine döndüğünün incelenmesi ve AB'nin bu kapsamda ortaya koyduğu çözüm önerilerinin analiz edilmesidir. Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama yönteminden yararlanılmıştır. Bu amaçla konuyla ilgili ulusal ve uluslararası literatürde yer alan kitap, akademik dergi ve raporlar ile internet ortamında yer alan ulusal ve uluslararası internet siteleri ve interaktif sorgulama sistemlerinden elde edilen verilerden yararlanılmıştır.

Araştırma kapsamında edinilen sonuçlara göre, ABD merkezli bir mortgage kökenli finansal kriz olarak gelişen 2008 krizinin, ilerleyen dönemde küreselleşmenin etkisiyle yayılarak, 2009 yılında AB ülkelerinde bir borç krizini tetiklediği ortaya konmuştur. AB içinde ilk olarak finansal olarak en kötü durumdaki Yunanistan'ı etkileyen borç krizi, sonrasında Birlik içinde benzer yapıdaki ülkeleri de etkisi altına almış ve kriz daha da derinleşmiştir. Bu duruma önlem olarak AB, kendi içinde bazı çözüm mekanizmaları geliştirme yoluna giderek, Birlik içindeki sorunlu ekonomileri toparlama yoluna gitmiş, aynı zamanda bazı yapısal düzenlemelere giderek, olası krizleri engelleme yoluna gitmiştir. Ancak araştırma kapsamında görüldüğü üzere 2019 yılı itibarıyla, her

ne kadar krizin gözle görülür etkileri azalsa da, dolaylı etkilerinin devam ettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Mortgage Krizi, Borç Krizi, Avrupa Birliği

ABSTRACT

THE EFFECTS OF 2008 GLOBAL ECONOMIC CRISIS INTO MACROECONOMIC BALANCES OF TURKEY AND EU AND EVALUATION OF THE MEASURES TAKEN

ÇİFTÇİ ADABAĞ, Serap
Master Degree Thesis, Department of Finance

Adviser: Assos. Prof. Dr. Musa GÖK

2019, 150 pages

The purpose of this research, is to investigate the impacts of US-based financial crisis on Turkey and the EU economies in a short time, the cause of these effects, particularly budget balances via a variety of economic indicators and to search how the US-based that returned into a Debt Crisis in the EU and analyse of the suggestions of the EU. Qualitative research methods were used as descriptive scanning method. For this purpose, books, academic journals and reports in the national and international literature and data obtained from national and international websites and interactive inquiry systems on the internet were used.

According to the results of the research, the 2008 crisis, which developed as a mortgage-based financial crisis in the United States (USA), was spread by the impact of globalization and triggered a debt crisis in the European Union (EU) countries in 2009. The Debt Crisis, which first affected Greece, the worst financial situation in the EU, then affected the countries of similar structure within the Union and the crisis deepened. As a precaution to this situation, the EU has taken the path of developing some solution mechanisms within itself, gathering the troubled economies within the Union, and at the same time going through some structural arrangements and preventing the possible crises. However, as seen in the scope of the research, as of 2019, although the visible effects of the crisis have diminished, the indirect effects of the crisis have continued.

Key Words: Globalization, Mortgage Crisis, Debt Crisis, European Union

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TABLolar LİSTESİ	x
GRAFİKLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
KÜRESELLEŞME VE KRİZ KAVRAMINA GENEL BAKIŞ	5
1.1. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI	5
1.2. KÜRESELLEŞME VE KAPİTALİZM İLİŞKİSİ	7
1.3. KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI	9
1.4. KRİZ KAVRAMI VE ÇEŞİTLERİ	14
1.5. KRİZLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE 2008 KÜRESEL KRİZİ	17
1.6. 2008 KÜRESEL KRİZİNİN NEDENLERİ VE DİĞER KRİZLERDEN FARKI	27
1.6.1. Menkul Kıymetleştirme	28
1.6.2. Mortgage Kredilerinin Yapısının Bozulması Sorunlu Krediler ve Krizin Ortaya Çıkışı	28
1.6.3. Finansal Yapıdaki Değişim ve Faiz Oranlarındaki Uyumsuzluklar	32
1.6.4. Şeffaflık ve Derecelendirme Kuruluşları	32
1.6.5. Şeffaflık Sorunu	35
İKİNCİ BÖLÜM	37
2008 KÜRESEL KRİZİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ	37
2.1. 2008 KÜRESEL KRİZİ VE TÜRK EKONOMİSİ	38
2.2. 2008 KÜRESEL KRİZİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ ...	41
2.2.1 2008 Küresel Krizin Türkiye Ekonomisinde Büyümeye ve Gayri Safi Yurt İçi Harcamaya (GSYİH) Etkisi	41
2.2.2. Enflasyon ve Faiz Oranları Üzerine Etkisi	51
2.2.3. Kapasite Kullanım Oranı Üzerine Etkisi	52
2.2.4. Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkisi	53

2.2.5. İstihdam Üzerine Etkisi.....	56
2.2.6. Kamu Gelirleri, Giderleri, Kamu ve Özel Kesimlerin Borçları ve Ödemeler Üzerine Etkisi	59
2.2.7. Merkez Bankası Döviz Rezervleri, Borsa ve Döviz Kurları Üzerine Etkisi.....	62
2.2.8. Yatırım ve Tasarruflar Üzerine Etkisi.....	63
2.3 2008 KÜRESEL KRİZİNE KARŞI TÜRKİYE'DE ALINAN ÇÖZÜM ÖNLEMLERİ.....	64
2.3.1. Kamu Harcamalarına Yönelik Politikalar	65
2.3.2. Kamu Gelirlerine Yönelik Politikalar	66
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	68
2008 KÜRESEL KRİZİNİN AVRUPA BİRLİĞİNE ETKİLERİ, KRİZE KARŞI ALINAN ÇÖZÜM ÖNLEMLERİ VE GELİŞTİRİLEN MEKANİZMALAR	68
3.1. 2008 KÜRESEL KRİZİNİN AVRUPA BİRLİĞİNE ETKİLERİNE GENEL BAKIŞ.....	68
3.2. 2008 KÜRESEL KRİZİ VE BORÇ KRİZİNİN PIIGS ÜLKELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	71
3.2.1. Yunanistan	71
3.2.2. İrlanda	75
3.2.3. İspanya	80
3.2.4. İtalya	83
3.2.5. Portekiz	87
3.3. 2008 KÜRESEL KRİZİ VE 2009 BORÇ KRİZİNİN AVRO BÖLGESİ ÜZERİNE ETKİLERİ.....	91
3.4. AVRUPA BİRLİĞİNDE KRİZE KARŞI ALINAN ÖNLEMLER.....	101
3.4.1. Ödemeler Dengesi Fonu	103
3.4.2. Kredi Havuzu.....	104
3.4.3. Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması	104
3.4.4. Avrupa Finansal İstikrar Fonu	106
3.4.5. Avrupa İstikrar Mekanizması	107
3.4.6. Rekabet Paketi.....	109
3.4.7. Avro Rekabet Paketi	111
3.4.7.1. Rekabet Gücünün Arttırılması	111
3.4.7.2. İstihdamın Arttırılması.....	113
3.4.7.3. Kamu Maliyesinde Sürdürülebilirliğin Sağlanması ..	113

3.4.7.4. Mali İstikrarın Güçlendirilmesi.....	114
3.4.8. Avrupa Birliği 2020 Stratejisi.....	115
3.4.9. Altılı Paket	120
3.4.10. Avrupa Dönemi.....	121
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	123
KAYNAKÇA	135

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Türkiye Ekonomisinde İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSYİH Büyüme Oranı (Sabit Fiyatlarla, Yıllık, Yüzde).....	50
Tablo 2. Kapasite Kullanım Oranları (2007-2008-2009, Yüzde)	53
Tablo 3. 2000-2011 Yılları Arası Türkiye Dış Ticaret Verileri	54
Tablo 4. 2005-2010 Yılları Arası Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik Verileri (Yüzde)	57
Tablo 5. Türkiye’de İşsizlik Oranlarının Sektörlere Göre Dağılımı.....	58
Tablo 6. Kamu ve Özel Kesim Borçları	61
Tablo 7. TCMB Döviz Rezervleri.....	62
Tablo 8. 2008-2009 Yılları İMKB 100 Endeksi ve \$-TL Paritesi	63
Tablo 9. Yunanistan’ın Makroekonomik Göstergeleri (2006-2013) (Yüzde).....	74
Tablo 10. İrlanda’nın Makroekonomik Göstergeleri (2006-2013) (Yüzde).....	78
Tablo 11. İspanya’nın Makroekonomik Göstergeleri (2006-2013) (Yüzde).....	82
Tablo 12. İtalya’nın Makroekonomik Göstergeleri (2006-2013) (Yüzde)	86
Tablo 13. Portekiz’in Makroekonomik Göstergeleri (2006-2013) (Yüzde).....	90
Tablo 14. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$).....	100
Tablo 15. Avro Bölgesi Ülkelerinin Avrupa Finansal İstikrar Fonuna Katkıları (Milyon Avro).....	107

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Reel Kesimde Mevcut Durum ve Beklentiler (Mevsimsellikten arındırılmış seriler, 3 aylık hareketli ortalama)	40
Grafik 2. 2002-2009 Yılları Arasında Türkiye Ekonomisinde Reel Büyüme Hızları (Yüzde).....	42
Grafik 3. Türkiye Ekonomisi GSYİH Büyümesi (1998 Sabit Fiyatlar, Çeyrek Dönemler İçin, Yüzde)	42
Grafik 4. 2008-2012 Yılları Büyümenin Kaynakları (Yüzde).....	43
Grafik 5. Türkiye Ekonomisi Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Bin \$).....	45
Grafik 6. 2008-2012 Yılları Arası Türkiye’de Sektörel Büyüme Hızları (Yüzde) 45	
Grafik 7. 2008-2009 Sanayi Üretim Endeksi (Yüzde).....	47
Grafik 8. 2008-2012 Yılları Arası Sektörlerin GSYH İçindeki Payı (Yüzde).....	49
Grafik 9. 2001-2010 Yılları Arasında İhracat ve İthalat Miktarı (Milyon \$)	54
Grafik 10. Türkiye Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$).....	55
Grafik 11. Türkiye Cari İşlemler Dengesi (Yüzde).....	56
Grafik 12. 2000-2017 Yılları Arası Yatırım, Tasarruf ve Cari İşlemler Dengesi (Yüzde)	64
Grafik 13. Yunanistan Bütçe Açığının GSYİH’ye Oranı (Yüzde)	72
Grafik 14. Yunanistan Kamu Borcunun GSYİH’ye Oranı (Yüzde).....	73
Grafik 15. İrlanda Kamu Açığının GSYİH’ye Oranı (Yüzde).....	77
Grafik 16. İrlanda Bütçe Açığının GSYİH’ye Oranı (Yüzde).....	78
Grafik 17. İspanya’da Kamu Borçlarının GSYİH’ya Oranı (Yüzde)	81
Grafik 18. İspanya’da Borç Açığının GSYİH’ya Oranı (Yüzde)	82
Grafik 19. İtalya’da Kamu Borçlarının GSYİH’ya Oranı (Yüzde)	85
Grafik 20. İtalya’da Borç Açığının GSYİH’ya Oranı (Yüzde)	85
Grafik 21. Portekiz’de Kamu Borçlarının GSYİH’ya Oranı (Yüzde).....	89
Grafik 22. Portekiz’de Borç Açığının GSYİH’ya Oranı (Yüzde)	90
Grafik 23. Borç Krizi Gelişiminin Büyüme Oranları Üzerinden Dönemlerle Gösterimi	95
Grafik 24. Borç Krizinin Gelişiminin Avro Bölgesinin GSYİH Oranları Üzerinden Dönemlerle Gösterimi (Trilyon \$)	96
Grafik 25. Avro Bölgesinde Bütçe Açığının GSYİH’ya Oranı (2006-2013) (Yüzde)	97

Grafik 26. Borç Krizinin Gelişiminin İşsizlik Oranları Üzerinden Dönemlerle Gösterimi	98
Grafik 27. 2006-2014 Döneminde AB ile Avro Bölgesi Yıllık Enflasyon Oranları.....	99

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABGS	Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
AİM	Avrupa İstikrar Mekanizması
AMB	Avrupa Merkez Bankası
AR-GE	Araştırma-Geliştirme
GSYİH/GSYH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
PIIGS	(Portugal (Portekiz), Ireland (İrlanda), Italy (İtalya), Greece (Yunanistan), Spain (İspanya))
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	Türk Lirası
vd.	Ve Diğerleri

GİRİŞ

ABD merkezli ve temelinde konut kredilerinin geri ödenilmesinde yaşanan zorlukların bulunduğu, aynı zamanda Mortgage Krizi olarak da adlandırılan küresel finansal kriz, ortaya çıktığı 2008 yılında sadece ABD'yi etkilememiş, aynı zamanda başta AB olmak üzere birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri de etkilemiştir. Küresel kriz öncesinde, içinde buldukları ekonomik büyümeden oldukça yararlanan bu ülkeler, yaşanan küresel krizden olumsuz olarak etkilenmiş ve ilerleyen dönemde kendilerini bir ekonomik kriz içinde bulmuşlardır. Böylelikle birçok ülke, içinde oldukları ticari ve iktisadi blokların istikrarlılıklarını sorgulamaya başlamıştır. Yaşanan küresel kriz ve ekonomideki durgunluk durumu, bütün dünya genelinde bütçe dengelerinde bozulmaya ve kamu ve özel sektördeki borç seviyesinin artmasına neden olmuştur.

Küresel kriz sonrasında dikkati, ekonomideki bir diğer önemli faktör olan AB, bilhassa Birlikteki zayıf ekonomilere sahip olan ülkeler çekmiş ve bu ülkelerde bir borç krizinin yaşanacağı ile ilgili endişeler artmıştır. Avro Bölgesine dair olan endişeler, 2009 yılında gerçeğe dönmeye başlamış ve AB içindeki ilk kriz Yunanistan'da gerçekleşmiştir. Yunanistan krizi ile Birlik içindeki ekonomik ve parasal birliğe dair spekülasyonlar artış göstermiş ve bu krizin Yunanistan'ın dışına çıkarak Avro Bölgesindeki diğer ülkelerde de gerçekleşeceği, ekonomik ve parasal birliğin bütünüyle ekonomik istikrarının bozulacağı ve hatta bu birliğin bozulma riski konusunda çeşitli endişeler meydana gelmiştir. Avro Bölgesi ülkeleri ve Birlik kurum ve mekanizmalarının, krize dair gösterdikleri reaksiyonlarda görülen zafiyetler, borç krizinin daha da yaygınlaşarak, etkilerinin artmasına ve AB içindeki ekonomik ve parasal birlikle ilgili olan endişelerin haklı çıkmasına neden olmuştur. Bu kapsamda Yunanistan'da başlayan kriz, ortak para birimi olan Avro'nun tedavüle çıkmasından sonraki AB içindeki ilk ciddi ekonomik kriz olması nedeniyle bu kriz hem Avro hem AB için önemli bir sınav olmuş ve ekonomik krizle mücadelede AB kapasitesinin yetersiz olduğunu göstermiştir.

AB, yaşanan kriz ile birlikte çeşitli çözüm arayışlarına girmiş ve bu kapsamda kriz yaşanan ülkelerde gereken reformların yapılması ve ihtiyaç olması durumunda bu ülkelere yardım desteği verilerek Avro Bölgesinin bir bütün olarak ekonomik olarak istikrarının sağlanması politikası benimsenmiş ve bu kapsamda bazı politikalar ve düzenlemelerde bulunulmuştur.

Avro Bölgesinde yaşanan krizden itibaren 10 yıllık bir süreç geçmekle birlikte, her ne kadar krizin piyasa ve yatırımcılara olan etkileri tam olarak bertaraf edilmese de, hem krizin yaşandığı ülkelerde, hem de AB kurumlarında önemli değişiklik ve reformlar uygulanmıştır. Böylelikle Avro krizinin yoğun olarak hissedildiği beş Avro Bölgesi ülkesinde (Yunanistan, Portekiz, İtalya, İrlanda ve İspanya) makroekonomik dengesizliklerin giderilmesine yönelik yapısal reformlar ve kemer sıkma politikalarına başvurulmuş, bununla birlikte mali disiplin ve finansal denetimin artırılmasına yönelik uygulamalar yürürlüğe konulmuş ve Avro Krizinin yok edilmesine yönelik adımlar atılarak, ileride oluşabilecek krizler için birer tedbir almak için yeni mekanizmalar oluşturulmuştur.

Bu kapsamda hem krizin etkilerinin yoğun hissedildiği beş ülke olan Yunanistan, Portekiz, İtalya, İrlanda ve İspanya'da makroekonomik dengesizliklerin giderilmesine dair yapısal reformlar ve kemer sıkma politikaları uygulanırken, hem de ekonomik ve parasal birlikteki ekonomi idaresine dair kural ve kurumlarda revizyon yapılmış, mali disiplin ve finansal denetimin artırılmasına dair uygulamalarda bulunulmuş, AB düzeyinde ekonomik büyümenin artırılmasına dair politikalar devreye girmiş ve krizi bertaraf ederek ileride oluşabilecek olası krizlere tedbir almak amacıyla yeni mekanizmalar kurulmuştur.

2008 küresel ekonomik krizinin Türkiye ve AB makro ekonomik dengelerine etkilerinin araştırıldığı bu araştırmanın amacı, ABD kaynaklı finansal krizin kısa sürede küresel bir nitelik kazanmasının hem Türkiye, hem AB ekonomileri üzerindeki etkilerinin, bu etkilerin neden olduğu sonuçların başta bütçe dengeler olmak üzere, çeşitli ekonomik göstergeler aracılığıyla araştırılması, ABD merkezli krizin AB kapsamında nasıl bir borç krizine döndüğünün incelenmesi ve AB'nin bu kapsamda ortaya koyduğu çözüm önerilerinin analiz edilmesidir.

Bu bağlamda bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde konunun daha iyi anlaşılması için küreselleşme ve kriz kavramları araştırılacak olup, bu kapsamda küreselleşme, küreselleşme ve ekonomik faydaları, kriz kavramı ve çeşitleri, krizlerin tarihsel gelişimi ve yaşanan krizler araştırılacak, araştırma konusunu oluşturan küresel krizin ortaya çıkışı ve nedenleri analiz edilecektir. İkinci bölümde küresel krizin Türkiye ekonomisine etkileri araştırılacaktır. Bu kapsamda küresel krizin Türkiye ekonomisinde büyümeye ve gayri safi yurt içi harcamaya etkisi, enflasyon ve faiz oranları, kapasite kullanım oranı, dış ticaret ve cari işlemler dengesi, istihdam, kamu gelirleri, giderleri, kamu ve özel kesimlerin borçları ve ödemeler, merkez bankası döviz rezervleri, borsa ve döviz kurları, yatırım ve tasarruflar üzerine etkisi ile 2008 küresel krizine karşı Türkiye’de alınan çözüm önlemleri analiz edilecektir. Üçüncü bölümde küresel krizin AB’ye etkileri araştırılacaktır. Bu kapsamda başta küresel krizin ve borç krizinin PIIGS (Portugal (Portekiz), Ireland (İrlanda), Italy (İtalya), Greece (Yunanistan), Spain (İspanya)) ülkeleri üzerindeki etkileri ve Avro Bölgesi üzerine etkileri ile Avrupa Birliğinde krize karşı alınan çözüm önlemleri ve geliştirilen mekanizmalar araştırılacaktır. Bu kapsamda AB tarafından oluşturulan Ödemeler Dengesi Fonu, Kredi Havuzu, Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması, Avrupa Finansal İstikrar Fonu, Avrupa İstikrar Mekanizması, Rekabet Paketi, Avro Rekabet Paketi, Avrupa Birliği 2020 Stratejisi, Altılı Paket, Avrupa Dönemi uygulamaları analiz edilecektir.

Bu araştırma, küreselleşme ve ekonomik kriz kavramlarının birbirini etkilediği günümüzde yaşanan 2008 Ekonomik Krizinin, Türkiye ve AB’ne olan etkilerinin tek bir çatı altında toplandığı, aynı zamanda AB’nin borç krizine dair aldıkları tedbir mekanizmalarının araştırıldığı ve hem Türkiye ekonomisi, hem AB ekonomisine yönelik etkilerinin araştırıldığı ve AB kapsamında alınan tedbirlere yönelik olarak yapılan yüksek lisans seviyesindeki en kapsamlı araştırma olması bakımından önemlidir.

Araştırmada yöntem olarak literatür taraması yöntemi kullanılmış olup, yapılan literatür taraması ile elde edilen veriler ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar ile ulusal ve uluslararası literatürden toplanmıştır. Araştırmaya dair sayısal veriler, akademik araştırmalardan, düşünce kuruluşları

raporlarından, TCMB, IMF, AMB, Dünya Bankası, Avrupa Komisyonları başta olmak üzere, çeşitli ülkelerin Bakanlık seviyelerindeki kuruluşlarından elde edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE KRİZ KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

Küreselleşme ve kriz kavramının analiz edileceği bu bölümde küreselleşmenin tanımı, küreselleşme ve kapitalizm ilişkisi, küreselleşmenin ekonomik avantaj ve dezavantajları, kriz kavramı ve çeşitleri, krizlerin tarihsel gelişimi ve 2008 küresel krizi ile 2008 küresel krizinin nedenleri ve diğer krizlerden farkı incelenecektir.

1.1. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI

Günümüzde küreselleşme ya da bir başka deyişle globalleşme sıkça kullanılan bir kavramdır; buna rağmen bu kavram hakkında hâlihazırda net bir fikir birliğinde uzlaşılamamıştır. Literatürde kimi yazarlar globalleşme kavramı yararına araştırma ve çalışmalarda bulunurken, kimileri ise bunu tam da zıttı bir bakış açısı üzerinde çalışmalarda bulunmuşlardır. Küreselleşme kavramı üzerinde 1980'li yıllardan bu yana pek çok kavram ortaya konulmuştur. “*Küreselleşme kavramından tam olarak ne anlaşıldığı her zaman açık ve net değildir. Küreselleşmenin kendi içerisinde bir değişim ve dönüşüme uğradığını varsaymak da mümkün gözükmemektedir* (Kartal, 2007, 254).”

Küreselleşme süreci, ilerlemiş ve gelişim göstermiş dünyanın herhangi bir yerinde deneyimlenen ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel yaşanmışlıkların dünyada yer alan başka toplumlar üzerinde de etkili olduğu ve toplumlar arasındaki karşılıklı bağımlılığın gitgide arttığı bir süreçtir (Sezgül, 2009, 505). Küreselleşme, “*piyasalar, ulus-devletler ve teknolojilerin, önceleri tanık olunmamış derecede ve birey, şirket ve ulus-devletlere dünya çapında daha yakın, daha hızlı, daha derin ve eskisinden daha ucuz şekilde birbirine ulaşma olanağı verecek şekilde önlenemez bütünleşmesidir*” şeklinde tanımlanmıştır (Gökdere, 2001, 72). Küreselleşme, tarihin kendi içindeki seyirinde bir fenomen olduğu kadar, uluslararası ticaretin yaygın duruma gelmesi, emek ve sermaye hareketlerinin fazlalaşması, ülkeler arasındaki ideolojik olarak birbirlerine karşıt durumlara ayrılmasının sona ermesi, teknolojiye yaşanan hızlı değişim neticesinde ülkelerin ister ekonomik, isterse

de siyasal ve sosyo-kültürel açıdan birbirlerine yakınlaşmalarıdır (Olgun, 2006, 143).

“Küreselleşme, dünya genelinde malların, hizmetlerin, finansal piyasaların, yatırımların, teknolojinin, üretim faktörlerinin, bilginin, eğitimin, demokrasinin, kültürün, hukukun, siyaset ve çevresel faktörler gibi ortak değerlerin sürekli ve hızlı bir biçimde bölgesel veya ulusal sınırları aşarak uluslararasılaşma sürecidir” (Çeken ve diğerleri, 2008, 81). Diğer bir anlatımla küreselleşme fenomeni; dünyanın daha küçük ve yalnızca tek bir yer olarak idrak edilmesi anlayışının giderek daha yaygınlaşması olarak anlatılmaktadır (Talas ve Kaya, 2007, 150).

Küreselleşmeye dair yapılan tanımlamalar ışığında, kavramın içerisinde kesinlikle olması gereken olarak göz önüne alınabilecek temel öğeler aşağıdaki şekilde listelenebilmektedir; (Ener ve Demircan, 2006, 202-203)

- Ülkeler arası serbest mal ve hizmet ticareti.
- Sermayenin ülkeler arası serbest dolaşımı.
- İşgücünün ülkeler arası serbest dolaşımı.
- Teknoloji üretme, kullanabilme, endüstri ilişkilerinde dönüşüm, yeni istihdam biçimleri.
- Rekabet derecesini yükseltici yasal ve kurumsal düzenlemeler.

Küreselleşme kavramı, yaşadığımız dünyanın her hangi bir bölgesinde ortaya çıkan sosyal, politik ve ekonomik etkinliklerin bir parçası olan vakaların, alınan kararların, kürenin bir öteki tarafındaki kişileri ve toplulukları etki altına almasıdır (Fischer, 2003, 22-25).

Küreselleşme fenomeni, toplumların, ekonomilerin ve siyasal kurumların temelinde ve yapısında kalıcı, kökleşmiş değişiklikler oluşturmuştur. Küreselleşen dünyamızda yalnızca işletmeler değil, işletmelere yön ve şekil veren prensipler, değerler ve tutumlarda hızlı bir şekilde değişikliğe uğramaya başlamıştır. Bu hızlı değişim 21. yy.’ı pek çok açıdan önceki dönemlerden ciddi seviyede farklı duruma getirmiştir. 21. yy.’da “*enformasyon devrimi, finans devrimi, ulus üstü değer ve kurumların*

varlığı, dünyada değişen ulusal öncelikler, yeni anlamlar kazanan bireysel ve ulusal güvenlik, yerelleşme ve serbest piyasa ekonomisinin işlerliği” küreselleşmenin meydana getirdiği sonuçlardan kimisidir. Küreselleşme olgusu için farklı tanımlar ve farklı yorumlar yapılmasına rağmen küreselleşmenin faydalarını kısaca; (Ener ve Demircan, 2006, 200-217)

- Tasarrufları da kapsayan dünya kaynakları, daha iyi özgülendirilmiş böylelikle dünya hayat standartlarında iyiye gidiş ve düzenlenme sağlanmıştır.
- Kişiler, geçmişte yapmış olduklarından çok daha geniş bir ürün yelpazesinden seçebilme ve bu mamulleri, daha düşük fiyatlarla satın alma imkânını eline almıştır.
- Sınırlar açılmış, seyahat olanakları artmış ve maliyeti daha ucuzlamış böylelikle kişiler daha uzak yerlere gidebilme şansına sahip olmuşlardır.
- Kişilerin erişebileceği bilgi niceliği ve çeşidi çoğalmış, bununla beraber bilgiye erişim maliyeti etkili ve dikkat çeken bir şekilde düşüş göstermiştir. Bunun neticesinde, dünyanın bilgi birikimine ulaşmak ve hakkında bilgi sahibi olmak çok kolaylaşmıştır.

şeklinde sıralamak mümkündür (Ener ve Demircan, 2006, 203).

Bu kapsamda yapılan küreselleşme tanımlarına bakılarak genel anlamda küreselleşmenin; uluslararası toplumsal, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi boyutta olduğu bütün dünyayı içine alan çok geniş bir olgu olduğu görülmektedir.

1.2. KÜRESELLEŞME VE KAPİTALİZM İLİŞKİSİ

Küreselleşme tartışmalarının temeline bakıldığında, genel olarak bu tartışmaların küresel sermaye olgusu ve ulus-devletin konumu üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Literatür incelendiğinde, kimi yazarlar bu süreci ulus ötesi bir sermaye ve devlet aygıtı kavramları ile açıklarken, kimi yazarlar ise küreselleşme olgusunun çoklu bir devlet sistemi üzerine kurulu ve ulus-devletten ayrılamayacak bir sistem olarak açıklamışlardır. Bilhassa II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan sürecin açıklanmasına yönelik olan bu görüşlerin

ortak yönü, küreselleşme ile kapitalizm kavramlarının birbirinden bağımsız olarak ele alınmayacağıdır (Şimşek, 2016, 16).

Robinson (2004) bahse konu olan süreci açıklamada “küresel kapitalizm tezi” nden yararlanırken, Sklair (2006) ise küreselleşme tanımında ve tarihi gelişimini açıklarken küreselleşme ile kapitalizmin birbirinden ayrı olarak ele alınamayacağını ifade etmektedir. Wood (2014) ise küreselleşme kavramını açıklarken, “*küresel kapitalizmin niteliğini küresel olması değil, her şeyden önce kapitalist olması belirler*” diyerek, küresel kapitalizmin temelinde küreselleşmenin değil, kapitalizmin olduğunu belirtmiştir.

Kapitalizmin sistematik özgünlükleri, kapitalizm kavramının tarihi ve konumlandırılmasıyla yakından ilişkilidir. Bununla birlikte kapitalizmin tarihine dair literatürde farklı görüşlerin varlığı dikkati çekmektedir. Pirenne (2012) kapitalizmi antik Roma dönemine götürürken, Wallerstein (2000) ise kapitalizmin başlangıç tarihini Amerika’nın keşfine, Hobsbawn (2013) ise sanayi devrimine götürmektedir. Fülberth (2008) ise salt Avrupa değil, Doğu Asya’da da feodal toplumlar içinde bazı gelişmiş kentlerde de küçük kapitalist ilişkilerin varlığından bahseder ve bu durumu proto-kapitalizm olarak adlandırır. Sonuç olarak kapitalizmin tarihi ile ilgili olarak görüldüğü gibi, birçok farklı görüş bulunmaktadır ve kapitalizmin ilk ne zaman çıktığına dair net bir tarihin verilmesi zordur.

Günümüz kapitalizmine bakıldığında ise yeni kapitalizm sürecinin 1970’li yıllardan itibaren yeniden inşa sürecine girdiği ve bu sürecin küreselleşme ile açıklanabileceği söylenebilir. Bu kapsamda küreselleşme kavramsal olarak hem içerik hem sınır bakımından tartışılmaktadır ve bu tartışma ulus-devlet ve iktisadi küreselleşme merkezli bir eksene kaymıştır, denilebilir (Robinson, 2002, 210). Adda (2013) ise küreselleşmenin, kapitalizmin iktisadi olarak tüm dünyaya yayılması anlamına geldiğini belirtir. Bu yayılma, uluslararası bir sistem olarak değil, artık ulusötesi bir ağ oluşturma eğilimidir. “Artık kürenin sınırlarını zorlamaya başlayan kapitalizmin evrensel yayılışının ifadesi olarak küreselleşme, aynı zamanda ve her şeyden önce, dünya çapında sermaye birikimine engel teşkil eden fiziksel ve

hukuki sınırları sarma, delme ve sonunda yok etme sürecidir” (Adda, 2013, 10).

Küreselleşme, geçmiş aşamalardan daha bütünleşik bir kapitalist evreyi, aşamayı simgelemektedir. Artık ulusal, uluslararası olandan öte küresel olanın ön plana çıktığı, yeni bir dünya siyasetinin, yeni bir dünya ekonomik sisteminin oluştuğu ve kısaca kapitalizmin yeniden niteliksel bir değişme geçirdiği süreç başlamıştır. Dolayısıyla ekonomi-politik alanı başta olmak üzere, küreselleşme sosyal bilimlerde bir yeniden düşünme sürecinin başlamasına neden olmuştur. Yeniden düşünme sürecinin körükleyicisi olarak küreselleşme ile birlikte yeni tartışmalar, yeni kavramlar ortaya çıkmış ve küreselleşme, sosyal bilimlerde üzerine araştırma yapılan en önemli konuların başında gelmeye başlamıştır (Şimşek, 2016, 1).

Tüm bu bilgiler kapsamında, küreselleşmenin temelinde onun kapitalist kimliği bulunmakta olduğu söylenebilir. Nitekim küreselleşme ile ilgili literatüre bakıldığında da, ilgili literatürler her ne kadar küreselleşmeyi güncel bir konu olarak incelese de, kapitalizmden bağımsız olarak inceledikleri söylenemez. Küreselleşme kavramına tarihi bir perspektifle yaklaşan araştırmalara bakıldığında küreselleşmeyi genellikle kapitalizmin yeni bir aşaması olarak değerlendirdikleri görülmektedir.

1.3. KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

Küreselleşme, temel devinimleri “teknolojik itme ve neo-liberal ideolojik çekme” durumunda olan küresel bazlı entegrasyon süreci dahilinde, mesafe, yer, zaman gibi unsurların daralma göstermesiyle birlikte, teknolojik yapıda, politikada, sosyo-kültürel yapıda, ekonomide küresel çapta asimetric nitelikteki karşılıklı olan bağımlılık ve organik nitelikteki entegrasyonun artmasıdır. Dünyanın ekonomik yapısında, işleyişi ve içsel dinamiklerinde önemli ve radikal değişimlere sebep olan küreselleşme ile birlikte ekonomik entegrasyon ve bağımlılıklarını da artırmaktadır. Genel itibariyle ürün, hizmet, sermaye ve finans piyasaları ile birlikte, dar kapsamda emek piyasalarının da bulunduğu günümüzde tüm piyasalar bütünleşerek küresel bir hale gelmiştir (Çelik, 2004, 66).

İktisadi faaliyetlerin, uluslararası bir niteliğe sahip olması yeni bir kavram değildir. Tarih boyunca çeşitli ürünler uluslararası ticarete oldukça önemli bir yer almıştır. Temel olarak günümüzden yaklaşık olarak sadece 30 yıl kadar öncesine dek, uluslararası ekonomik bütünleşme, kendini büyük oranda bağımsız işletmeler arasında ürün ve hizmetlerin ticaretiyle ve uluslararası yatırım sermayesinin hareketleriyle oluşan yüzeysel nitelikli bütünleşmeydi. Uluslararası alanda o günden bugüne dek çarpıcı ve devrim niteliğinde değişimler yaşanmaktadır (Adıgüzel, 2013, 2). Küreselleşme olgusunun başlangıcına dair tarihi önerilerin nerdeyse hepsi iktisadi ilişkilerde gerçekleşen bir dönüşüm veya kırılmayı temel almaktadır (Çelik, 2004, 68).

Ekonomik alanda küreselleşme, uluslararası ticaretin yayılması ve yoğunlaşmasıdır. Sermaye ve ekonomik yapının küresel olarak örgütlenmesine dair, piyasa ekonomisinin kapitalist örgütlenme mantığı kapsamında sunmuş olduğu verimliliği göz önüne koymakta, uluslararası ticaretin örgütlenmesi konusunda Batı sermayesinin ulaştığı zenginliği ifade etmektedir. Ekonomik küreselleşme ile birlikte piyasa ekonomisinin gelişimi, küresel çaplı iktisadi örgütlenmeleri hız kazanması, serbest ticaretin yaygınlaşması, sermaye hareketlerinin olağanüstü nitelikte serbesti kazanması, dış ticaret hacminde genişleme ve çok uluslu işletmelerin faaliyetlerinin genişlemesi durumları da beraberinde gelmiştir.

Küreselleşmenin ekonomik boyutu kapsamında, ekonomik küreselleşmenin bilhassa üç alt bileşenin analiz edilmesi gerekmektedir. Bu alt bileşenlerden ilki, uluslararası ticaretin kendine has niteliklerine ilişkindir. Küreselleşme ile uluslararası ticaret arasındaki ilişki kapsamında, yoğun küreselleşmenin yaşandığı II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ekonomik alana bakıldığında, II. Dünya Savaşı sonrası dünya GSYİH'sı 6 kat artarken, küresel ticari eşya ihracatının 20 kat arttığı görülmektedir. Ticari eşya ile birlikte bu tür bir artış ürün ve hizmetlerin ihracatında da gerçekleşmiştir. Savaş sonrası küresel ticarete yaşanan bu artışın temel sebeplerinin başında ticarete engel olan vergi, tarife ve kısıtların hızlı olarak azaltılması ve bu dönemde gelişmiş ülkelerle birlikte gelişmekte olan ülkelerin de uluslararası ticarete önemli bir rol üstlenmeleridir. Modern ekonomik küreselleşmenin ikinci bileşeni de, küresel mali piyasa ve sermaye

akımlarının günümüzdeki benzer hacmi, derinlik ve çeşitliliğidir. Günümüz küresel ekonomik sisteminin işleminde, uluslararası bankacılık ve uluslararası döviz, tahvil ve bono piyasaları da oldukça önemli bir role sahip durumdadır. Bununla birlikte bilhassa türev araçlar olarak nitelendirilen araçlar sayesinde küresel kapsamda kullanılan mali araçlar da oldukça çeşitlenmiş durumdadır (Bayar, 2008, 27).

Küreselleşmenin ekonomik boyutu kapsamında bahsedilmesi gereken başka bir konu ise küresel üretimde gerçekleşen radikal dönüşümdür. Günümüz klasik ulus-devlet temelli yapısının tersine, üretimsel etkinlikler küresel kapsamlı olarak uygulanmakta, üretim faaliyetlerinin farklı aşamaları farklı bölgelerde tamamlanmaktadır. Bu süreç kapsamında en önemli birim olarak karşımıza çok uluslu işletmeler çıkmakta olup, bu işletmeler ekonominin her sektöründe faaliyette bulunmaktadır (Adıgüzel, 2013, 1-3).

Küreselleşme kavramının, bütün dünyayı her ne kadar tek bir açıdan etkilemese de, bütünsel bir açıdan etkilediği görülmektedir. Fakat bu kavram, bütün ülkeleri ve bütün insanları aynı açıdan, aynı zamanda ve şekilde etkilememektedir. Başka bir deyişle küreselleşmeden, salt nesnel bir kavram gibi bahsedilmesi, esasen bu kavramın sahip olduğu tarihi, sınıfsal, kültürel ve fikrî boyutunun farkında olunmadığı veya farkında olarak küreselleşmeyi sahip olduğu temellerden bilinçli bir şekilde koparmayı ifade etmektedir. Genel itibarıyla küreselleşme, piyasaların genişlemesi, ülke ve işletmelere meydan okuması ve yeni toplumsal ve siyasi görüşlerin ortaya çıkmasıdır. Bu kavramlar, birbirinin yerine konulan teorik yaklaşımlar değildir. Bu kapsamda küreselleşme kavramının farklı yönlerini belirtmektedir. Temelde küreselleşme ülkeler ve toplumlar arası bir kapsama sahiptir. Uluslararası politik ekonomi üzerindeki etkisi nedeniyle küreselleşme, genellikle “çok uluslu şirketler ve yatırımlar, uluslararası ticaret ve bölgesellik, küresel finans ve para, ulusal karar verme, küresel sivil toplum ve uluslararası kurumlar” kapsamında değerlendirilmektedir. Bununla birlikte küreselleşme kavramını, medenileşmenin yeni bir şekli olarak değerlendiren görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşe göre “batılılaşma, modernleşme ve küreselleşme” kavramları, medeniyet kavramının farklılaşan yüzleridir (Kaya, 2009, 2).

Küreselleşme, bilhassa 1990'lı yıllardan itibaren sık olarak konuşulan bir konu durumundadır. Günümüzde dünya, adeta ortak ve tek bir ekonomik ortama sahip durumdadır, denilebilir. Bilhassa finans piyasalarında küreselleşmenin etkisi oldukça derindir (Ganiev, 2014, 117). Finansal küreselleşmenin finansal sektör üzerindeki en önemli sonuçlarından biri, ekonomiler dahilinde yer alan finansal piyasaların sahip oldukları payın, reel sektör payına göre daha da artması olmuştur. Bununla birlikte finansallaşma olarak adlandırılan bu durum, spekülasyon balonlarının ve krizlerin oluşmasını kolaylaştırmaktadır (Ceylan ve Çağlar, 2011: 34).

Nitekim yaşanan teknolojik gelişmelerle de birlikte finansal piyasalar küresel bir hal almış, adeta tek bir finans piyasasının şubesi gibi etkinlik gösterir duruma gelmiştir. Bununla birlikte, finansal küreselleşmenin önemli bir etkeni durumundaki düzenlemelerin azaltılması durumu da, piyasaları krize açık duruma getirmiştir. Ayrıca piyasalar arasındaki entegrasyon da ortaya çıkan krizlerin küresel çapta yaşanmasına neden olmuştur (Ganiev, 2014, 117).

Günümüzdeki finansal küreselleşmenin bazı önemli nitelikleri bulunmaktadır. Bunlardan biri de yükselen piyasa ülkelerine yönelik finansal akımların oynaklığı ve finansal krizlerin sıklığıdır. Nitekim yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiş, yükselen piyasalardaki uzun dönemli ekonomik büyüme ile yabancı sermaye akımları arasında negatif veya net olmayan sonuçların olduğu görülmektedir (Leijonhufvuda, 2007, 1818).

Finansal küreselleşme ile birlikte ülke piyasaları krize açık duruma gelmekte ve sistemik risk durumu da artmaktadır. Bununla birlikte ülkeler arasındaki finansal bütünleşmenin türü de oluşan bankacılık krizlerinin sürelerinde de etkili olmaktadır. Küresel piyasalarda doğrudan yabancı yatırımlar, daha kısa süren krizlere neden olurken, finansal akımlar için dışa oldukça açık olan ve düzenlemelerin daha az olduğu finansal sistemlerde daha uzun süreli olmaktadır. Bu türdeki piyasalarda kriz meydana geldiğinde, sermaye akımları tersine dönmekte, piyasadan fon çıkışı olmakta ve böylelikle krizin etkisi artmaktadır (Joyce, 2011, 16).

Piyasalar küreselleşmeden etkilenirken, buna paralel biçimde finansal kuruluşlar da aynı şekilde etkilenmektedir. Çeşitli piyasalarda aynı anda faaliyette bulunan uluslararası finansal işletmelerin bir ülkede gerçekleşen yerel bir krize vermiş oldukları tepkiler, bu krizlerin diğer ülkelere de yayılmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı yaşanan krizlere bakıldığında, istikrarlı finansal piyasaları bulunan ülkelerin dahi, dış kaynaklı krizlerden kendilerini soyutlamadıkları görülmektedir (Ganiev, 2014, 121).

Finansal alandaki küreselleşme, bankacılık sektörü üzerinde de etkili olmuş, finansal küreselleşme bankacılık krizlerinin ülkeler arasında yayılmasında da önemli bir rol oynamıştır. Finansal küreselleşme ile birlikte bankacılık sektörü, uluslararası akımlar sisteminden, uluslararası işlemler sistemine geçmiş, böylelikle bankaların sahipliği de uluslararası duruma gelmiştir. Yaşanan bu gelişmeler, bankacılık sektöründeki krizlerin, ülkeler arasında geçişlerinin de kolay duruma gelmesine neden olmuştur (Goldberg, 2008, 1). Nitekim finansal küreselleşmenin hızlı bir şekilde gelişimi ve teknolojik gelişmelerle birlikte daha da gelişen ve hızını artıran küresel piyasalar, gerçekleşen en ufak olumsuzluklara dahi aşırı refleks vermekte ve böylelikle, bu tür bir ortamda yaşana en ufak ekonomik krizlerin etki ve alanları bile daha geniş çaplı olmaktadır. Bu kapsamda Asya krizi bu duruma en iyi örnek durumundadır.

Finansal hareketlerin çok hızlı gelişmesi yıkıcı etkilere neden olmaktadır. Bu güçler hemen hiçbir sorumluluğu olmaksızın tüm dünyada rahatça hareket edebilmelerine karşın, eğer girdikleri piyasada umdukları kâr hadlerine ulaşmazlarsa hemen başka bir ülkenin piyasasına girebilmektedirler. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte hızını arttıran uluslararası finans piyasaları, en küçük olumsuzluklara bile aşırı refleks vermektedirler. Böyle bir ortamda yaşanan ekonomik krizlerin etkileri ve alanı çok geniş çaplı olmaktadır. Asya krizi buna en iyi örnektir (Mancı, 2006, 47). Nitekim 1997 yılında uluslararası sistemde önemli bir faktör ülke durumunda olmayan Tayland'ın, para birimi Baht'ı devalüe etmeye zorlaması sonucunda oluşan kriz, sadece Tayland'ı etkilememiş, küreselleşmenin de etkisiyle Temmuz'dan Eylül'e kadarki 2 aylık süreçte Malezya, Endonezya, Singapur ve Güney Kore'yi de etkileyerek, bu ülkelerde keskin devalüasyonların

yaşanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Tayland krizinin etkisi sadece bu ülkelerle sınırlı olmamış, kriz hemen hemen bütün Asya'da ve hatta Brezilya'da da etkisini hissettirmiştir (Ulagay, 2000).

Finansal küreselleşme dahilinde piyasalarda riski artıran ve krizlere neden olan gelişmelerden biri de, hızlı bir şekilde artan finansal yenilikler ve gelişen türev piyasalarıdır. Döviz kuru, faiz ve temel malların fiyatlarında gerçekleşen oynaklıklar ve istikrarsızlıklar, küreselleşmeye açık ekonomilerdeki riskleri de artırmaktadır (Dore, 2008: 1097).

Finansal küreselleşme ile birlikte bankacılık krizlerinin sıklıkları ve etkisel derinlikleri de artış göstermekte, birçok ülke ekonomisinde krizlerin sıklıkları da artmaktadır. Küreselleşmenin sonucunda oligopolleşen finans kurumları ve küresel alanda bütünleşen finansal piyasalar, bulaşma etkisi ve sistematik risk tehlikesinin gitgide artmasına neden olmakta, ekonomilerde yaşanan dışa açılmalar, hem ülkelerle piyasaların kaderini birleştirmekte, hem de belirsizlik, risk ve rekabetin artmasına neden olmaktadır (Ganiev, 2014, 125).

1.4. KRİZ KAVRAMI VE ÇEŞİTLERİ

Etimolojik olarak değerlendirildiğinde, kriz kelimesinin kökeninin Yunanca ve Latince'den geldiği görülmektedir. "*Yunancada Krinein kökünden gelen krisis sözcüğünün anlamı, karar vermedir* (İşler, 2004, 3)." Ancak zaman içinde bu kelime, tehlikeli ve istikrarsız durumları belirtmede kullanılmıştır. Kriz bir insanı, bir işletme veya toplumu tehdit eden, olumsuz nitelikli bir durumdur, denilebilir. İnsanlar, topluluklar, devletler, firmalar, kısaca sistemi oluşturan tüm varlıklar yaşamlarını devam ettirirken, farklı krizlerle karşılaşabilmektedir. Bu kapsamda kriz kavramı, farklı disiplinler kapsamında farklı biçimlerde değerlendirilmektedir. Bu açıdan kriz, farklı disiplinler tarafından farklı şekillerde ele alınmaktadır. Örnek olarak tıpta kriz bir hastalığı tanımlarken, psikolojide ise bireyin psikolojik yapısında yaşanan kötü gidişatı, iktisatta ekonomik sorunları, işletmelerde ise kurumun yaşadığı ekonomik, sosyal, siyasi, hukuki vb. çeşitli sorunları tanımlamaktadır (İşler, 2004, 6).

İktisadi küreselleşme sebebiyle artan karşılıklı küresel bağımlılık, aktörlerin iktisadi politikalarının belirlenmesinde olan bağımsızlıklarını oldukça kısıtlamış, aktörleri uluslararası iktisadi gelişme ve dalgalanmalara dair oldukça duyarlı duruma getirmiştir. *“Ekonomik küreselleşmeyle birlikte, birçok ülkede uygulanan finansal serbestleşme programları sonucunda, finansal denetim azalmış, oluşturulan finansal serbestlik ortamı finansal sektörün reel ekonomiden çok daha hızlı gelişmesine olanak sağlamıştır. Piyasaların ve finansal kurumların uluslararası niteliğinin artması, ulusal merkez bankalarının, bankaların ve finansal kuruluşların üzerindeki yaptırım gücünü azaltmıştır (Can, 2010, 23).”* Bu da, iktisadi piyasalardaki genel nitelikteki kırılganlığın artış göstermesine neden olarak olası krizlere ortam oluşturmuştur. Finansal serbestleşme, krizlerin oluşumunda önemli rol oynarken, krizlerin yayılma risklerinin de artmasına katkıda bulunmuştur.

Finansal kriz, piyasalarda ters seçim ve etik bozulma sorunlarının daha da artışı nedeniyle, piyasaların, fon ve en verimli yatırım olanakları için en etkin olarak dağıtılamadığı, doğrusal olmayan nitelikteki bozulmalardır. Bu durumda kriz için anahtar kriter, piyasaların etkin olarak işlevinin yok olmasıdır (Artar ve Sarıdoğan, 2012, 2). Krizin türleri konusunda çeşitli görüşler olmasına karşın finansal kriz çeşitleri dört başlık altında şu şekilde sıralanabilir;

- Para krizi

Döviz krizi olarak da adlandırılan para krizi, bilhassa döviz kurunun sabit olduğu sistemlerde pazar katılımcılarının ani bir değişimle taleplerini “yerel para ile birimlendirilmiş” aktiflerden, “döviz aktiflere” kaydırmaları nedeniyle ulusal merkez bankalarının döviz rezervlerinin tükenme durumudur (Metinsoy, 2010, 19). Bir ülkenin ulusal para birimine dair yapılan spekülasyon nitelikteki saldırı ile devalüasyon veya şiddetli değer kaybı oluşması durumunda veya Merkez Bankasının yüksek oranda rezervlerini satarak veya faiz oranlarını artırarak ulusal paralarının değerini koruma yolunda bir zorlamaya gitmesi durumunda bir döviz veya para krizi oluşmaktadır. Yine yabancı yatırımcının, bir ülkenin ulusal para birimine olan güveninde bir

eksiklik yaşanması sebebiyle spekülâtif fon veya sıcak parayı ÷lke dışına çıkarmaya başlaması durumunda ve Merkez Bankasının bütün müdahalelerine rağmen, mevcut kur oranının sürdürülebilirliğinin ortadan kalkarak ulusal para biriminin devalüe edilmesi durumu da para krizi olarak tanımlanabilir (Sarpkaya, 2009, 12).

- Sistemik mali kriz

Sistemik mali krizler, “mali piyasaların etkin olarak çalışmasını engelleyerek reel ekonomi üzerinde önemli menfi etkilere sahip mali bozulmalar” olarak tanımlanmaktadır (Yazıcı, 2009, 15). “*Genellikle gelişen piyasa ekonomilerinde, bir spekülâtif atak başladığında ve paranın değerinde bir düşüş ortaya çıktığında borç piyasalarının kurumsal yapısı ile ulusal paranın devalüasyonu arasında karşılıklı bir etkileşim ortaya çıkmakta ve ekonomi sistemik finansal krize doğru sürüklenmektedir* (Mishkin, 2003).”

- Bankacılık krizi

Bankacılık krizi, “fiili ve potansiyel olarak başarısız olmaları durumunda bankaların, yükümlülüklerinin dönüşümlerini ertelediği ve buna bağılı olarak hükümetlerin bankacılık sektörüne büyük ölçekli kaynak aktarmak zorunda kaldığı durum” olarak tanımlanmaktadır. Bankacılık krizleri “bir tek veya az sayıda bankanın yükümlülüklerini yerine getirememesi sonucu oluşan sistemik olmayan banka krizleri”, “alacaklıların aniden yatırdıkları mevduatlarını geri istemeleri nedeniyle bankacılık sisteminin konvertibilite özelliğinin bozulan ve merkez bankasının müdahalesini gerektiren fiili veya potansiyel saldırı şeklindeki banka krizleri” ve “mali sektörde faaliyet gösteren çoğu kurumun iflas durumuna gelmesine rağmen, faaliyetlerini sürdürme eğiliminde olduğu sessiz ızdırap durumunu ifade eden banka krizleri” olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Gök ve diğçerleri, 2012, 56).

- Dış borç krizi

Dış borç krizi ise, bir ÷lkenin dışarıda aldıkları kredileri ödeyememesi ve ÷lke içindeki işletmelerin dışarıdan aldıkları kredileri karşılayamama nedeniyle oluşan krizdir. Dış borçlarını düzenli bir şekilde öder durumdaki bir ÷lkenin,

yaşadığı olumsuzluklar sebebiyle borcunun anaparası ile birlikte aynı zamanda faizini de ödeyemeyeceğini ilan etmesi de dış borç krizinin yaşanmasına neden olmaktadır (Aykon, 2011, 13). Bilhassa ülkelerin dış borçlarının risk sınırını aşarak, yeni bir kredi bulabilme konusunda sorun yaşamaları sebebiyle mevcut dış borçlarının yeni ödeme planı kapsamına alınması veya ülkelerin yükümlülüklerinin ertelenmesi biçiminde gerçekleşmektedir. Borçlu ülkenin borçlarını ödeyememesi ve/veya ödeyememe ihtimali olduğunun, borç sağlayacak taraf tarafından değerlendirilerek yeni kredi açmaması ve kullandıkları kredilerin ödemelerinde talep etmeleri durumunda da borç krizi oluşmaktadır. Borç krizleri, bilhassa kamu borçlarından kaynaklı olabileceği gibi, özel sektör borçlarının kriz durumunu tetiklemesiyle de oluşabilmektedir. Kamu sektörünün, borç ödeyebilirliğine dair olumsuz algılamaların olması, özel sektör için de şiddetli nitelikte bir düşüşe neden olmakta, bu da bir para krizinin yaşanmasına neden olabilmektedir (Yıldız, 2011, 9).

Tüm bu bilgiler kapsamında, tüm finansal kriz türlerinin ortak özelliği, sürdürülemez ekonomik dengesizliklere ve finansal varlık fiyatlarında veya döviz kurunda önemli dalgalanmalara sahip olduğu görülmektedir (Işık ve diğerleri, 2004, 48).

1.5. KRİZLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE 2008 KÜRESEL KRİZİ

2008 yılına kadar hem Türkiye’de, hem dünya genelinde birçok ekonomik kriz yaşanmış ve bu krizlerden çıkmak için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Mali küreselleşme sürecinin tamamlandığı 1990’lı yıllardan itibaren hem gelişmekte olan ülkelerde, hem de dönüşüm ekonomilerinde birçok ekonomik kriz yaşanmış olup, dünya genelinde ortaya çıkan “1994 Meksika Krizi, 1997 Güney Doğu Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi, 1999 Brezilya Krizi ve 2002 Arjantin Krizi ve Türkiye’de ortaya çıkan Nisan 1994 Krizi, Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizleri” gibi bu ekonomik krizler bu kapsamda değerlendirilmektedir (Seyidoğlu, 2003, 144).

Kapitalizmin gelişim süreci kapsamında görülen en büyük ekonomik kriz olma niteliğini devam ettiren 1929 Dünya Buhranının oluşturduğu etkilerinin bertaraf edilmesinden sonra, 1970'li yıllara dek dünya ekonomisinde büyük oranlı bir ekonomik ve finansal kriz yaşanmamıştır. Yine bu dönem içinde her ne kadar büyük nitelikte olmasa da, İngiltere'de 1956 yılında Süveyş Kanalı Şirketinin yaşamış oldukları sorunlar, ülke için finansal bir kriz oluşmasına neden olmuştur. İngiltere'de 1956 ve 1957 yıllarında cari hesap fazlasının olmasına rağmen, uluslararası ticarete olan olumsuzluklar nedeniyle ulusal para birimi olan Sterlin baskı altında kalmış, bu durum karşısında Merkez Bankası, dolara karşı sterlinin sabit olan değerinin korunması için dolar rezervinin tamamına yakınını kullanmaya zorlanmıştır (Delice, 2003, 66).

ABD merkezli bir kriz olarak başlayan ve uluslararası piyasalara yayılan, Büyük Buhran olarak da bilinen 1929 Ekonomik Krizi, neden olduğu sosyo-ekonomik sonuçları kapsamında yüzyılın krizi olarak değerlendirilmektedir. I. Dünya Savaşı sonrası uluslararası alanda etkili aktörlerden biri durumuna gelen ve dünyanın en büyük alıcısı olan ABD'den 1921-1929 yılları arasında otomobil ve sanayi alanında yaşanan gelişmeler sonrası, hisse senetlerinde oluşan spekülasyon, ekonomide olan canlılığı artırmıştır. Ancak 1929 yılında New York Borsasının ani çöküşü sebebiyle insanların servetlerinde yaşanan azalma kapsamında tüketim de minimuma düşmüş, bu durum uzun yıllar devam eden bir resesyona neden olmuştur. Etkisi, süre ve yayılma alanı olarak ele alındığında, dünyanın en büyük krizi olan 1929 Krizi sonrası bu etkilere sahip dünyanın ikinci büyük krizi ise sonraki bölümde anlatılacak olan 2008 krizi olmuştur (Buluş ve Kabaklarlı, 2010, 2).

Kapitalizmin gelişimi sonrası dönemde ortaya çıkan ilk büyük kapsamlı kriz devamlı olarak döviz krizlerin, banka iflasları ve hiper enflasyon gibi sorunların yaşandığı Meksika'da oluşan Meksika Krizidir. 1982 yılında yaşadığı kriz sonrasında Uluslararası Para Fonu (IMF) programlarını uygulayan Meksika'da, 1985 yılından sonra dış ticarete serbestleşmeye gidilmiş, gümrük

tarifeleri indirilmiş, özelleştirme hızlandırılmış ve yabacılara mülk satışı kolaylaştırılmış, ilerleyen dönemde ABD ve Kanada ile Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşmasını (NAFTA) imzalayarak uluslararası piyasalara tahvil ihraç eden ve yatırımcılar için oldukça cazip bir ekonomik olarak dünya ekonomilerinde dikkati çeken bir ekonomi olmuştur. Yatırımlarla birlikte ülke ekonomisine giren sıcak para, özelleştirilen bankalar yoluyla tüketim ve kredi olarak ekonomiye geri dönmüş, böylelikle Meksika ekonomisi, sıcak paraya bağımlı bir ekonomi olma durumunda kalmıştır. İlerleyen dönemde ülkeye giren yabancı sermayenin büyük bir payı, yatırımdan çok kısa vadeli spekülasyon yatırımları ve borsaya yönelmiş, finansmanı spekülasyon sermayeyle sağlanan cari işlemler açığı, Meksika ekonomisini, yatırımcı yatırımcıların güven algılamasına dair bir hayli duyarlı duruma getirmiştir. Ekonominin sıcak paraya olan bağımlılığı kaynaklı olan ve Tekila Krizi olarak adlandırılan Meksika merkezli bu kriz, başta Arjantin olmak üzere diğer Latin Amerika ülkelerine de yayılmış, bu kapsamda küreselleşen sermaye piyasaları kapsamında değerlendirilen “yükselen piyasa” ekonomilerinden birinde yaşanan ekonomik kriz, çevre ülkelere de yayılmıştır (Sarpkaya, 2009, 34).

Etkisi bakımından geniş nitelikli bir başka kriz de 1997 yılında Tayland'da gerçekleşen ekonomik krizdir. “Tayland para birimi olan bahtın baskı altında kalması sonucunda oluşan ekonomik kriz, kısa süre içinde Güneydoğu Asya ülkelerinin birçoğunda kendisini göstermiştir. İlk başta bir Asya krizi olarak nitelendirilen bu ekonomik kriz, 1998 yılında bütün uluslararası piyasalara yayılmış ve böylelikle etkisini tüm dünyada hissedilir duruma getirmiştir. 1980 ve 1990 yıllarında Güneydoğu Asya'da görülen ABD ve diğer batılı ülkelerin büyüme oranlarının birkaç katı büyüklüğünde olan, yıllık %9 gibi yüksek büyüme oranları, düşük işsizlik, zengin yoksul arasındaki boşluğun çok dar olması gibi ekonomik başarımlar 1997 yılında Tayland'da oluşan ekonomik kriz ile birlikte olumsuz bir tabloya dönüşmüştür” (Yılayaz, 2011, 37).

Bu bölümde incelenecek son küresel kapsamlı ekonomik kriz ise 2008 yılında ABD merkezli ortaya çıkan Mortgage Krizidir. ABD'nin en büyük

dördüncü yatırım bankası Lehman Brothers'ın iflas etmesi ile meydana gelen ekonomik kriz, kısa sürede bütün dünya geneline yayılmış ve küresel kapsamlı bir mali ve reel sektör krizine dönüşmüştür. ABD merkezli olan küresel krizi, diğer krizlerden farklı olarak gelişmekte olan ülkelerden çok gelişmiş ülkeleri de etkilemiş, bu kapsamda AB de doğal olarak etkilenmiştir. Gelişmiş ülke ekonomileri ve bilhassa AB ülkeleri, Mortgage Krizinden en çok ve uzun dönemli etkilenen ülkeler olmuş, finansal kriz olarak başlayan Mortgage Krizi, AB'ne de sıçrayarak bir borç krizi durumuna dönüşmüştür. Bu kapsamda ilk borç krizi Yunanistan'da gerçekleşmiş, ardından İrlanda, Portekiz, İspanya ve İtalya'da da krizin etkileri hissedilmiştir. Bununla birlikte başta Belçika ve İngiltere olmak üzere diğer AB ülkelerinin de krize gireceğine dair beklentileri başlatmıştır (Akçay, 2012, 16).

Diğer yandan, uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının, AB içindeki gelişmiş ülkelerin notlarını indirmeye başlaması, borç krizinin etkilerini daha da artırmıştır. Küresel ekonomileri mali piyasalar yoluyla etkileyerek, 2008 yılından itibaren derin bir hal alan ABD kaynaklı finansal kriz sonucunda, küresel bir durgunluğa sebep olmuştur. Yaşanılan krizin olumsuzluklarını azaltma arayışına giren AB ülkeleri, genişletici mali politikalara yönelerek, Birlik içinde mali canlandırma paketleri oluşturarak, kamu harcamalarında artış ve çeşitli vergi indirimleri kapsamında uygulamaya başlamışlar, ancak ilerleyen süre sonrasında bu politikalar bütçe açıklarının artarak, ülkelerin yeni borçlanmalara başvurmasına neden olmuştur. Bu durum, Avronun istikrarı ve entegrasyonunun geleceğini olumsuz olarak etkileyen bir "kamu mali krizine" dönüşmüştür. Bu kapsamda AB'deki mali krizin derin bir hal almasını engelleme ve mali istikrar elde etmede, kriz sürecinde uygulanacak olan vergisel politikalar önem kazanmıştır (Bakar ve Tokatlıoğlu, 2012, 483).

ABD kaynaklı başlayarak önce gelişmiş ülkeleri, daha sonra da gelişmekte olan ülkeleri etkisi altına alarak küresel bir ekonomik sarsıntıya neden olan bu ekonomik kriz neticesinde birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomisi resesyona girmiş, yaşanan ekonomik yavaşlama küresel

açından daha da netlik kazanmıştır. Hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerin krize dair aldıkları tüm önlemlere rağmen, küresel finans krizinin sebep olduğu güven kaybı, iktisadi faaliyetlerin küresel olarak yavaşlamasına ve böylelikle büyüme oranlarının da gözle görülür biçimde azalmasına neden olmuştur (Öztürk ve Sözdemir, 2010, 2158).

Türkiye ekonomisinde gerçekleşen krizler tarihi açıdan incelendiğinde, ilk ekonomik krizin 1929 yılındaki Büyük Buhran kaynaklı kriz olduğu görülmektedir. “Türkiye de bu ekonomik krizden etkilenmiş, bu duruma hem yeni kurulan bir ülkenin neden olduğu ekonomik sıkıntılar hem de ilk taksitinin ödenmesi gereken Osmanlı Devletinden kalan borçlar da eklenince, Türk ekonomisinde ciddi oranda bir kambiyo krizi gerçekleşmiştir. Bu dönemde Türk Lirası değer kaybetmiştir. İlerleyen yıllarda Türk ekonomisini etkileyen bir başka olay ise II. Dünya Savaşı olmuş, bu dönemden Türkiye de ekonomik olarak ciddi oranda etkilenerek, ilk kez devalüasyonla tanışmıştır” (Ankara Ticaret Odası, 2005).

Tek parti döneminin bittiği 1950’li yıllarda Türk ekonomisinin izlediği politikalar da değişim göstermiş, bu dönemde dış sermayeye açılma ve serbest piyasa ekonomisi politikaları uygulanmaya konulmuştur. Bu dönemde ilk bütçe açığı verilmiş, bu durum 1963 yılına kadar devam etmiştir. Kore Savaşının etkisiyle hammadde fiyatları artmış, bu nedenle Türkiye kredili ithalat uygulamaya başlamıştır. Bu durum ticari dış borçların ödenebilirliğinde sorunların yaşanmasına neden olmuş, dış borç ve kamu açığı artmıştır. Plansız yapılan yatırımlarla birlikte enflasyon %20 oranlarına kadar yükselmiş, bununla birlikte Türk ekonomisi krize girmiştir (Başkaya, 1986, 137-143).

Yine 1950’lerde uygulanan sermaye ithalatına ayarlı serbestleşme programı bir başka ekonomik kriz olan 1958 ekonomik krizi yaşanmıştır. 1958 yılında Türkiye ödemesi gereken 256 milyon dolar tutarında dış borcuyla birlikte bir de “kambiyo krizi” ile karşılaşmış, bu neticede IMF ile bir istikrar programı uygulanmaya konulmuştur. Bunun neticesinde devalüasyona gidilmiş ve böylelikle dış ticaret açığı artmıştır. Yine aynı yıl Türkiye hayat

pahalılığında, Brezilya'dan sonra dünya ikincisi olmuştur. 1969 yılında tekrar hafif nitelikli bir ekonomik krizle sarsılan Türk ekonomisi, bu ekonomik kriz sonrası IMF programı uygulanarak Türk Lirasında devalüasyona gidilmiştir (Ankara Ticaret Odası, 2005).

1970'li yıllardan itibaren yaşanan petrol krizleri, salt bir temin sıkıntısı oluşturmamış, aynı zamanda petrol fiyatlarında yaşanan yükselmeye birlikte stagflasyonun da yaşanmasına neden olmuştur. İlk olarak 1974 yılında başlayan petrol kriziyle birlikte ham petrol fiyatları 4 kat oranında bir artış göstermiş, bu nedenle dünya ekonomik dengeleri alt üst olurken, aynı zamanda bir petrol ithalatçısı durumundaki Türkiye'nin de dış ticaret açığını 3 misli artırmıştır. 1970'li yıllarda birden fazla defa yaşanan petrol krizleri, Türkiye'de ödemeler dengesindeki açığın büyümesine sebep olmakla birlikte, aynı zamanda iktisadi ve siyasi alanda istikrarsızlığın artmasına, döviz darboğazının oluşması ve böylelikle üretimin durması gibi bazı olumsuzluklara da sebep olmuştur (Bakkalcı ve Işıkoğlu, 2011, 22).

Türkiye'deki 1994 ve 2001 krizleri için Finansal kriz kavramı yerine döviz krizi kavramı kullanılmaktadır. Döviz krizlerinin temel nedeni, kriz öncesinde döviz kurlarının baskılayan ve böylece paranın aşırı değerlenmesine yol açan kur politikalarıdır. Türkiye ekonomisindeki krizlerin, öteki gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi dış ticaret temel göstergeleri ile değil bankacılık sistemi ve bütçe açığı ile açıklanmaktadır. Türkiye'deki krizlerin en temel özelliğinin döviz kurunun baskılanmasıyla ortaya çıkan paradaki aşırı değerlenme olduğu ileri sürülmüştür, mali disiplinin bozuk olmasının ve aşırı reel döviz kurunun Nisan 1994 ve Şubat 2001 finansal krizlerinin temel nedeni olduğunu ileri sürmektedir (Işık ve diğerleri, 2004, 51).

Türkiye'de gerçekleşen 1994 ve 2001 krizleri, mali sektörlü direkt olarak etkilerken, 2008 küresel krizi ise reel sektörü etkilemiştir. ABD'deki konut piyasalarından kaynaklanan ve küreselleşme sebebiyle bütün dünyada etkili olan kriz, Türkiye ekonomisinin tüm makroekonomik göstergeleri üzerinde de etkili olmuştur. Bilhassa ithalata dayalı üretim yapan Türkiye ekonomisinde yaşanan dünya ticaretindeki daralmalara bağlı olarak yaşanan

ithalat daralması sebebiyle üretim maliyetleri artmış, böylelikle başta kapasite kullanım oranları ve sanayi üretim endeksi olmak üzere, büyüme oranları üzerinde ciddi daralmalara neden olmuştur (Durmuş, 2010, 22).

Türkiye’de uygulanan politikaların bir sonucu olarak 2008 yılı başından itibaren iç pazar daralmaya başlamış, Kasım 2008’den sonra ise küresel krizin olumsuz etkileri yaşanmaya başlanmıştır. Bu süreçte özel kesimin ekonomik ve mali durumlarında önemli değişimler meydana gelmiş ve beklentiler de bozulmuştur. Krizi öncekilerden ayıran belki de en önemli nokta, klasik bankacılık krizlerinin ötesinde, temelinde karmaşık ve yüksek hacimli türev ürünlerinin yer alması ve bu ürünlere bağlı sorunların küreselleşen dünyada hızla yayılmış olmasıdır. Bu durum, ekonomik sistemle ilgili sağlıklı bir değerlendirmenin yapılmasını güçleştirmiş, finansal piyasalardaki korku ve belirsizlik kısa sürede adeta küresel bir panik ortamı doğurmuştur. Finansal piyasalardaki sorunlar, kısa sürede reel sektöre de sıçramış, birçok ülkede görülen ekonomik yavaşlama, hızla bir ekonomik gerilemeye doğru yol almıştır. Kimi ülkelerin krizden çıkış yolu olarak gördüğü ihracat öncülüğünde ekonomik iyileşme seçeneği, tüm dünyanın ekonomik yavaşlama yaşadığı böyle bir dönemde çözüm olamamıştır. Nitekim birçok ülkenin hem ihracat hem de ithalat miktarları ciddi düşüşler kaydetmiştir. Diğer bir çözüm yolu olan para politikası ise, finansal krizlerin doğal yapısı gereği parasal aktarım mekanizmasının zayıflaması ile birlikte kısa dönemde beklenen etkiyi göstermekten uzak kalmıştır (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009, 67).

Finansal krizlerin farklı coğrafyalarda ve farklı makroekonomik şartlarda ortaya çıkıyor olması ve dolayısıyla her bir krizin kendine özgü unsurlara sahip olması, krizlerin öngörülememesine neden olmakta, ancak krizlerin nedenleri ne olursa olsun şaşırtıcı biçimde sonuçları aynı olmaktadır. Milli gelirin düşmesi sonucu ülke ekonomisi fakirleşmekte, mali piyasalardaki dalgalanmaların artması sonucu da yatırımcılar zarar etmekte ve dolayısıyla işsizlik artmaktadır (Erdoğan, 2006, 1).

Ekonomide yaşanan krizlerin kaynakları ve içeriklerinin neler olduklarında daha çok, ekonomik sistem üzerinde oluşturduğu etkilerin

derinlikleri daha önemlidir. Ancak, krize dair oluşan tepki ve etkilerde, ekonomik birimler arasında seviye ve zamanlama bakımında farklılıkların da varlıkları gözden kaçırılmamalıdır. Reel sektöre nazaran, para ve finans kurumlarının ekonomide yaşanabilecek olası bir krize dair algılamaları ve reaksiyonları daha hızlıdır. Bunun sebebi olarak da, para ve finans piyasalarının, hem yerel hem küresel piyasalarla entegrasyonunu sağlayan elektronik bilgi ağları gösterilebilir. Bahsedilen piyasaların sahip olduğu esneklik ve yararlandıkları araçların fazlalığı, olası krizlere yönelik tedbirlerle yaşanan krizlerin atlatılmasında bu piyasaların atik davranmalarına neden olmaktadır. İşlevsellik bakımında daha ağır nitelikte olan reel sektörün ise, krize yönelik alınan tedbirler ve kriz döneminde etkilenme seviyeleri hususunda nispeten atalet içinde olması, bu sektörün yaşanan krizden daha çok etkilenmelerine ve krizin etkilerinin daha uzun sürmesine neden olmaktadır (Yücel ve Kalyoncu, 2010, 62).

Krizlerden çıkış yolunu bulabilmek, dünyada yaşanan krizlere çözüm üretebilmek için, öncelikle krizlerin ortaya çıkış nedenini bulmak gerekir. Ekonomik küreselleşmeyle birlikte birçok ülkede uygulanan finansal serbestleşme programları sonucunda finansal denetim azalmış, oluşturulan finansal serbestlik ortamı finansal sektörün reel ekonomiden çok daha hızlı gelişmesine olanak sağlamıştır. Artan finansal aktivite ve araçlardaki çeşitliliğe rağmen bu araçları ve içerdikleri riskleri değerlendirebilecek teknik kapasite oluşturulamamıştır. Piyasaların ve finansal kurumların uluslararası niteliğinin artması, ulusal merkez bankalarının, bankaların ve finansal kuruluşların üzerindeki yaptırım gücünü zayıflatmıştır. Bu durum finansal piyasalarda genel kırılmanın artmasına katkıda bulunmuş ve krizlere zemin hazırlamıştır. Finansal serbestleşme, hem krizlerin oluşmasında hem de yayılma riskinin artmasında önemli rol oynamıştır (Can, 2010, 23).

Mortgage Krizine dair yaygın olan görüş, bu krizin, finans sektörü kaynaklı krizin reel sektöre yansıyan bir kriz olduğudur. Bu görüş kapsamında kriz, esasen bir yatırım bankaları krizi olarak değerlendirilmektedir. Bahsedilen bu bankaların aktiflerindeki “değeri olmayan zehirli kâğıt” şeklinde

değerlendirilen finansal varlıkların fazlalığı, bankaların ayırmış oldukları karşılımlar sebebiyle büyük oranda zarara uğramalarına ve yükümlülüklerini uygulayamamalarına neden olmuş, bununla birlikte sermaye yetersizliği gerçekleşmiştir. Riskten kaçınma ve korunma amacıyla geliştirilmiş tekniklerin, spekülasyon amaçları kapsamında kullanılması da bahse konu olan bankalardaki riski büyük oranda artırmıştır (Akgüç, 2009, 6).

2008 yılının ikinci yarısından itibaren küresel bir nitelik edinen ABD Mortgage Krizinin kaynağı, 2007 yılının ilk yarısında ABD’de finans sisteminde gerçekleşen sorunlardır. Finansal krizin temelinde, bankaların, Amerikan Merkez Bankasının (FED) kısa vadeli olan faiz oranını %1 seviyesine düşürdüğünde, düşük gelirli vatandaşlara ipotekli ev kredisinin kullanımının yaygınlaşması bulunmaktadır. Kredi kullanımında faizlerin sabit olmadığı bilgisi verilmemiş olup, FED’in faiz haddini yükselttiği 2004 yılının sonunda, bazı tüketiciler kredilerini ödeyemez hale gelmişler, böylelikle finansal kriz tetiklenmiştir. Büyük nitelikteki yatırım bankaları, bu bankaların tahvillendirdikleri değerli kağıtları sigortalayan sigorta şirketleri ve yine bu bankalara en yüksek seviyede güvenen derecelendirme kuruluşlarının birlikte oluşturduğu bu finansal kriz zinciri, 2006 yılının sonunda patlak vermiştir. Finansal krizden ilk etkilenenler, bu tahvillere yatırım yapanlar olmuşlardır. Avrupa ülkelerinde yatırım bankacılığı faaliyetlerinde bulunan ve Amerikan tahvillerine yatırımda bulunan bankalar, finansal krizin ilk etki alanını oluşturmuştur. Ayrıca İngiltere de benzer nitelikte bir ipotekli kredi krizini oluşturmuş, ilerleyen dönemde ise Japonya da bu ülkelere katılmıştır. Kısaca finansal krizin ilk evrede, küresel piyasalardaki bu tahviller aracılığıyla yayılmış, denilebilir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, Türkiye’de yatırım bankacılığının olmaması ve bu türdeki tahvillere hiçbir bankanın yatırım yapmaması sebebiyle bankacılık sistemi bu olaydan direkt olarak etkilenmemiştir.

1929 Büyük Bunalımından sonra en derin finansal kriz olan Mortgage Krizi, ABD’de ortaya çıktıktan üç hafta içinde başta Avrupa olmak üzere, bütün dünyaya yayılarak, finansal ve bankacılık sistemi küresel olarak felç

ederek, daha önce hiç görülmemiş bir kredi kurumasının yaşanmasına sebep olmuştur. Finansal sektörde başlayarak hızla reel sektöre yayılan mortgage krizi sonrası, gelişmiş ve az gelişmiş kapitalist sistemlere sahip ekonomilerde büyüme oranları hızlı bir düşüş göstermiş, işsizlik oranları artmış, toplumlar ciddi oranda bir refah kaybı yaşamış ve yoksulluk hızla artmıştır. Fannie Mae, Freddie Mac ve AIG gibi dev kredi kuruluşları, bankalar ve sigorta şirketleri devlet müdahaleleriyle iflastan kurtarılırken, Lehman Brothers, Bear Stearns'a ait iki adet hedge fon batmış ve başta menkul kıymetler borsası olmak üzere sermaye piyasaları çökmüştür. Bunun yanında ABD'de çok önemli olan General Motors şirketi, kapitalizmin geçtiğimiz 70-80 yılının dünyadaki en büyük otomotiv tekeli olarak bilinmektedir. Mart 2009 tarihi itibarıyla 80 milyar dolar seviyesini aşan varlık değeriyle ABD'nin tarihi boyunca en büyük sınaî tekeli, iflas eden en büyük dördüncü şirketi olmuştur. Bu dev tekelin iflas başvurusunda bulunması ve ABD hükümetinin vakit geçirmeksizin bu dünya devini kurtarabilmek için 60 milyar dolarlık bir müdahale planı ile bu şirketi batmaktan kurtarması, kapitalist devletlerin sınıfsal temelleri konusunda olduğu kadar, yaşadığımız krizin kapitalist üretim tarzının uzlaşma çelişkileriyle ilgili gerçekleri gözler önüne sermektedir (Durmuş, 2010, 5).

Amerika'da yaşanan subprime (Kredi Kalitesi Düşük) krizi ne bir ilktir ne de son olacaktır. Ancak, yapılabilecek olan, bu tür piyasa krizlerinin ekonomik bunalıma dönüşmesinin engellenmesidir. Daha açık söylemek gerekirse, piyasa krizleri servetin el değiştirmesiyle sonuçlanır. Servetin el değiştirmesinin ekonomik faaliyetleri ve bu faaliyetlerin gelir üretme yeteneğini etkilememesinin yollarının bulunması gerekmektedir. Piyasa krizleri dar kapsamlı krizler olabileceği gibi çok geniş kapsamlı da olabilmektedir. Piyasa krizlerinin ülkeler arası yayılması, söz konusu piyasaların genişliğine bağlı olmaktadır. Yaşanan subprime krizinde de, ABD'deki ipotek araçlarının finansmanının yaklaşık yarısı Avrupa kaynaklı olduğundan kriz hemen Avrupa'ya yayılmıştır. Bu yaşanan krizin diğer ülkelere yayılıp derinleşmesi ise, krizin ekonomik krize dönüşmesinin bir sonucu olarak ve dış ticaret hacmindeki azalışlar nedeniyle ortaya çıkmıştır. Piyasa krizleri, istihdamın azalması, yani işten işçi çıkarmaları sonucu ekonomik bunalıma

dönüşmektedir. Yaşanan piyasa krizi kimilerinin ya imkânlarının daralması ya da beklentilerinin değişmesi sonucu satın almalarını kısmaktadır. Azalan satışlar karşısında şirketler kârlarını koruyabilmek için işten işçi çıkarmaktadırlar. İşten çıkarma, işçiler ve ekonomi için gelir kaybı olmaktadır. Kaybedilen gelir, harcamaların daha da azalmasına neden olmaktadır. Satış gelirleri düşen şirketler daha fazla işçi çıkarmaktadır (Ertuna, 2009,7).

1.6. 2008 KÜRESEL KRİZİNİN NEDENLERİ VE DİĞER KRİZLERDEN FARKI

Temelinde geri ödenemeyen düşük faizli konut kredilerinin yol açtığı çeşitli finansal sorunlar ve aksamaların yer aldığı 2008 küresel krizi, nedenleri olduğu kadar, sonuçlarıyla da önceki krizlerden farklı bir konumdadır. Dünyanın en büyük ekonomisi durumundaki ABD (Polat, 2018, 178) merkezli bir kriz olan 2008 krizi, bölgesel nitelikli olarak ortaya çıkmasına rağmen, küreselleşmenin de etkisiyle kısa sürede neredeyse tüm dünyaya yayılarak, küreselleşme, entegre ekonomiler ve kapitalist ekonomik sistemin bir sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlk küresel kriz olarak finansal krizler tarihindeki yerini alan 2008 krizi sahip olduğu yapısal faktörler bakımından da önceki krizlerden ayrılarak kendine has bir nitelik edinmiştir. Nitekim, 1929 krizi, kapitalizmin bir krizi olarak ortaya çıkmış ve sosyalist ekonomiler üzerindeki etkisi sınırlı kalırken, 2008 krizi herhangi bir ayırım olmaksızın tüm dünya ekonomilerini etkilemiştir (Eğilmez, 2013).

Bununla birlikte yine neden-sonuç ilişkisi kapsamında değerlendirildiğinde de, diğer krizlerden ayrılan 2008 krizinin temelinde her ne kadar görünüşte ödenemeyen krediler bulursa da, menkul kıymetleştirme, mortgage kredilerinin yapısının bozulması sorunlu krediler, finansal yapıdaki değişim ve faiz oranlarındaki uyumsuzluklar, şeffaflık ve derecelendirme kuruluşları ve şeffaflık sorunu gibi ABD merkezli faktörler (Berberoğlu, 2011, 107), 2008 küresel krizini diğerlerinden ayıran önemli nedenlerdendir.

1.6.1. Menkul Kıymetleştirme

Bir borçlanma enstrümanı olarak, banka kredilerinin muadili niteliğinde olan ciro edilebilir araçların gelişmiş hali durumundaki menkul kıymetleştirme, likit olmayan aktiflerin ihraç edilebilecek ve sermaye piyasalarında alım satım yapabilecek menkul kıymete dönüştürülmesidir. Bu açıdan ele alına aktifler, “ikametgâh amaçlı ipotekler, otomobil kredileri, kredi kartı alacakları ve kira ödemeleri” gibi gelirleri kapsar. Menkul kıymetleştirme, “ödeme aktarmalı sertifikalar, nakit akımlı menkul kıymetler ve aktife dayalı menkul kıymetler” olmak üzere temelde üç farklı yapıda şekillenmektedir. Menkul kıymetleştirme aracının en çok bilinen yöntemi ise varlıkların satışı yöntemidir. Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler (VDMK)’in ihracı iki şekilde yapılmaktadır. Kendi ticari işlemlerinden doğmuş alacaklar karşılığında doğrudan ve devraldıkları alacakları karşılığında dolaylı olarak yapılmaktadır. Genel finans ortaklıkları, sigorta şirketleri ve bankalar, VDMK ihraç edebilmektedir. Bankalar gerek doğrudan ve gerekse dolaylı ihraç yapabilirken, finansal kiralama şirketleri yalnız kendi alacakları, genel finans ortakları da yalnızca devraldıkları alacaklar karşılığında VDMK çıkarabilmektedir. Karşılığında VDMK çıkarılabilecek alacaklar; tüketici kredileri, konut kredileri, finansal kiralama sözleşmelerinden doğan alacaklar ve ihracat işlemlerinden doğan alacaklardır (Alptekin, 2009, 12). Menkul kıymetleştirme, mortgage krizinin temel sebeplerinden biri olup, ipoteğe dayalı menkul kıymetler ve bu menkul kıymetlere dayalı olan türev ürünler, krizin kaynağını oluşturmaktadır.

1.6.2. Mortgage Kredilerinin Yapısının Bozulması Sorunlu Krediler ve Krizin Ortaya Çıkışı

2008 mortgage krizi aniden ortaya çıkmış bir kriz değildir. 1990’lı yıllara damgasını vuran liberalizasyon politikaları tüm dünyayı etkisi altına almıştır. ABD’de Büyük Amerikan Rüyası gerçekleşmiş ve ABD halkı hiç olmadığı kadar harcamaya başlamıştır. Bu durum ekonomi yönetimi tarafından da desteklenmiştir. Nitekim 2001 yılında Bush’un vergi oranlarında indirimine gitmesi de bu desteğin artmasını sağlamıştır. Buna ek olarak, FED’ in faiz oranlarını oldukça düşük tutması harcamalarını gün geçtikçe arttırmalarına

neden olmuştur. Ülkede bu dönemde tasarruf oranları düşmüş, neredeyse sıfıra yaklaşmıştır. 2008 Mortgage krizinin başlangıcına dair ilk işaretler esasen 2006 yılının ikinci çeyreğinde görülen konut piyasasında yaşanan bozulmalarla gelişmiş ve bu kapsamda 2006 yılının sonu ve 2007 yılının başını kapsayan dönemde ABD konut ve finansal piyasalarındaki birkaç büyük nitelikli kuruluşun iflas etmesi, yaşanacak krizin ilk olaylarını meydana getirmiştir (Berberoğlu, 2011, 108).

İpotek kelimesini tanımlayan mortgage, temel itibarıyla bir tür gayrimenkul finansman sistemini belirtmede kullanılmıştır. İpotek sisteminin işleyiş yapısı her ne kadar ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de, teknolojik gelişmelerle birlikte finansal piyasalarda da işleyiş bakımından değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Sistemin temelinde, kredi talebi işlemleri neticesinde düzenlenen “ipoteğe dayalı kredi sözleşmeleri” meydana getirmektedir. Mortgage sistemi dahilinde bulunan subprime kredileri yapısı bakımından risklidir. Bu kredilerin tüketicilere sunulması ile birlikte de sistemde sorunların yaşanmasına başlanmıştır. Sistem kapsamında düşük gelir seviyesine sahip tüketicilerin yüksek faizli kredi kullanılmış, ancak faizlerin yükselmesiyle birlikte geri ödemelerde sorunların yaşanmaması neden olmuştur (Berberoğlu, 2011, 108; Er, 2011, 317).

ABD mortgage piyasasında bilhassa “subprime” ve “değişken faiz oranlı” kredilerinin sahip oldukları nakit akışlarının yaşanan bozulmalar, mortgage piyasasıyla ilişkili olan menkul kıymet piyasalarını da olumsuz olarak etkilemiş, bununla birlikte FED’in uyguladığı düşük faiz politikaları da mortgage kredilerinin kullanımının artmasına neden olmuştur. Bu dönemde görülen değişken faizli kredilerdeki artış, ileride ciddi sorunlara neden olmuştur. Piyasalarda kredi kullanma koşullarının uygun olması ve bu koşulların aynı şekilde devam edeceğine dair beklenti egemen olmuş ve kredi kullanımı daha da artmıştır. Bu esnada konut talebinin artması ile birlikte inşaat sektöründeki yatırımların ve konut fiyatlarının artmasına sebep olmuş, konut fiyatlarında yaşanan artış, ihtiyacı olmadığı halde spekülasyon amaçlarıyla konut kredisine yönelik taleplere sebep olmakla birlikte, bu durum da etik

tehlike problemine neden olmuştur. Ayrıca bilhassa banka yöneticilerinin, kredi kullanımı nedeniyle elde edecekleri yüksek kar ve primler sebebiyle kredi kullanımını teşvik etmesi ve uygun nitelikte olmayan tüketicilere kredi kullandırılması, kriz süreci içindeki ayrı bir etik tehlikeyi meydana getirmiştir. *“Verilen ipotekli krediler, menkul kıymetleştirilerek özellikle yatırım bankalarında satılmış, yatırım bankaları da bu menkul kıymetleri serbest fonlara (hedge fon) satmışlardır. Bu şekilde yeni kaynak elde eden bankalar daha çok kredi verme imkânına kavuşmuşlardır. Bankalar ve fonlar bu menkul kıymetleri sigorta ederek riski gidermeye çalışmışlardır (Er, 2011, 317).”*

Kredi kullanımı arttıkça alınan riskler de artmış, kredi kuruluşları da bu riskleri minimize etmek amacıyla verdikleri kredilere dayanan tahvil çıkartmışlardır. 2006 yılının ikinci yarısı itibariyle FED, enflasyonun artacağına dair oluşan korkusu sebebiyle faizleri %5,25 seviyesine kadar artırmış, bu durum sistem için çöküşün başlangıcı olmuştur. Faizlerin artmasıyla konut fiyatları ve kira gelirleri piyasa seviyesinin altına inmiş, kredi kullanan düşük gelir seviyesindeki tüketiciler de kredilerini düzenli bir şekilde ödeyemez duruma gelmiştir. *“Diğer taraftan, ABD konut sektöründe durgunluk yaşanmaya başlanması ve değişken faizli kredi kullananların aylık ödeme tutarlarının artması da krizin büyümesine neden olmuştur. Konut fiyatları inişe geçince birden bire subprime mortgage denilen bu kredi piyasası çökmüş, kredi faizlerini ödeyemeyen düşük gelirli ailelerin iflas etmelerine ve konutlarına el konulmasına neden olmuştur. Konutların ipotek edilmesi karşılığı çıkarılan menkul kıymetlerin fiyatının düşmesiyle, yatırımcılar artık az getirili ama düşük riskli kamu kâğıtlarını tercih eder hale gelmişlerdir. Asıl önemli gelişme, finansman sorununun konut piyasasından çıkıp diğer finansal piyasalara da yayılması olmuştur (Fener, 2012, 40).”*

Kriz ilk önce güvenilir finansman aracı olan mevduat yerine, kısa dönemli borçları çevirme üzerine kurulu yatırım bankalarını ve taahhütlerini yerine getiremeyen aktörler nedeniyle, büyük yükümlülük altına giren sigorta şirketlerini vurmuştur. 12 Mart 2007’de ülkenin en büyük ikinci ipotekli kredi kuruluşu olan New Century Financial Corporation’ ın iflas isteminde

bulunması, krizin üstündeki perdeyi de kaldırmıştır. Temmuz 2007'de, ipotekli kredi şirketi Bear Stearns' in subprime kredi yatırımları yapan yatırım fonu yıkılmış ve bu şirket daha sonra en büyük bankalardan JP Morgan'a satılmıştır. Haziran 2008 itibariyle, 12 büyük finansal kuruluşun zararı 153,6 milyar dolara ulaşmıştır. Temmuz 2008'de ABD Federal Mevduat Sigorta Fonu (FDIC), IndyMac bankasına el koymuştur ki bu finansal kuruluşun iflası ülke tarihinin en büyük ikinci iflası olarak kayıtlara geçmiştir. Freddie Mac ve Fannie Mae'ın hisse senetlerinin %70'lere varan oranlarda düşmesi krizi iyice derinleştirmiştir. Eylül 2008'de ise hükümet bu iki kuruluşa el koymuştur. Eylül 2008'de mali kriz hızını arttırmaya başlamıştır. Bu ay içinde Merrill Lynch Bank of America tarafından satın alınmış, FED ABD'nin en büyük sigorta şirketi olan American International Group (AIG)'a mali yardımda bulunmuş, 158 yıllık yatırım bankası Lehman Brothers ise iflas etmiştir. Washington Mutual ve Wachovia gibi bankalar iflas ederek diğer bankalara satılmışlardır. Northern Rock ve Fortis krizin sarstığı devasa kurumlardan bazılarıdır. Yatırım bankalarının zor duruma düşmelerine; özellikle sermayelerine göre çok fazla borçlanmaları, ipotekli konut kredileriyle bağlantılı riskli menkul kıymetlere büyük yatırımlar yapmaları ve eksik risk yönetimi uygulamaları yapmamaları neden olmuştur. ABD hükümeti ve FED bir takım önlemler alarak 2007'nin baharında patlak veren krizin etkilerini azaltmaya çalışmıştır (Kutlu ve Demirci, 2011, 126).

Bu krizin geçmişte yaşanan krizlerden en önemli farkı, klasik bir finans krizi olmaması, karmaşık ve yüksek hacimli türev ürünlerini kapsamasıdır. Eski FED Başkanı Greenspan Mart 2008'de yaşanan gelişmeleri İkinci Dünya Savaşı sonrası en büyük finansal kriz olarak tanımlamış ve yaşanmakta olan resesyonu çok şiddetli olabileceğini dile getirmiştir. Çünkü kriz gelişmiş ülkelerde başlamasına rağmen 2008 ortalarından itibaren gelişmekte olan ülkeleri de etkilemeye başlamıştır. Bu ülkelerin çoğunda borsalar ciddi değer kayıpları yaşamış, ülke paraları değer yitirmiş, ülke tahvilleri ve ticari bonolarda risk primleri artmış, aynı zamanda bu ülkelere olan yabancı sermaye akımları ve banka borçları önemli oranda düşmüştür. Uluslararası piyasalarda yaşanan gelişmeler karşısında finansal sisteme olan güvenin tekrar artırılması için

ABD ve Avrupa'da merkez bankaları ve hükümetleri tarafından önemli meblağlara ulaşan kurtarma paketleri açıklanmıştır. ABD'de 2007 yılında subprime mortgage kredilerine geri ödemelerde yaşanan sıkıntılardan dolayı ortaya çıkan finansal dalgalanma birbiriyle ilişki ve çok hassas dengeler üzerine kurulu ABD piyasalarında büyük etki yaratmıştır. Mortgage kredilerine dayalı menkul kıymetler ile kredi türev ürünlerinin risklerinin yanlış ölçülmesi, zaman zaman da finansal mühendislik teknikleri kullanılarak ölçülemez hale getirilmesinden dolayı denetleyici yapının eksiklikleri finansal kurumları etkilemiş ve mortgage kredi krizi olarak ortaya çıkan kriz ilerleyen zamanda küresel bir likidite krizine dönüşmüştür (Işık ve Tünen, 2011, 839).

1.6.3. Finansal Yapıdaki Değişim ve Faiz Oranlarındaki Uyumsuzluklar

Bush yönetiminin özellikle düşük gelirliler için hedef alan konut edindirmeye yönelik politikaları nedeniyle her türlü esneklik sağlanması sonucu subprime ve değişken faizli konut kredilerinin sayısında artış olmuştur. Ancak ABD hükümeti tarafından desteklenen bu programlar çerçevesinde, her türlü yatırımın hükümet tarafından sağlanacağı düşüncesiyle yatırımcılar tarafından doğru bir planlama yapılmadan konut alımları gerçekleşmiştir. Bu çerçevede kullanılan konut kredilerinden de özellikle değişken faizli olan mortgage kredilerinin geri ödeme tutarları, faiz oranlarının artması nedeniyle oldukça yüksek düzeylere ulaşmıştır (BDDK, 2008, 49).

1.6.4. Şeffaflık ve Derecelendirme Kuruluşları

En basit tanımıyla derecelendirme, borçlunun anapara ve faiz yükümlülüklerini ödeme isteği ve kabiliyetinin zamanında ve tam olarak yerine getirilip getirilememesini ölçen bir araçtır. Başka deyişle bir ekonomik birimin kredi geçmişi ve kullandığı kredileri geri ödeme kapasitesinin saptanması için yapılan ölçme işlemidir. Kredi derecelendirmesi; işletmelerin risk durumları ve ödeyebilirliklerinin veya borçluluğu temsil eden sermaye piyasası araçlarının anapara, faiz ve benzeri yükümlülüklerinin vadelerinde karşılanabilirliğinin derecelendirme kuruluşları tarafından bağımsız, tarafsız

ve adil olarak değerlendirilmesi ve sınıflandırılması faaliyetidir (Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), 2019). Bir başka tanımıyla derecelendirme, *“bir kuruluşun veya bir bireyin finansal yükümlülüklerini zamanında yerine getirip getiremeyeceğini tahmin etmek üzere kullanılan, firmanın veya bireyin geçmiş ve bugünkü nitel ve nicel verilerine dayanarak yapılan bir sınıflandırma sistemidir. Yapılan sınıflandırmanın kolay anlaşılabilir olması için verilerden elde edilen sonuçlar kolay anlaşılır genel geçer sembollere dönüştürülmüştür. Semboller ise evrensel uygulamaya sahiptir (Yazıcı, 2009, 2).”*

Globalleşen piyasalarda kârını maksimum kılmak isteyen tasarruf fazlasına sahip yatırımcılar, yüksek getirili pazarlara yönelirken söz konusu pazarların hukuki düzeni, ekonomik yapısı ve muhasebe standartları hakkında eksik bilgiye sahip olmalarından dolayı maruz kaldıkları riskleri tam olarak tespit edememektedirler. Bu durumdan dolayı yaşanan sıkıntıları gidermek amacıyla firmaların ve firmaların ihraç ettikleri enstrümanların risk düzeylerinin aynı ölçü birimi çerçevesinde ortaya konması gerekliliği gündeme gelmiştir (Bektaş ve Gökçen, 2011, 348). *“Bunun için birçok kredi derecelendirme kurulu kurulmuştur. Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) verilerine göre günümüzde 150 civarında kredi derecelendirme kuruluşu dünyanın çeşitli yerlerinde faaliyet göstermektedir. Bunlardan en büyük 28 derecelendirme kuruluşu G-10 ülkelerinde kuruludur (BDDK, 2019).”* Ancak uluslararası alanda hakim durumda üç büyük derecelendirme kuruluşu bulunmakta olup, bu kuruluşlar Moody’s, Standard and Poor’s (S&P) ve Fitch Ratings’dir.

1980’li yıllardan itibaren küreselleşmenin etkisinin artmasıyla birlikte, kredi derecelendirme kuruluşlarının piyasalardaki rolleri de önem kazanmıştır. Nitekim hem şirketler, hem de ülkeler, bu kuruluşların verdikleri notlar uyarınca borçlanmalarını yapabilmekte, borçlanma koşulları bu notlar kapsamında belirlenmektedir. Kredi notu yüksek olan borçlular, borçlanmada düşük faiz elde ederken, kredi notu düşük olan borçlular ise daha yüksek faizle borçlanmaktadır. Ancak bu kredi derecelendirme kuruluşlarının değerlendirmede hiçbir denetime tabi tutulmamaları, bu kredi derecelendirmelerinin ne denli güvenli olduğu hususunda da bazı soruları

beraberinde getirmektedir. Bilhassa mortgage krizi, bu sorunun doğruluk payını artırmış durumdadır (Tutar ve diğerleri, 2011, 2).

Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları, ülke riski analizlerini ve ekonomik riskler kriterlerini esas almaktadırlar. Uluslararası yatırım analizinde en önemli araştırma konularından birisi ülke politik ve ekonomik riskliliğin belirlenmesidir. Ülke riskini ölçmek için üç ölçüt belirlenmiştir. Ekonomik risk, devlet bütçe açıklarının milli gelire oranı bir risk göstergesi olmuştur. Devlet harcamalarındaki etkinlik, dış borca bağlı büyüme gösteren bir ülke için alınan kredilerin çoğunlukla tüketimi sübvansane etmesi ülke riskini arttırmaktadır. Ülke kaynakları, bir ülkenin doğal finansal ve iş gücü kaynaklarının yetersizliği ve ayrıca etkin kullanılmaması durumu ülke riskini arttırıcı yönde etki yapmaktadır (Çalışkan, 2003, 56). Ülke riski, bir ülkenin gelir durumu, sahip olduğu uluslararası rezervler, siyasi ve ekonomik istikrarı ile borç ödeme kapasitesi gibi uluslararası sermaye akımı üzerinde etkili olan etkenlerle yakından ilişkili bir kavram olup, uluslararası yatırımlarla ilgili potansiyel sonuçlar ortaya koyabilecek ekonomik, siyasi ve sosyal koşullar kaynaklı tüm riskleri içermektedir. Ülke riski, bir ülkenin borçlarını ödemediği zorlandığını beyan etmesi veya almış olduğu borçları şimdi ve gelecekte ödeyememesi sebebiyle meydana gelmektedir. Bu durum ülkenin gelecekte borçlanma olasılığını zorlaştırır ve aynı zamanda kredi maliyetlerini de artırır. Ülke riski, başka bir deyişle kredi notunun belirlenmesindeki amaç, bir ülkede gerçekleşen ekonomik, siyasi ve sosyal olaylar sebebiyle ilgili ülkeye borç verme hususunda konulmuş olan sınırların aşılması durumunda, borç veren açısından uğranılacak olan zararın saptanmasıdır (ATP Financial, 2019). Lehman Brothers'ın iflasının ardından türev ürünlerin yanlış değerlendirildiği iddiasıyla Kredi Derecelendirme Kuruluşlarına yönetilen eleştiriler, Avro bölgesi ülkelerine özgü sorunların artmasıyla birlikte ülke kredi notları üzerine yoğunlaşmıştır (Gür ve Öztürk, 2011, 74). Derecelendirme kuruluşlarının denetlenmemesi ve verdikleri dereceler için hukuki sorumluluklarının bulunmaması verdikleri dereceler konusunda sorumluluk duymalarını engellemektedir (Çelik, 2004, 33).

ABD'de iş dünyasında yaşanan büyük yolsuzluklar, mali kriz ve bunun dünya ekonomisine etkisi ile birlikte piyasalarda yaşanan karışıklık, bağımsız

ve denetlenmesi zor olan bu kuruluşlar hakkında soru işaretleri uyandırmıştır. Çünkü düşük not yerine yüksek notlar verilerek güven tazelenmiştir. ABD, krizin sorumluluğunu her ne kadar rating kuruluşlarına yüklemeye çalışsa da, aslında bu konuda tüm tarafların payı vardır. Çünkü kredi derecelendirme kuruluşları şirketlerin performanslarını ölçerken, krizin geleceğini öngörmese de, şirketleri kredi derecelendirme kuruluşları değil, patronlar yönetmektedir. Uzmanlara göre bu derecelendirme kuruluşlarının iş dünyasının en büyük yolsuzlukları öngörmesinin nedenini yaşanan rekabet ve araştırma zaafı oluşturmaktadır (Tutar ve diğerleri, 2011, 2).

1.6.5. Şeffaflık Sorunu

Şeffaflık, ticari sır niteliğinde ve henüz kamuya açıklanmamış bilgiler hariç olmak üzere firma ile ilgili finansal ve finansal olmayan bilgilerin, zamanında, doğru, eksiksiz, anlaşılabilir, yorumlanabilir, düşük maliyetle kolay erişilebilir bir şekilde kamuya duyurulmasıdır şeklinde tanımlanmaktadır (Apak ve Aytaç, 2009, 17). *“Kamu açısından şeffaflık; kamu politikalarında belirsizlikleri azaltacak, siyasal süreçlerin verimliliğini arttıracak şekilde kamunun faaliyetleri hakkında güvenilir ve ilgili bilginin zamanında ve eksiksiz olarak kamuyla paylaşılma sürecidir Finansal şeffaflık ise; kamunun yapısının ve fonksiyonlarının maliye politikası uygulamalarının, kamu sektörüne ilişkin gelir gider dengesinin ve projeksiyonlarının kamuoyuna açıklanması olarak tanımlanmaktadır”* (Özsoy, 2009, 10; Altıntaş, 2006, 175).

Kamusal ve finansal tanınırlıkta, neyin nasıl olacağı konusunda beklentilerin önceden bilinmesi ve bunların olumlu karşılık bulması şeffaflık olacağı gibi, olması gereken kamusal beklentilerin olumsuz karşılık bulması da tabiatıyla şeffafsızlık olacaktır (Ünsal, 2010, 56). Yeni global finansal sistemin yapılanmasında, hem piyasaların hem de ulusal ve uluslararası kuruluşların etkin ve rekabetçi olarak faaliyetlerini sürdürmelerinde şeffaflık giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Piyasaların entegrasyonu arttıkça, yayılma etkisi nedeniyle bir ülke ya da bölgedeki gelişmeler çok kısa sürede ve hızlı biçimde başka bir bölge ya da ülkelere yayılabilmektedir. Özellikle uluslararası finansal kuruluşlar yabancı yatırımları çekmek isteyen gelişmekte olan ülkelerin hem şirketler hem de kamu kurumlarından talep etmeleri

gereken bilgilere ilişkin önemli tavsiyelerde bulunmaktadır (Türkiye Bankalar Birliği (TBB), 2012, 1).

Finansal piyasaların temel işlevi, ekonomide kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasıdır. Bu sebeple bilgi dağılımının düzgün bir şekilde olması gerekliliği vardır. Asimetrik bilgi iki temel soruna neden olur. Bunlar, arzulanmayan seçim ve ahlaki tehlikelerdir. Arzulanmayan seçim; potansiyel olarak riskli kredinin, en fazla araştırılan kredi olması durumunda, kredi işleminin gerçekleşmesinden önce oluşan asimetrik bilgidir. Güvenilir olmayan kişilere bankaların kredi vermesine sebep olabilir ya da bankalar piyasada güvenilir tüketici olmasına rağmen kredi vermeme kararı alabilir. Ahlaki tehlike, ekonominin ahlaki değerler sistemi olmadan işleyebilmesi mümkün değildir. Ahlaki değerler sistemindeki bozukluklar, ekonomik ve sosyal sorunları beraberinde getirebilmektedir (Ünsal, 2010, 57).

Küresel finansal krizin öncesi incelendiğinde işletmelerin bilançolarında finansal çizelge kullanıcılarının tam olarak anlayamadığı türev ürün olarak nitelendirilen forward, futures, swap gibi sözleşmeler ile hedge fonlarının önemli miktarda bulunması ve finansal tabloların bazı yöntemlerle gerçek durumu yansıtmayacak şekilde şişirilmesi, önemli bir şeffaflık problemi olarak görülmektedir. Yatırımcıların finansal tablolarına bakarak ve güvenerek yatırım yaptığı büyük işletmelerin umulmadık bir anda iflaslarını açıklamaları, yatırım yapanların yatırım yaptığı işletme hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığını göstermektedir. Küresel krizde şeffaf olmayan, yanıltıcı finansal tablolara bakarak veya iyi yönde söylemlere kulak vererek yatırım yapan kişi ve kurumlar büyük zararlar görmüştür (Gökgöz, 2012, 319).

Kredi derecelendirme finansal araçlara not verirken, bu araçları piyasaya sürenlerin kendilerine ödedikleri ücretler konusunda ciddi çıkar çatışmaları yaşamaktadır. Yatırımcıların finansal varlıkların kalitesine tek başlarına karar vermelerinin zor olduğu dikkate alındığında, bu araçları satın alıp almama konusunda karar veren yatırımcılar, genelde bu derecelendirmelere güvenmektedir. Ancak değerlendirmeler önyargılı olabilmektedir. Dolayısıyla kredi derecelendirme kuruluşları, yatırımları ve hükümetleri yanlış yönlendirdikleri konusunda eleştiriye uğramaktadır. Ayrıca, bu gibi kuruluşların çalışma yöntemleri şeffaf değildir ve yatırımcılar

tarafından anlaşılması zordur. Şeffaflık eksikliği yalnızca kredi derecelendirme kuruluşlarının değil, finans sisteminin genel bir sorunudur (Gür, 2015, 11). “Gelişmiş ülkelerde ve özellikle ABD’de neredeyse birbirinden ayrı her fonksiyon için ayrı bir mali kurum ve mali araç oluşturulmuştur. Bu kurum ve araçlar birbiri ile irtibatlı ve girift ilişkilere sahiptir. Ampirik araştırmalar, finansal krizle saydamlık eksikliği arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Saydamlık arttıkça, daha az finansal kriz oluşmaktadır. Bu tür araştırmalarda gelişmekte olan ülkeler, genellikle daha az şeffaf olarak tanımlanmıştır ancak ironik bir biçimde son küresel kriz, şeffaflığın en fazla olduğu düşünülen gelişmiş dünyada baş göstermiştir. Bu krizde, banka ve brokırın ne çeşit varlıklara sahip oldukları, bu varlıkların değerinin ne olduğu, hatta bunların muhatabının kimler olduğu yeterince şeffaf olarak belirlenmemiştir. Bu problemler, türev diye adlandırılacak karmaşık ticari sözleşmelere sahip, Lehman Brothers gibi firmaların iflasları sonucu ortaya çıkan riskin hesaplanmasını ve analiz edilmesini zorlaştırmıştır” (Alantar, 2008, 3).

İKİNCİ BÖLÜM

2008 KÜRESEL KRİZİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

2008 küresel krizinin Türkiye ekonomisine etkilerinin analiz edildiği bu bölümde, 2008 küresel krizi ve Türk ekonomisi ile 2008 küresel krizinin Türkiye ekonomisine etkileri, 2008 küresel krizinin Türkiye ekonomisinde büyümeye ve gayri safi yurt içi harcama (GSYİH), enflasyon ve faiz oranları, kapasite kullanım oranı, dış ticaret ve cari işlemler dengesi, istihdam, kamu

gelirleri, giderleri, kamu ve özel kesimlerin borçları ve ödemeler, merkez bankası döviz rezervleri, borsa ve döviz kurları ve yatırım ve tasarruflar üzerine etkisi kapsamında incelenecektir.

2.1. 2008 KÜRESEL KRİZİ VE TÜRK EKONOMİSİ

2008 küresel krizi başta ABD ve AB olmak üzere gelişmiş ülkeleri yüksek seviyede etkilemiş olmakla birlikte, ilerleyen dönemlerde Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere de doğal olarak etkisini hissettirmiş, “*Türkiye ekonomisi bu krizden 2008 yılının son çeyreğinden itibaren ciddi anlamda etkilenmeye başlamıştır* (Ünal ve Kaya, 2009, 1).” Küresel krizin olumsuz etkileri, Türkiye ekonomisinde 2008 yılının son çeyreğinde hissedilmeye başlanmış, 2009 yılı boyunca krizden etkilenen diğer ülkelere göre daha şiddetli etkilenmiş, bu durum ekonomide küçülme ve artan işsizlik oranları ile kendisini göstermiştir (Selçuk, 2010, 27).

Küresel krizin Türkiye’yi dört kanaldan etkilediği belirtilebilir. Bu kanallar şu şekildedir (Çelik, 2012, 151),

1. Kredi kanalı, küresel krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki ilk ve en önemli etkisi kredi kanalı üzerindeki etkisidir. Kriz başlangıcı ve izleyen dönemde Türk bankalarında, 2001 krizi deneyimi sayesinde herhangi bir yapısal bozukluk gözlenmemiş olup, bu durum 2008 krizini, 2001 krizinden ayıran önemli bir durumdur. Ancak bu durumun, bankaların dışarıdan temin edeceği fonlarda yaşanan azalmayı engelleyemeyeceği için, sendikasyon kredilerinde ve döviz türünden borçlanma konusunda zorlukların yaşanması kaçınılmaz olmuştur. “*Türkiye’de hem bankalar hem de şirketler, dışarıdaki bugün bilançosu hasarlı hale gelen bankalardan kredi kullanmışlardır. Bu kanalın kapanması sonucunda, daralacak olan kredi hacmi, şirketleri ve bankaları bilanço küçültmeye zorlayacaktır. Büyük şirketlerin aldıkları kredilerin azalması ise bu şirketlerin tedarik zincirlerini etkileyecektir. Bu durumda, tedarik zincirlerindeki KOBİ’ler üzerinde oluşacak etki, domino etkisi biçiminde olacaktır* (Çelik, 2004, 27).” Ticari kredilerde yaşanan daralma, KOBİ’ler ve çalışanlar tarafından da hissedilen bir etkiye neden olmaktadır. Böyle bir ortamda kurumların zor bir duruma girmesi, banka bilançolarında yapısal sorunlara neden olmuştur.

2. Portföy yatırımı kanalı, Hedge ve özel yatırım fonları, Türkiye'ye yatırım akımında önem arz etmektedir. *“Global likiditenin genişlediği dönemde, her iki kanalın da yüksek kredi miktarlarından sağlanan kaldıraç etkisiyle işlediklerine dikkat edilmelidir. Kriz ve kriz sonrası dönemde, buradan aktarılabilecek fonların azalacak olması Türkiye'ye döviz arzını önemli ölçüde azaltacak, döviz likiditesi açısından sorunlara yol açması ve Türk Lirasının değer kaybı sürecini hızlandırması yadsınamayacak bir durumdur (Çelik, 2012, 151).”*

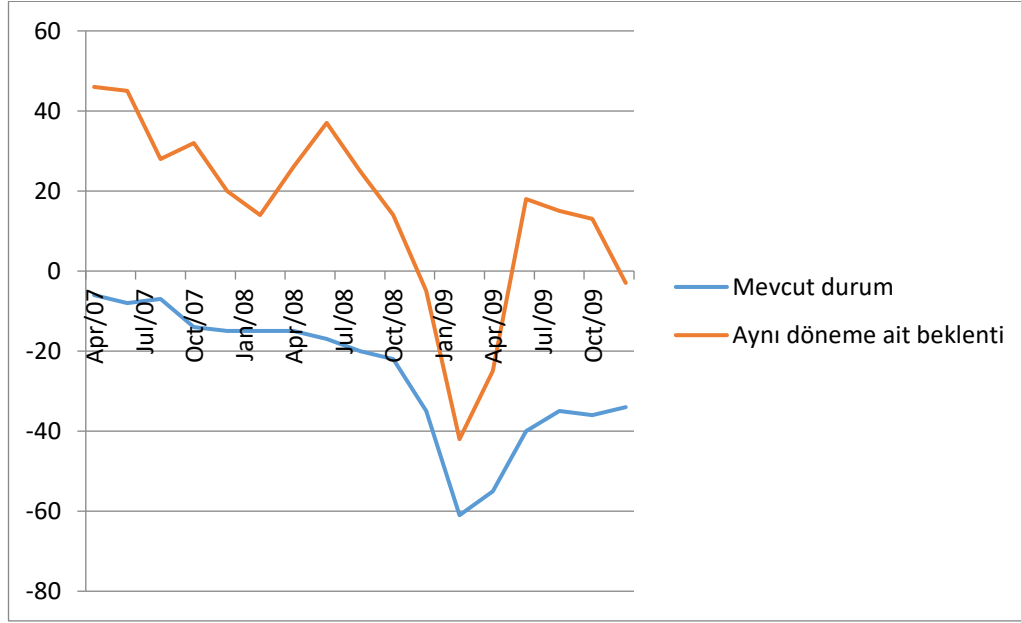
3. Dış ticaret kanalı, Mali piyasalarda yaşanan krizin, reel sektöre yansımalarıyla birlikte tüm dünya ekonomilerinde büyüme hızlarındaki öngörülerin aşağı yönlü güncellenmesine neden olmuştur. Öngörüler ilerleyen dönemde gerçekleşmiş, global ticaret hacminin hızlı bir şekilde daraldığı görülmüştür. Hammaddeler fiyatları da benzer bir eğilim sergilemiştir. Türkiye'nin de ihracat hacminin, kriz nedeniyle yaşanan global ticaret hacmindeki bu daralmadan etkilenmesi olasıdır (Çelik, 2012, 151-152).

4. Artan risk algılaması ve azalan güvenin tüketici ve yatırımcı davranışlarını olumsuz etkileme kanalı, yaşanan belirsizlik ortamından doğrudan ve en hızlı etkilenecek kesim tüketici ve yatırımcılardır. Ekonomik belirsizlik ortamında tüketiciler krizin olası etkilerinden korunmak ve ileride yaşanabilecek daralmalardan en az zararla çıkmak için ellerindeki paralarını tutma yolunu tercih etmektedir. Bu da piyasalarda durgunluğa neden olmakta, bu durum birçok sektörü doğrudan ve dolaylı olarak etkilemiştir. Aynı zamanda belirsizlik yerel ve yabancı yatırımcıların yatırımları üzerinde de etkili olmakta, yatırımcılar yatırımlarını ertelemekte veya mevcut yatırımlarını durdurmaktadır. Bu da başta ülkeye finansman akışı ve işsizlik olmak üzere birçok soruna neden olmaktadır (Çelik, 2012, 152).

Küresel krizin Türkiye ekonomisindeki ilk etkisi, finansal piyasalarda görülmüş, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) bileşik fiyat endeksi 2008 yılının Ocak ayında 43.000 seviyelerindeyken aynı yılın Eylül ayında 36.000'e, Aralık ayında 27.000'e gerilemiştir. Kriz Türkiye ekonomisinde etkisini önce borsada göstermiş, daha sonra da reel ekonomiye yansımıştır. Türkiye ekonomisinde gerçekleşen 1994 ve 2001 krizleri, mali sektörü direkt

olarak etkilemişken, 2008 krizi ise etkisini reel sektör üzerinde göstermiştir (Borsa İstanbul, 2019).

Gelişmiş ülkelerin aksine, küresel kriz, Türkiye’de finans sektörü üzerinden değil, reel sektör üzerinden etkili olmuştur. Finans sektöründen başlayan kriz tüm dünyayı ve reel sektörü sarmış, dış pazarlarda olan daralma sebebiyle Türkiye’de reel sektörde etkili olmuş, işsizlik oranlarındaki artış ve iç pazarı da etkileyen talep yetersizliği krizin etkilerini artırmıştır (BDDK, 2009).

Grafik 1. Reel Kesimde Mevcut Durum ve Beklentiler (Mevsimsellikten arındırılmış seriler, 3 aylık hareketli ortalama)

Kaynak: D., Gökçe, S., Gürsel ve O., Altındağ. (2010). “Türkiye’nin Ekonomi Saati Hızlı Çalışıyor”, *Betam Araştırma Notu*, 10/65.

Reel kesimde Nisan 2007-Aralık 2009 arası mevcut durum ve beklentiler Grafik 1’de verilmiştir. Grafiğe göre reel kesimde, söz konusu 1,5 yıllık dönemdeki beklentiler Aralık 2008-Mayıs 2009 döneminde negatif seviyede gerçekleşirken, bu durumun en dip noktaya Şubat-Nisan 2009 döneminde ulaşmış, daha sonra ise bu durumun her ne kadar iyileşme gösterse de, beklentinin aksine, mevcut durumda eksi seviyede seyretmiştir.

Reel ekonominin durumunu gösteren bir başka gösterge de işyeri sayısında açılma ve kapanma oranlarıdır. 2007 Ekim-2008 Ekim tarihleri

arasında açılan işyeri sayısı %9,4 oranında azalırken, kapanan işyeri sayısı %64 oranında artmıştır (Evranos, 2012, 285).

2.2. 2008 KÜRESEL KRİZİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

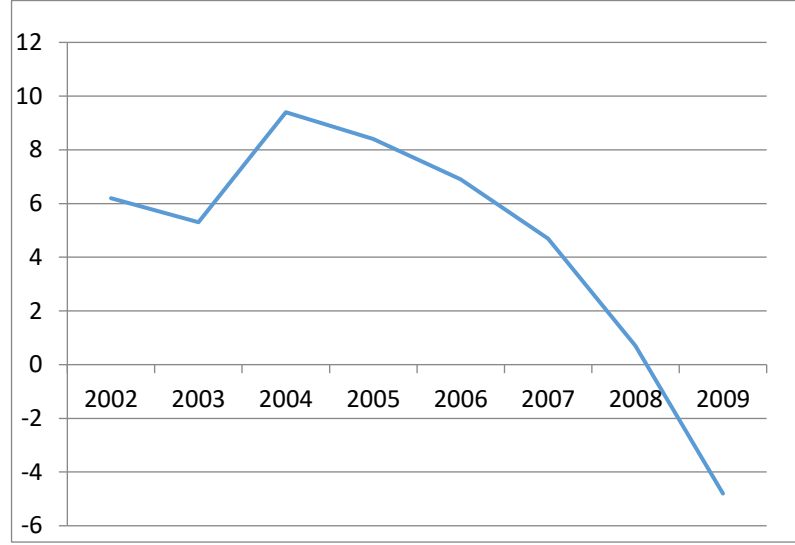
Küresel likidite krizi olarak global alanda başlayan ve global resesyona dönüşen 2008 Krizi, Türkiye'yi en çok yabancı kaynak bulmak ve dış borçların finansmanı konularında zorlanma riski oluşturmuştur. Küresel likidite krizi, risk algılamasını olumsuz etkilemiş, borçlanma maliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Bunlara ek olarak, büyüme oranlarındaki olası gerileme ve işsizlik oranında artış gibi faktörler de krizin ülkemizde gerçekleşen olumsuz yansımalarından bazılarıdır (Ünal ve Kaya, 2009, 11).

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, 2008 krizinin Türkiye ekonomisi üzerinde tek bir yönde etkilememiş olup, birçok gösterge üzerinde doğrudan veya dolaylı etkileri olduğu görülmektedir. Bu kapsamda bu bölümde 2008 krizinin Türkiye ekonomisinde büyümeye ve gayri safi yurt içi harcamaya (gsyih) etkisi, enflasyon ve faiz oranları üzerine etkisi, kapasite kullanım oranı üzerine etkisi, dış ticaret ve cari işlemler dengesi üzerine etkisi, istihdam üzerine etkisi, kamu gelirleri, giderleri, kamu ve özel kesimlerin borçları ve ödemeler üzerine etkisi, merkez bankası döviz rezervleri, borsa ve döviz kurları üzerine etkisi ve yatırım ve tasarruflar üzerine etkisi incelenecektir.

2.2.1 2008 Küresel Krizinin Türkiye Ekonomisinde Büyümeye ve Gayri Safi Yurt İçi Harcamaya (GSYİH) Etkisi

Dış ticarete ve sermaye hareketlerinde yaşanan düşüşe paralel olarak, Türkiye ekonomisi 2008 yılında resesyona girmiş ve sadece binde 7'lik bir büyüme yaşamıştır. Küresel krizin reel ekonomideki büyüme oranı üzerindeki etkilerine bakıldığında 2002-2007 yılları arasında büyüme oranı ortalama %6,6 seviyesinde olurken, 2008 yılında %0,7 büyümüş ve 2009 yılında %-4,8'e gerilemiştir. Ekonomik küçülme bakımından bakıldığında Türkiye ekonomisinin 2008'in son çeyreği ve 2009'un ilk ve ikinci çeyreklerinde önemli miktarda küçüldüğü görülmektedir (Gürsoy, 2009, 136).

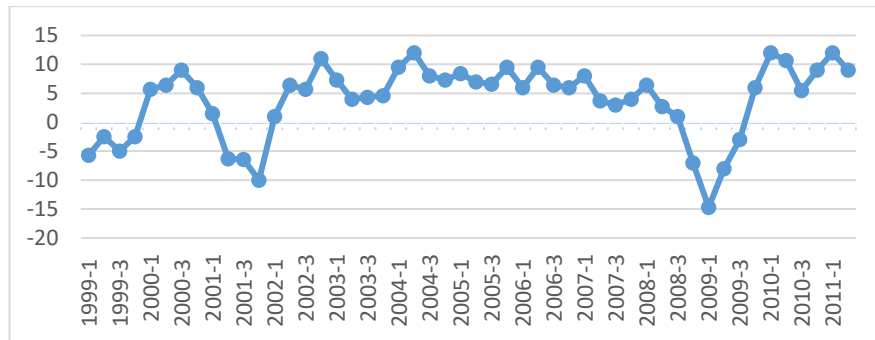
Bu düşüşler ile beraber Türkiye’de 2002-2007 arasında yaşanan ve yaklaşık her yıl % 7’lik bir büyüme sağlayan genişleme dönemi de son bulmuştur. (Grafik 2)

Grafik 2. 2002-2009 Yılları Arasında Türkiye Ekonomisinde Reel Büyüme Hızları (Yüzde)

Kaynak: TÜİK. (2019). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1075, (Erişim tarihi: 10.01.2019).

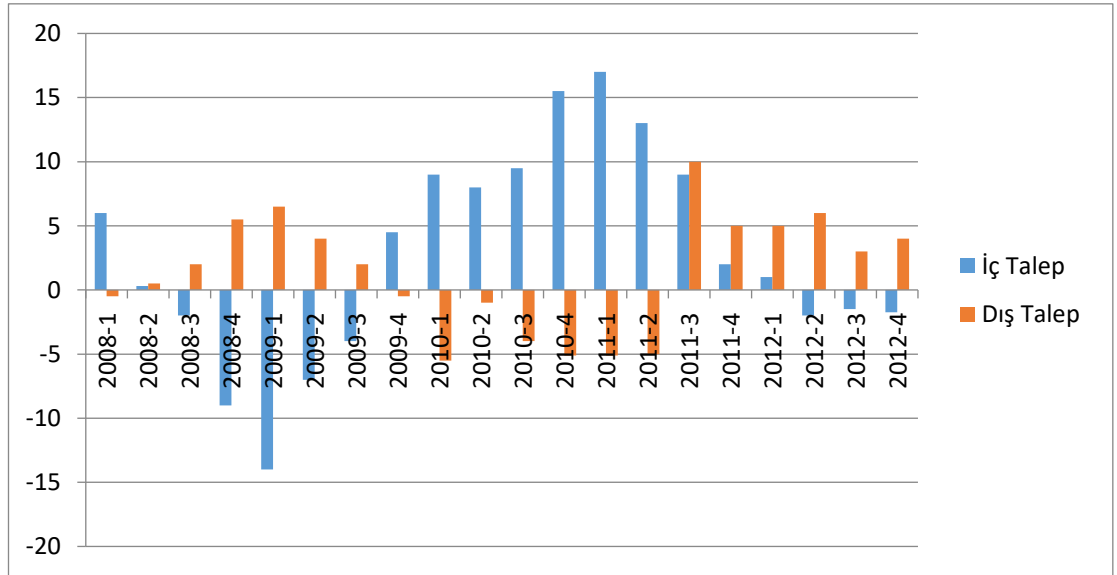
Grafik 2’de Türkiye ekonomisinin reel büyüme hızlarının yıllara göre oranları verilmiştir. Grafik 2’ye göre sadece 2003-2004 yılları arasında reel büyüme hızı bir artış gösterirken, 2004 yılından itibaren büyüme hızının düşüş gösterdiği, 2008 yılı itibariyle reel büyüme hızında daralma gerçekleştiği görülmektedir.

Grafik 3. Türkiye Ekonomisi GSYİH Büyümesi (1998 Sabit Fiyatlar, Çeyrek Dönemler İçin, Yüzde)

Kaynak: TÜİK. (2019). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1075, (Erişim tarihi: 10.01.2019).

Grafik 3'te Türkiye ekonomisinin GSYİH büyümesi, çeyrek dönemlik veriler olarak verilmiştir. Grafikte görüldüğü gibi, küresel krizin çıktığı 2008 yılında GSYİH büyümesi bakımından dört çeyreklik dönemde büyüme hızı azalma gösterse de, ilk defa gerileme durumu 2008 yılının dördüncü çeyreğinde gerçekleşmiş, 2009 yılının ilk çeyreğinde Türkiye ekonomisinin GSYİH büyümesi 2001 krizinden de daha düşük bir seviye olan %-14,7 oranında büyümüştür. 2009 yılının ilk çeyreğinde %14,7'lik bir daralma sonrası, alınan tedbirler ile küresel krizden V şeklinde hızlı bir çıkış sağlanmış, büyüme oranı artışı 2009 yılının dördüncü çeyreğinde yaşanmıştır.

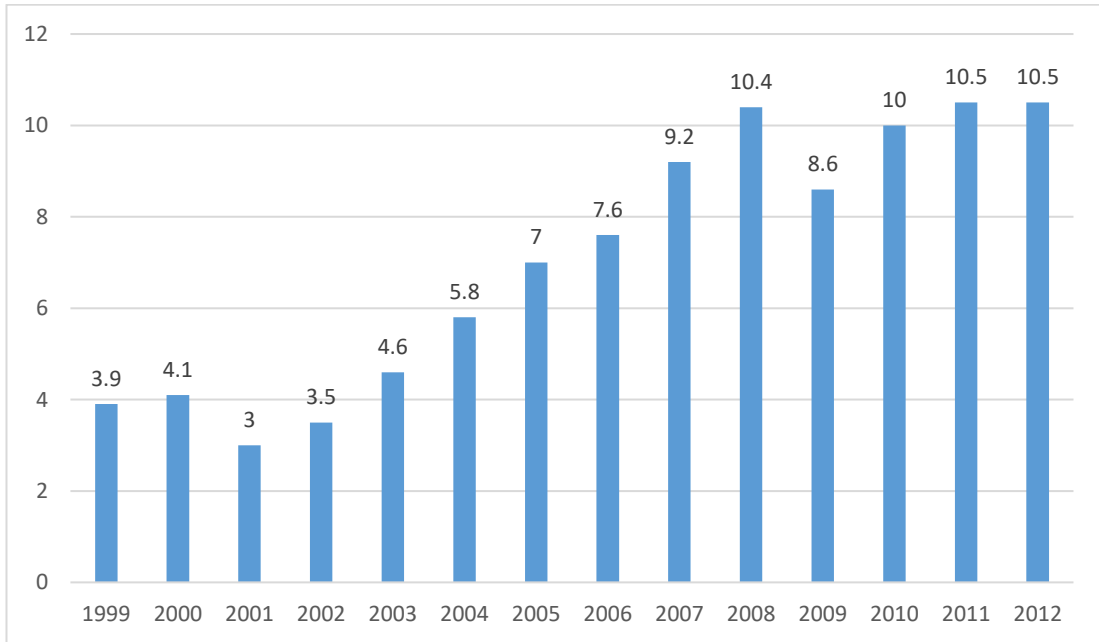
Grafik 4. 2008-2012 Yılları Büyümenin Kaynakları (Yüzde)

Kaynak: TÜSİAD. (2012). Türkiye Ekonomisi 2013, Ekonomik Araştırmalar Bölümü, Yayın No: 525.

Grafik 4'te Türkiye ekonomisinin büyüme kaynakları verilmiştir. Grafiğe göre Türkiye ekonomisindeki büyümenin kaynakları, 2008 yılının ilk çeyreğinde iç talep %5'in üzerindeyken dış talepte azalma görülmüş, bu yılın ikinci çeyreğinde dış talebe bağlı büyüme küçük miktarda artış gösterse de, iç talep neredeyse sıfır seviyelerine ulaşmıştır. 2008 yılının üçüncü çeyreğinde iç talebe bağlı büyüme gerileme gösterirken, dış talebe bağlı

büyüme artış göstermiş, dördüncü çeyreğinde ise iç talep %10 oranında daralma gösterirken, dış talebe dayalı büyüme %5'in üzerinde bir seviyede seyretmiştir. Krizin en çok etkisini gösterdiği 2009 yılına bakıldığında, ilk çeyrekte iç talebe bağlı büyüme yaklaşık %15 oranında bir daralma gösterirken, dış talebe bağlı büyümede artış devam etmiştir. İkinci ve üçüncü çeyrekte iç talebe bağlı büyümede daralma devam ederken, dış talebe bağlı büyüme pozitif seviyelerde seyretse de düşüşe geçtiği görülmektedir. 2009 yılının dördüncü çeyreğinde ise iç talebe bağlı büyüme, GSYH ile orantılı bir şekilde pozitif seviyeye yükselerek artış göstermiş, dış talebe bağlı seviyede ise daralma meydana gelmiştir (TÜSİAD, 2012, 10).

Küresel krizin reel sektör üzerindeki en önemli etkisi, sektörlerin büyüme hızları ve onları temsil eden GSYİH'da görülmektedir. Türkiye ekonomisinde yaşanan sektörel büyüme oranlarına bakıldığında ülke ekonomisindeki en önemli üç sektör olan tarım, sanayi ve hizmet sektöründe 2007 yılından itibaren büyüme hızı düşüş göstermiş, buna bağlı olarak da GSYİH'da azalma gerçekleşmiştir (Evranos, 2012, 285). 2008 yılının 3. çeyreğinde GSYİH büyüme hızı %0,5 olarak gerçekleşirken, 4. çeyrekte %6,2 gerilemiş 2008 genelinde %1,1 oranında gerçekleşmiştir (Parasız, 2009, 145).

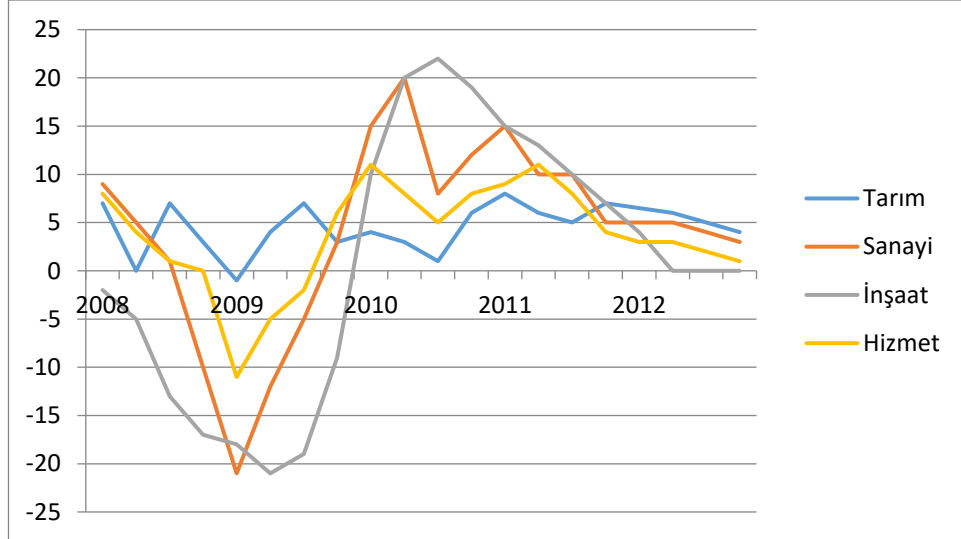

Grafik 5. Türkiye Ekonomisi Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Bin \$)

Kaynak: TÜİK. (2019). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1075, (Erişim tarihi: 10.01.2019).

Yıllara göre kişi başına düşen milli gelir oranları Grafik 5'te verilmiştir. Grafik 5'e bakıldığında, 2001-2008 döneminde Türkiye'de GSYİH oranının devamlı artış gösterdiği, global krizin yaşandığı 2008 yılında 10.400 dolar olan kişi başına düşen milli gelirin, krizin etkisinin hissedildiği 2009 yılında 1.400 dolar azalarak 8.600 dolar olduğu, 2010 yılı itibariyle tekrar yükselmeye başladığı görülmektedir.

Küresel kriz genelde dünya ve özelde Türkiye ekonomisi ve sanayisi, "beklentilerdeki ve talep koşullarındaki bozulmaya bağlı olarak üretimi, istihdamı, karlılıkları-kazançları ve dolayısıyla toplumsal refahı olumsuz etkilenmiş, imalat sanayi ve alt sektörlerin krizden etkilenme düzeyi farklı olmakla birlikte, özellikle dış finansmana, dış talebe ve yüksek gelir esnekliğine bağlı olan sektörlerde daha fazla kayıplar ortaya çıkmıştır" (Sungur ve Sarıdoğan, 2010, 98).

Grafik 6. 2008-2012 Yılları Arası Türkiye'de Sektörel Büyüme Hızları (Yüzde)

Kaynak: TÜSİAD. (2012). Türkiye Ekonomisi 2013. Ekonomik Araştırmalar Bölümü. Yayın No: 525.

Grafik 6'da 2008-2012 döneminde Türkiye'de sektörel büyüme hızları verilmiştir. Krizin alt sektörlerle olan etkisi incelendiğinde, tarım sektörü 2008

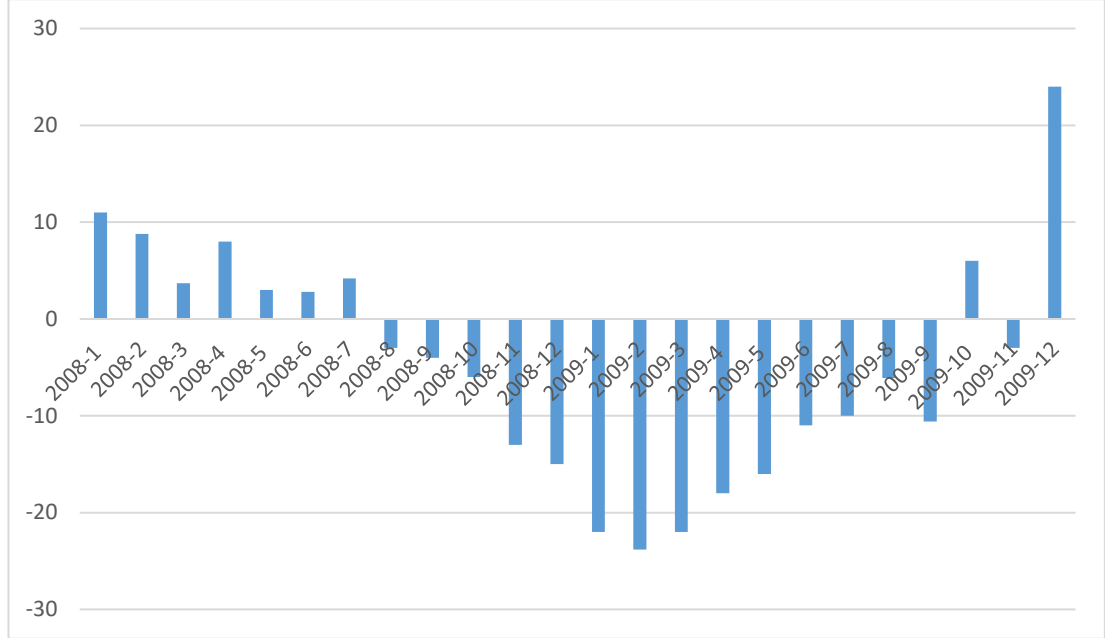
yılında ise %3,5 oranında büyürken, 2009 yılında ise %4,7 oranında daraldığı, 2010 yılında büyümenin devam ederek %3,5 oranında büyümenin gerçekleştiği, 2011 yılında büyüme oranının %6,5'e yükseldiği, 2012 yılında büyümenin devam etmesine rağmen, bir önceki yıla göre düşüş göstererek %5,3 oranında büyümenin gerçekleştiği görülmektedir.

Tarım sektörünün ekonomik büyümeye olan katkısının 2008 yılının ilk üç çeyreğinde yüksek bir etkisinin olmadığı, dördüncü çeyrekte ise büyümeye olan katkısı azalmamakla birlikte artmadığı da görülmektedir. 2009 yılının ikinci ve üçüncü çeyreğinde ekonomik büyümeye olan katkısı artış gösteren tek sektör olan tarım sektörü olmuş, ekonomik büyümeye olan katkısı bu yıl az da olsa devam etmiştir (TÜSİAD, 2012, 12). (Grafik 6)

Sanayi sektörü ise 2008 yılında %1,1 oranında büyürken, 2009 yılında ise %22 oranında daralmış, 2010 yılında ise toparlayarak %13,7 oranında büyümüş, 2011 yılında %10, 2012 yılında ise 4,25 oranında büyümüştür. Bu durum, 2007 yılından itibaren sektörde yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle sanayi sektörüne olan yatırımın azaldığı, üretim ve üretim hızının gerilediğini göstermektedir (Evranos, 2012, 285).

Grafik 6'ya bakıldığında sanayi sektörünün 2008'in birinci ve ikinci çeyreklerinde %5'in altında bir katkıda bulunduğu, dördüncü çeyrekte ise ekonomik büyümede olan katkıda daralmanın başladığı görülmektedir. 2009 yılının ilk üç çeyreğinde ekonomiye olan katkıda daralmanın devam ettiği görülen sanayi sektöründe ekonomiye olan katkıda olumlu bir artışın 2009 yılının dördüncü çeyreğinde başladığı görülmektedir. 2009 yılının ilk çeyreğinde %5'in üzerinde bir daralma görülen sanayi sektöründe, ikinci ve üçüncü çeyreklerinde sektörün ekonomik büyümeye olan katkısında daralma azalmakla birlikte devam etmiştir. 2010 yılına bakıldığında ise ilk çeyrekte büyüme oranının %15 gibi yüksek oranda gerçekleşirken, ikinci çeyrekte %20 oranında büyüme gerçekleşmiş, üçüncü çeyrekte büyüme oranının azalarak %8 oranında ve dördüncü çeyrekte ise artarak %12 oranında gerçekleşmiştir. Benzer büyüme oraları 2011 yılında da devam etmiş, ilk çeyrekte sanayi sektörü %15 oranında büyürken, ikinci ve üçüncü çeyrekte %10 ve dördüncü çeyrekte %5 oranında büyümüştür. Büyüme oranlarındaki azalış 2012 yılında da devam etmiş, ilk çeyrekte %5, ikinci çeyrekte %5, üçüncü çeyrekte %4,

dördüncü çeyrekte %3 oranında büyüme gerçekleşmiştir (TÜSİAD, 2012, 12).

Grafik 7. 2008-2009 Sanayi Üretim Endeksi (Yüzde)

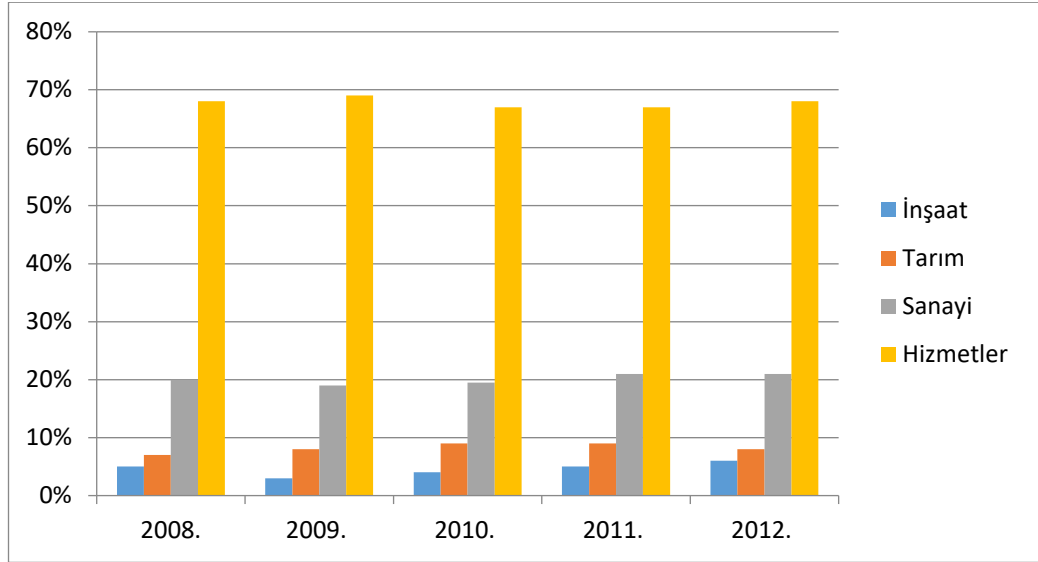
Kaynak: TÜİK. (2019). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1075, (Erişim tarihi: 10.01.2019).

Grafik 7’de 2008 ve 2009 yıllarına ait sanayi üretim endeksi yüzdeleri verilmiştir. 2008 yılının ilk 7 ayında dalgalı bir seyir izleyen sanayi üretim endeksi, ilk kez Ağustos ayında daralma yaşamış, bu daralma 2009 Şubat ayında en derin noktaya ulaşmış, 2009 Şubat ayından itibaren daralma olumlu yönde azalma gösterse de sanayi üretim endeksinde büyüme 2009 Ekim ayında yaşanmıştır. Krizin en çok hissedildiği yıl olan 2009 yılının ilk çeyreğinde sanayi üretimi yaklaşık %25 daralma göstermiştir. (TÜİK, 2019) Türkiye sanayisinin genellikle ihracata dayalı olması ve küresel krizin ihracatı yavaşlatması, sanayideki büyümenin daralmasına neden olan faktörlerden biridir.

Sanayi sektörünün, ekonomideki itici güç olduğu göz önünde bulundurulduğunda, kriz döneminde yaşanan daralma, Türkiye ekonomisinde büyüme hızının iyice yavaşlamasına neden olmuştur. Küresel ekonomide ticaretin yavaşlaması ihracata dayalı sektörlerinde iş kapasitesini azaltmış, iç

piyasada tüketime yavaşlaması da üreticilerin yatırım kararlarını azaltmış, bu durum reel kesimin daralmasına neden olmuştur. Her ne kadar finansal kesim krizden yapısal olarak etkilenmese de, ekonomide yaşanan daralmadan etkilenmiştir. Bu koşullarda Türkiye'nin karşılaştığı sorunların başında cari açığın büyüklüğü, yüksek dış borçlar ve yüksek işsizlik sorunlarıdır. Türkiye 2007 yılına kadar yakaladığı yüksek büyüme hızını, cari açık veya ithalata dayalı üretimle elde etmiştir. Büyüme hızının azalması ve daralmaya başlaması ile ithalat ve cari açık geçici olarak azalsa da, büyümenin azalmasının yeni yatırımları engellemesi bakımından işsizlik sorununu artıracaktır (Susam ve Bakkal, 2008, 74).

Hizmet sektörüne bakıldığında ise 2008 yılında %0,4 oranında büyürken, 2009 yılında -%3 oranında daraldığı, 2010 yılında büyümenin yeniden arttığı ve %8 oranında gerçekleştiği, 2011 yılında da aynı oranda büyümenin gerçekleştiği ve 2012 yılında ise büyümenin %2,2 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum, krizden en çok olumsuz etkilenen sektörün, hizmet sektörü olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2019). Hizmet sektörünün ekonomik büyümeye olan katkısında 2008 yılının dördüncü çeyreğinde %5'in üzerinde bir daralma yaşanmış, 2009 yılının ilk çeyreğinde ekonomik büyümeye olan katkısında bu daralma %15 seviyesine gelmiştir. İkinci çeyrekte ekonomik büyümeye olan katkısının %5'in üzerinde daralmanın seyrettiği hizmet sektöründe, üçüncü çeyrekte de daralma devam etmekle birlikte %5'in altına düşmüştür. Dördüncü çeyrekte ise ekonomik büyümeye olan katkısı %5'in üzerinde gerçekleşmiştir (TÜSİAD, 2012, 13). (Grafik 8)

Grafik 8. 2008-2012 Yılları Arası Sektörlerin GSYH İçindeki Payı (Yüzde)

Kaynak: TÜSİAD. (2012). Türkiye Ekonomisi 2013, Ekonomik Araştırmalar Bölümü, Yayın No: 525.

2008-2012 yılları arası sektörlerin GSYH içindeki payları Grafik 8’de verilmiştir. Sektörlerin GSYH içindeki payına bakıldığında 2008-2012 yılları arasında en çok payın sanayi, en az ise hizmet sektörü olduğu görülmektedir. Tabloya göre sanayi sektörünün GSYH içindeki payı 5 yıllık dönemde %20 civarında seyrederken, 2008 yılının dördüncü çeyreğinde %20’nin altına düşmeye başladığı, en düşük seviyeye 2009 yılının ikinci ve üçüncü çeyreğinde ulaştığı, %20’nin üzerine 2011 yılında çıktığı görülmektedir. Tarım ve hizmet sektörünün ise GSYH içindeki payının 5 yıllık dönemde %10’un altında seyrettiği, tarım sektörünün 2009 yılında krize rağmen GSYH içindeki payının artış gösterdiği, hizmet sektörünün ise aynı dönemde krizle orantılı olarak azaldığı görülmektedir (TÜSİAD, 2012, 13).

Tablo 1. Türkiye Ekonomisinde İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSYİH Büyüme Oranı (Sabit Fiyatlarla, Yıllık, Yüzde)

Yıllar	Tarım	İmalat Sanayi	İnşaat	Ticaret	Mali Kuruluş Faaliyetleri	Vergi-Sübvansiyon	GSYİH
2006-1	-3,16	6,11	14,49	6,78	13,55	4,31	5,95
2006-2	0,42	12,41	20,41	10,44	18,26	10,08	9,74
2006-3	0,22	8,98	20,21	5,58	13,85	6,17	6,29
2006-4	6,29	6,04	18,48	2,70	11,24	5,90	5,75
2007-1	-3,29	9,78	12,68	6,77	13,01	10,06	8,10
2007-2	-5,00	4,27	7,33	2,35	7,96	3,40	3,81
2007-3	-8,77	4,75	3,90	6,69	10,87	5,23	3,18
2007-4	-6,66	4,09	0,27	7,26	7,77	5,46	4,19
2008-1	7,30	8,49	-3,10	9,73	9,27	9,47	7,01
2008-2	-0,25	3,86	-5,00	4,05	9,61	-2,02	2,63
2008-3	6,48	-0,58	-9,57	-1,74	7,95	1,89	0,86
2008-4	3,88	-11,99	-14,13	-16,61	9,43	-10,81	-6,97
2009-1	-1,27	-22,39	-18,46	-26,36	10,58	-22,03	-14,74
2009-2	6,40	-11,66	-20,86	-15,21	7,49	-7,80	-7,77
2009-3	4,38	-4,44	-18,17	-7,06	7,77	-7,94	-2,77
2009-4	2,40	12,75	-6,55	10,36	8,29	6,33	5,86

Kaynak: TÜİK. (2019). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1075, (Erişim tarihi: 10.01.2019).

Türkiye ekonomisinde iktisadi faaliyet kollarına göre GSYİH büyüme oranları Tablo 1'de verilmiştir. 2006-2009 arası 4 yıllık döneme bakıldığında GSYİH toplam büyüme oranında daralmanın ilk olarak 2008 yılının dördüncü çeyreğinde gerçekleştiği, bu daralmanın 2009 yılının ilk çeyreğinde %14,74 oranında daraldığı, bu daralmanın diğer sektörlerde de devam ederek, tarım sektöründe %1,27 oranında, imalat sanayinde %22,39 oranında, inşaat sektöründe %18,46 oranında, ticaret sektöründe %26,36 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Bu kapsamda tüm sektörlerde daralmanın yaşandığı tek dönemin 2009 yılının ilk çeyreği olduğu görülmektedir. 2009 yılının ikinci çeyreğinde tarımda büyüme oranının arttığı, diğer sektörlerde ise daralmanın devam ettiği, imalat sanayi ve ticaret sektöründe daralma oranlarının bir önceki 3 aylık döneme göre azalmakla birlikte daralma yaşandığı, inşaat sektöründe ise daralmanın daha da arttığı görülmektedir. Küresel krizden en çok etkilenen sektörün inşaat sektörü olduğu, 2008 yılının ilk çeyreğinde %3,10 daralma yaşanan sektörde, 2008 yılının dördüncü çeyreğinde %14,13 oranında daralma yaşandığı, bu daralmanın 2009 yılının birinci çeyreğinde %18,46 ve ikinci çeyreğinde %20,86 oranında daraldığı görülmektedir. 2009 yılının üçüncü ve dördüncü çeyreklerinde daralmanın azalarak devam ettiği görülmektedir.

Sonuç olarak küresel ekonomik krizin sektörlerdeki olumsuz etkilerinin en çok 2009 yılının ilk çeyreğinde yaşandığı, bu dönemde tüm sektörlerde önemli seviyede daralma gerçekleştiği, tarım sektörünün mevsimsel etkilere dayalı olarak toparlanmasına rağmen, sanayi ve hizmet sektörlerinin gecikmeli olarak toparlanma gösterdiği, bu oranların toplamda GSYİH üzerindeki etkilerini de olumsuz olarak etkilediği görülmektedir.

2.2.2. Enflasyon ve Faiz Oranları Üzerine Etkisi

Merkez bankalarının fiyat istikrarı sağlama amaçları kapsamında politikaları belirlemeleri durumunda iki temel yaklaşımın hakim olduğu görülmektedir. *“Bunlardan birincisi, fiyat istikrarının para politikasının birincil amacı olarak görülmesi ve diğer potansiyel araçların ikinci derecede değerlendirilmesidir. İkinci anlayışta ise, fiyat istikrarının ve tam istihdam amaçlarının eşit olarak göz önüne alınmasıdır. Bu anlayışlardan her birinde, açık bir enflasyon hedefi tespit edilmek suretiyle fiyat istikrarı pekiştirilmektedir”* (Demirhan, 2002, 21).

Türk ekonomisi bilhassa 1990'larda yüksek enflasyona maruz kalmış ve yüksek kamu açıkları ve enflasyonist öngörülen bu dönemin bir özelliği durumuna gelmiştir. 2002 yılı sonrasında enflasyon, ekonomide uygulanmaya başlanan politikalar sayesinde %10 seviyesinin altına inmiştir. Ancak, 2007 ve 2008 yılının ilk yarısında, emtia ve petrol fiyatlarının yüksek olması hem cari işlemler dengesini olumsuz etkilemiş, hem de Türkiye'nin enflasyon ithal etmesine neden olmuştur. Fakat emtia ve petrol fiyatlarında yaşanan mevcut düşüş enflasyonun düşmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, azalan iç talep ve düşen emtia fiyatları nedeniyle küresel ekonomik kriz sürecinde enflasyonun gerileme süreci yaşanmıştır (Ünal ve Kaya, 2009, 13-16).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) (2019) verilerine göre 2004 yılı itibariyle tek hanelere inmiş, 2004 yılında %9,4 olan enflasyon, 2005 yılında %7,7, 2006 yılında %9,7, 2007 yılında %8,4 olarak gerçekleşmiştir. Krizin yaşandığı 2008 yılında %10,1 olan enflasyon, krizin en çok hissedildiği yıl olan 2009 yılında %6,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, küresel krizin

Türkiye ekonomisinde enflasyona olumsuz etkisinin olmadığını göstermektedir (TCMB, 2019).

Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) ve Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) oranlarına bakıldığında, 2007 yılında ÜFE %5,94 ve TÜFE %8,39 seviyesinde olurken, krizin etkisini göstermesiyle 2008 yılında artış yaşanmıştır. Bunun üzerine TCMB, gecelik borç verme faiz oranını %20 seviyesinden %17,50 seviyesine düşürmüştür. 2009 yılında ÜFE %5,93 ve TÜFE %6,53 seviyesine gerilemiş, TCMB piyasaya likidite desteğini artırmak amacıyla gecelik borç verme faiz oranını %9 seviyesine düşürmüştür (TÜSİAD, 2012, 13).

2.2.3. Kapasite Kullanım Oranı Üzerine Etkisi

İmalat kapasite kullanım oranları ve bu oranlarda yaşanan değişimler, reel ekonominin analizinde başvurulan oldukça önemli bir makroekonomik göstergedir. Kapasite kullanım oranında yaşanan düşmeler iki açıdan önemlidir. Bunlar üretimin azalması ve üretim faktörlerinin atıl duruma gelmesidir. Üretim faktörlerinin atıl kalması, ülkelerin ekonomileri açısından istenmeyen bir durum niteliğindedir (Evranos, 2012, 285).

2008 Mayıs itibariyle, bir önceki yıla göre kapasite kullanım oranı azalmaya başlamış, sonraki aylarda da azalma devam etmiştir. İşletmelerin tam kapasite ile çalışmamlarının en önemli sebebi iç ve dış talep yetersizliğidir.

Tablo 2. Kapasite Kullanım Oranları (2007-2008-2009, Yüzde)

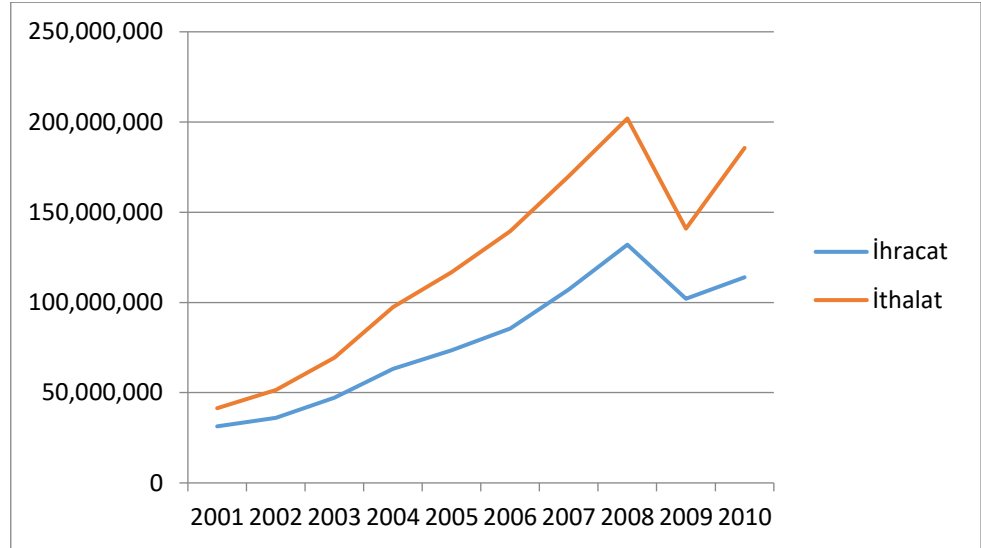
Yıl /Ay	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2007	78,3	80,1	82,0	81,7	83,3	83,5	81,9	80,3	83,2	83,1	82,6	81,1
2008	80,3	79,3	81,2	81,7	82,4	82,3	80,0	76,2	79,8	76,7	72,9	64,7
2009	63,8	63,8	64,7	66,8	70,4	72,7	72,3	69,7	70,1	71,8	70,7	69,7

Kaynak: S., Yıldırım, (2010) 2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18).

2007-2009 yılları arasında kapasite kullanımı Tablo 2’de verilmiştir. Tabloya göre küresel kriz sonrası ekonomide yaşanan küçülmeye eş zamanlı olarak, imalat sanayi kapasite kullanım oranlarında da düşüş yaşanmıştır. 2007 yılında dalgalı bir eğilim gösteren kapasite kullanım oranı, 2008 yılının ilk 5 ayında da bu trendi göstermiş, 2008 yılının ikinci yarısından itibaren krizin etkisiyle üçüncü çeyrekte %76,2’ye gerilemiş, Eylül ayında %79,8’e yükselmiş, Ekim ayından 2009 Şubat ayına kadar %63,8 seviyesine gerilemiştir. Kapasite kullanımının en düşük seviyesine 2009 Şubat ayında ulaştığı görülmektedir.

2.2.4. Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkisi

Türkiye’nin 1980 sonrası benimsediği ekonomik model kapsamında ihracata dayalı büyüme modeline geçilmiş, 2001 krizine kadar ihracat ve ithalat oranlarında artış gözlenirken, 2001 krizinde ihracat oranı artarken, ithalat oranı azalmış ve bu durum cari işlemler dengesi ve dış ticaret dengesinde olumlu anlamda gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur.

Grafik 9. 2001-2010 Yılları Arasında İhracat ve İthalat Miktarı (Milyon \$)

Kaynak: TÜİK. (2013). Dış Ticaret İstatistikleri, TÜİK Yayınları.

Grafik 9'a bakıldığında 2001 sonrası ihracat ve ithalat oranları devamlı bir artış göstermiş, ihracat ve ithalat arasındaki makas 2008 krizine kadar, ithalat lehinde genişlediği görülmektedir. 2009 yılına kadar devamlı artan ihracat ve ithalat oranları, devamlı olarak artış göstermiştir. 2009 yılında ise krizin etkisiyle ihracatta %23, ithalatta yaklaşık %30 oranında azalma gerçekleşmiştir. 2010 yılında dış ticaret toparlanma gösterse de, kriz öncesi oranlara 2011 yılında ulaşmıştır.

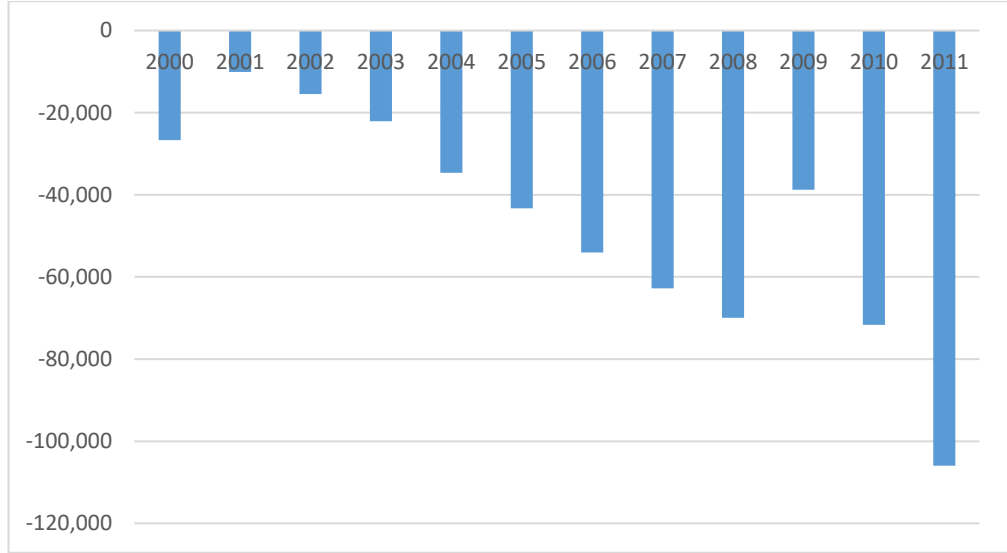
Tablo 3. 2000-2011 Yılları Arası Türkiye Dış Ticaret Verileri

Yıllar	İthalat (Milyon Dolar)	İhracat (Milyon Dolar)	Dış Ticaret (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Açığı (Milyon Dolar)	GSMH (Milyon Dolar)
2000	54.503	27.775	82.278	-26.728	265.384
2001	41.399	31.334	72.733	-10.065	196.736
2002	51.554	36.059	87.613	-15.495	230.494
2003	69.340	47.253	116.593	-22.087	304.901
2004	97.540	63.167	160.707	-34.673	390.387
2005	116.774	73.476	190.251	-43.298	481.497
2006	139.576	85.535	225.111	-54.041	526.429
2007	170.063	107.272	277.334	-62.791	648.754
2008	201.964	132.027	333.991	-69.937	742.094
2009	140.928	102.143	243.071	-38.785	616.703
2010	185.544	113.883	299.428	-71.661	734.929
2011	240.841	134.883	375.748	-105.934	773.980

Kaynak: TCMB. (2019) www.tcmb.gov.tr, (Erişim tarihi: 10.01.2019).

Tablo 3'te 2000-2011 yılları arası Türkiye dış ticaret verileri verilmiştir. 2002-2008 yılı arası ihracat ve ithalat miktarları artış gösterirken, ithalatın,

ihracattan fazla olması nedeniyle her yıl dış ticaret açığı büyüyerek devam etmiştir. 2009 yılında krizin etkisinin hissedilmesiyle birlikte ihracat ve ithalat oranlarında düşüş yaşanmış, ihracat ve ithalat arasından farkın azalması nedeniyle dış ticaret açığı 38.785.000 dolar seviyesine azalmıştır. 2010 yılında ihracat ve ithalat oranlarında artışın başlamasıyla, dış ticaret açığında da artış başlamıştır.

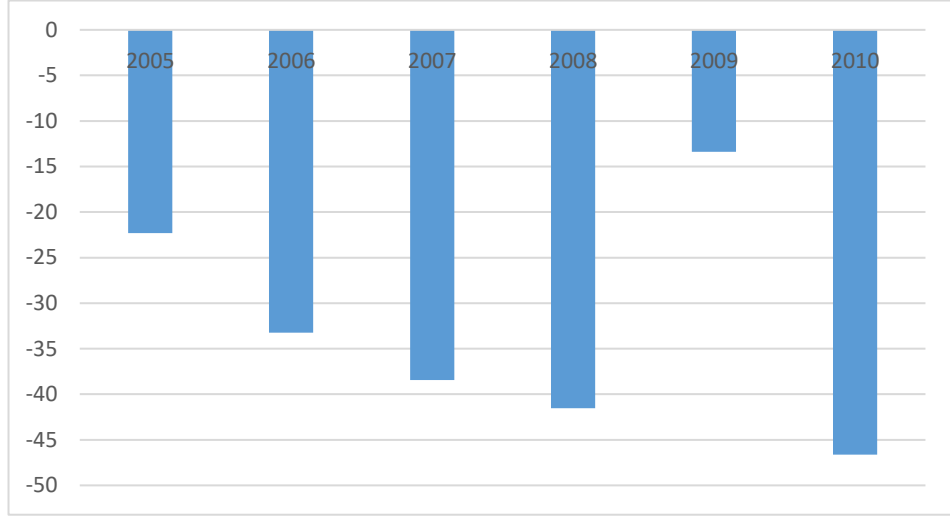
Grafik 10. Türkiye Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)

Kaynak: TÜİK. (2019). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1075, (Erişim tarihi: 10.01.2019).

Dış ticarete yaşanan bu azalmanın temelinde, Türkiye'nin ihracat yaptığı başlıca ülkeler olan AB ülkeleri ve ABD'nin krizden en çok etkilenen ülkeler olması bulunmaktadır. Türkiye'nin dış ticaretinde AB'nin yaklaşık %50, ABD'nin ise %5 oranında bir yer sahibidir. 2008 krizinin AB ve ABD üzerindeki olumsuz etkileri ve Türkiye'nin dış ticaretinin yaklaşık %55'ini bu ülkelerin sağladığı göz önünde bulundurulduğunda dış ticaret hacminin düşmesinin nedeni açıklanabilmektedir.

2008 krizinin Türkiye ekonomisinde yarattığı bir diğer önemli sorun ise, ekonomik büyüme ile yakından ilişkili olarak, yıllara geçtikçe artan cari işlemler açığının finansmanında yaşanan sorunların çözümünde görülmüştür. Türkiye'nin dış ticaret dengesindeki negatif durumun bir sonucu olarak ortaya çıkan cari açık, 2008 krizine gelinceye kadar finansal yabancı sermaye ile dengelenmeye çalışılmıştır. Bu dönemde doğrudan yabancı yatırımlarda,

önceki yıllara göre önemli oranlarda artışlar yaşanmış olsa dahi, cari açığın finansmanında asıl rolü kısa süreli sermaye hareketleri ve dış kredi olanaklarında yaşanan artışlar oynamıştır (Taşdemir, 2013, 59).

Grafik 11. Türkiye Cari İşlemler Dengesi (Yüzde)

Kaynak: SPK. (2019). www.spk.org.tr, (Erişim tarihi: 13.01.2019).

Cari açık krizin etkisini gösterdiği 2009 yılına kadar devamlı bir şekilde artmıştır. Krizin etkisiyle birlikte ekonomide meydana gelen talep ve üretimdeki azalışlar ithalat ve ihracat rakamlarına yansımış ve 2009 yılında cari açık oranları hızlı bir şekilde düşmüştür. Türkiye ekonomisinin krizden sonra gösterdiği yüksek büyümelere paralel olarak cari açık oranları tekrar yükselmeye başlamıştır (Çoban, 2012, 58).

2.2.5. İstihdam Üzerine Etkisi

Ekonomik daralma ile Türkiye’de istihdam piyasası da küresel krizle eş zamanlı olarak bir kriz içine girmiştir. “2000’li yıllardan itibaren kronik bir sorun olan işsizlik sorununun nedenlerinden biri, tarımsal istihdamın azalması ve tarımdan ayrılan işsiz nüfusun diğer sektörlerde istihdamının tam olarak gerçekleşmemesidir (Evranoş, 2012, 288).”

Dünya genelinde yaşanan ekonomik daralmalar ve talepteki düşmeler Türkiye’nin de üretim yapısında olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Dolayısıyla bunun ilk etkisi işsizlik üzerinde hissedilmiştir. Bu ekonomik daralmaya bağlı olarak bazı kuruluşlar işçi çıkarma yoluna gitmişlerdir (Altuntepe, 2009, 63).

İşsizlik verilerinden bahsetmeden önce açılan ve kapanan işyeri sayısına bakılmasında yarar bulunmaktadır. Krizin meydana çıktığı ilk yıl olan 2008 yılında kapanan işyeri sayısı, 37.343 olmuştur. Bir önceki yılda kapanan işyeri sayısının 23.595 olduğu göz önünde bulundurulursa, krizin yaşandığı yıl işyerinde kapanma oranının bir önceki yıla göre %58,26 arttığı görülmektedir. 2008 yılında açılan işyeri sayısı 46.401 olmuş, bir önceki yıla göre %4,67 oranında azalmıştır. Krizin etkisinin en çok yaşandığı yıl olan 2009 yılında da bu eğilim devam etmiş, 32.419 işyeri kapanırken, açılan işyeri sayısı bir önceki yıla göre azalarak 44.050 işyeri açılmıştır (TÜİK, 2019).

Tablo 4. 2005-2010 Yılları Arası Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik Verileri (Yüzde)

Yıl	İşgücüne Katılım Oranı	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı	Tarım Dışı İşsizlik Oranı	Genç Nüfus İşsizlik Oranı
2005	46,4	41,5	10,6	13,5	19,9
2006	46,3	41,5	10,2	12,7	19,1
2007	46,2	41,5	10,3	12,6	20
2008	46,9	41,7	11,0	13,6	20,5
2009	47,9	41,2	14,0	17,4	25,3
2010	48,8	43,0	11,9	14,8	21,7

Kaynak: TÜİK. (2013). Ulusal Hesaplar, TÜİK Yayınları.

Tablo 4’te 2005-2010 yılları arası Türkiye’de istihdam ve işsizlik verileri verilmiştir. 2005 yılında işgücüne katılım oranı %46,4 ve istihdam oranı %41,5 olurken, 2006 ve 2007 yılında işgücüne katılım oranı %0,1’lik seviyelerde azalmış, istihdam oranı ise bu dönemde hep aynı kalmıştır. Krizin ortaya çıktığı yıl olan 2008 yılında işgücüne katılım oranı ve istihdam oranı artarak işgücüne katılım oranı %46,9 ve istihdam oranı %41,7 oranında gerçekleşmiştir. Krizin etkilerinin hissedildiği yıl olan 2009 yılında ise işgücüne katılım oranı %1 oranında artmış, istihdam oranı ise %0,5 oranında azalmıştır. 2010 yılında ise artış devam etmiştir.

Tablo 4’te verilen işsizlik oranlarına bakıldığında ise 2005-2007 yılları arasında işsizlik oranlarının dalgalı bir eğilim gösterdiği görülürken, 2008 yılında %11’e yükseldiği, krizin etkisinin hissedildiği yıl olan 2009 yılında ise

%3 oranında artarak %14 olduğu, 2010 yılında ise azalarak %11,9 seviyesine gerilediği görülmektedir.

Yine Tablo 4'e bakıldığında, sektörler arasında Türkiye ekonomisinde en etkili sektörlerin sanayi ve hizmet sektörü olduğu, tarım sektörünün ise üçüncü planda yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda, tarım dışı işsizlik oranlarının ayrı bir önem arz ettiği görülmektedir. Tarım dışı işsizlik oranlarına bakıldığında, krizin istihdam üzerindeki etkileri daha da anlaşılır olacaktır. Krizin meydana çıktığı yıl olan 2008 yılında tarım dışı işsizlik oranı %13,6'ya yükselirken, krizin etkisinin en çok hissedildiği yıl olan 2009 yılında bu oranın %17,4'e yükseldiği görülmektedir.

Tablo 5. Türkiye'de İşsizlik Oranlarının Sektörlere Göre Dağılımı

Yıl	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmet (%)
2005	29,1	24,9	46
2006	25,7	26,4	48
2007	24	26,8	49,1
2008	23,7	26,8	49,5
2009	24,6	25,3	50,1

Kaynak: TÜİK. (2019). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1075, (Erişim tarihi: 13.01.2019).

Tablo 5'te Türkiye'de işsizlik oranlarının sektörlere göre dağılımı verilmiştir. 2005 yılında %29,1 olan tarım sektöründeki işsizlik devamlı azalarak, krizin ortaya çıktığı yıl olan 2008 yılında %23,7 seviyesine gerilemiştir. 2009 yılında ise krizin etkisinin artmasıyla tarımda işsizlik seviyesi %24,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Sanayi sektöründe ise işsizlik seviyesi 2005-2008 yılları arası devamlı artış göstermiş, diğer sektörlerden farklı olarak 2009 yılında işsizlik seviyesinin azaldığı tek sektör sanayi sektörü olmuştur. Her ne kadar sanayi sektörü daralma gösterse de, işsizlik oranlarının düştüğü tek sektör olmaktadır. Hizmet sektörü ise işsizliğin en yoğun olduğu sektör durumundadır. 2005 yılında %46 olan işsizlik oranı, 2008 yılında %49,5'e yükselmiş, 2009 yılında ise %50 oranını geçerek %50,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu veriler sektörel daralma verilerini de doğrular niteliktedir.

Tablo 5'teki genç işsizlik oranlarına bakıldığında, krizin en büyük etkisinin genç işsizlik oranlarında gerçekleştiği görülmektedir. 15-24 yaş arasında çalışabilir nitelikteki yaş grubunu ifade eden genç nüfus işsizlik

oranı, Türkiye’de her dönem yüksek olmakla birlikte, küresel kriz ile birlikte en yüksek seviyelere ulaşmıştır. 2008 yılında %20,5 olan genç işsizlik oranı, 2009 yılında yaklaşık %5 artarak %25,3 oranında gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle 2009 yılında her dört gençten biri işsiz durumuna gelmiştir. Ülkede en etkin olarak çalışma döneminde olan her dört gençten birinin işsizliği, Türkiye’nin genç nüfusunun istihdam oranındaki kırılma eğilimi çarpıcı olarak göstermektedir (TÜİK, 2019).

Ekonomik büyümenin ya da krizin olduğu dönemlerde istihdam miktarının yaklaşık olarak aynı mertebelerde seyretmesinin arkasında yatan en önemli iki neden, Türkiye ekonomisinin büyüme şeklinin istihdamdan yaratmayan sektörlerde yoğunlaşmaya başlaması ve her sene ekonomiye eklenen genç nüfus miktarındaki fazlalık olarak sunulabilir (Taşdemir, 2013, 64).

Özetle, 2008 krizinin Türkiye üzerindeki etkisi yukarıda bahsedildiği üzere reel sektör odaklı bir seyir izlemiştir. Kriz ile birlikte ekonomide yaşanan durağanlaşma, neredeyse tüm sektör ve iş kollarında etkili olmuştur. Ekonomide yaşanan bu durgunluk ve küçülmeye paralel olarak, istihdam piyasası da krize girmiş ve ülke çapında büyük işsizlik oranları ortaya çıkmıştır (Taşdemir, 2013, 65).

2.2.6. Kamu Gelirleri, Giderleri, Kamu ve Özel Kesimlerin Borçları ve Ödemeler Üzerine Etkisi

Küresel ekonominin kamu gelir ve giderleri üzerindeki etkisine bakıldığında, krizin gerçekleştiği 2008 yılının ilk çeyreğinde kamu gelirleri yaklaşık %-30 oranında gerçekleşirken, giderler ise %20 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kamu gelirlerinin en düşük seviyesine 2008 yılının ilk çeyreğinde gelinmiş, ikinci çeyreğinde %-30’dan, %30 seviyesine çıkarak yüksek bir artış göstermiştir. 2008 yılının üçüncü ve dördüncü çeyreklerinde azalma göstermiştir. 2009 yılının birinci çeyreğinde negatif seviyelere ulaşan kamu gelirleri, ikinci çeyrekte %-20 seviyelerinde seyretmiş, üçüncü çeyrekte de devam etmiştir. 2009 yılının dördüncü çeyreğinde ise gelirlerde bir artış gerçekleşmiş, kamu gelirleri yıl sonunda pozitif seviyelere ulaşmış ve 2010 yılında artış devam etmiştir. Kamu gelirlerine bakıldığında, krizin etkileriyle

doğru orantılı olarak Türkiye ekonomisi aleyhinde bir trendin yaşandığı görölmektedir (TÜİK, 2019).

Kamu giderlerine bakıldığında, 2008 yılının ilk çeyreğinde %20 seviyesinde olan kamu giderleri, ikinci çeyrekte yaklaşık %-20 seviyesine gerileyerek azalma göstermiştir. Üçüncü çeyrekte ise %20'nin üstüne çıkan kamu giderleri, dördüncü çeyrekte sert bir düşüş ile neredeyse %5 seviyesine ulaşmıştır. 2009 yılının ilk çeyreğinde kamu giderleri hızlı bir şekilde artarak %30 seviyelerine ulaşmış, ikinci çeyrekte ise neredeyse %60 seviyesine çıkarak rekor seviyeye ulaşmıştır. İkinci çeyreğin sonunda giderlerde düşüş görülürken, üçüncü çeyrekte giderler %20'nin üstüne çıkmış, üçüncü çeyrekte tekrar azalmış, dördüncü çeyrekte ise %40 seviyesine gelmiştir. 2010 yılı itibariyle gelir gider dengesinde, kamu gelirleri lehinde bir gelişme yaşanmış, bu dönemden itibaren kamu gelirleri, kamu giderlerinden yüksek seviyede seyretmiştir (TÜSİAD, 2012, 14). Kamu giderlerine bakıldığında, krizin etkileriyle doğru orantılı olarak Türkiye ekonomisi aleyhine bir trendin gerçekleştiği görölmektedir.

Kamu gelir kaynaklarına bakıldığında vergi gelirlerinin 2008 yılının üçüncü ve dördüncü çeyreğinde bir azalmanın yaşandığı, 2009 yılının ilk çeyreğinde dahilde alınan KDV ve ithalde alınan KDV'nin negatif seviyelere inerek kamu gelirlerinde vergi payının azalmasına neden olmuştur. Krizin etkisini gösterdiği 2009 yılının ikinci çeyreğinde ithalatın azalmasıyla ithalde alınan KDV, %-5 seviyesine yaklaştığı, bu azalışın üçüncü çeyrekte devam ettiği ve özel tüketim vergisinin de negatif seviyeye indiği görölmektedir (TÜSİAD, 2012, 14).

Türkiye'nin toplam dış borç stokunun artış hızı 2002 ile 2008 yılları arasında GSYİH artış hızının gerisinde kalmış durumdadır. Yani bu dönemde GSYİH, dış borç stokundan daha hızlı artmış, bunun sonucu olarak da toplam dış borç stokunun GSYİH'daki payı 2002 yılında % 56,1 iken 2008 yılının ortasında % 40'a gerilemiştir. Kamu kesimi dış borç stokunun artışı GSYİH artışının oldukça gerisinde kaldığı için kamu kesimi dış borç stokunun GSYİH içindeki payı hızla düşmüştür. 2002 yılında bu oran % 27,9 iken 2008 yılı Haziran sonunda % 10,9'a gerilemiştir. TCMB'nin dış borç stoku önce hızla gerilemiş, sonra hafif bir artış eğilimine girmiş olsa da 2002 yılındaki

stokun oldukça gerisinde bulunmaktadır. TCMB'nin dış borç stokunun GSYİH'ya oranı 2002 yılında % 9,5 iken bu oran 2008 Haziran ayında % 2,3'e kadar düşmüş bulunmaktadır. Kamu kesiminin ve TCMB'nin dış borç stoklarını düşürmesiyle ortaya çıkan boşluğu özel kesim hızla doldurmuş görünmektedir. 2002 ile 2008 yılları arasında özel kesimin dış borç stokundaki artış hızı GSYİH artış hızının önünde gitmiştir. Bunun sonucunda da özel kesim dış borç stokunun GSYH'ye oranı 2002'de % 18,7 iken 2008 Haziran ayında % 27'ye tırmanmıştır (Evranoş, 2012, 292).

Özel kesimin dış borç stoku önümüzdeki döneme damgasını vuracak olan göstergelerin başında gelmektedir. Kamu kesiminin yıllardır yakasındaki ağır dış borç yükünün kalkmış olması ya da alacaklarla borçları karşılaştıran tablolar yanıltıcı olmamalıdır. Büyüyen bir ekonomide bu işler sorun olmaz. Ama büyümenin durduğu bir ekonomide bu borçların ödenmesi bir yana yenilenmemesi bile büyük sorunlar yaratır (Evranoş, 2012, 292). Bu kapsamda Küresel Krizin Türkiye'de borçlanma üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi önemli olup, kriz dönemine ait 2007-2011 yıllarını kapsayan Türkiye'nin kamu ve özel kesim borç durumu Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Kamu ve Özel Kesim Borçları

Yıl	Türkiye Brüt Dış Borç Stoku (Milyar \$)	Merkezi Yönetim Brüt Borç Stoku (Milyar \$)	Özel Kesim Borç Stoku (Milyar \$)	Hazine İç Borç Verileri (Bin TL)
2007	250.303	67.12	183.183	255.310.000
2008	281.163	69.757	211.196	274.827.296
2009	269.130	74.054	195.076	330.004.579
2010	291.810	78.085	213.725	552.841.000
2011	300.884	79.185	221.699	368.778.427

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2019). <https://www.hmb.gov.tr/>, (Erişim.tarihi: 13.01.2019).

Tablo 6'ya göre 2007-2011 yılları arası Türkiye brüt dış borç stokuna bakıldığında 2007-2008 yılları arası brüt borç stok oranı artış gösterirken, krizin etkisini gösterdiği 2009 yılında azaldığı, 2010 yılında ise tekrar arttığı görülmektedir. Merkezi yönetim brüt borç stokuna bakıldığında ise borç stokunun devamlı arttığı, kriz döneminde de artış gösterdiği görülmektedir. Özel kesim borç stokuna bakıldığında, 2008 yılında 211.196.000.000 dolar olan borç stoku, 2009 yılında krizin etkisi ile azalmış, 2010 yılında krizin etkisinin azalmasıyla birlikte artış göstermiştir. Hazine iç borçları ise devamlı

artış göstermiş, 2007 yılında 255.310.000.000 TL olan iç borçlar, 2008 yılında yaklaşık 20 milyar TL artış göstermiş, 2009 yılında ise yaklaşık 55 milyar TL artmıştır. Krizin etkisini azalttığı yıl olan 2010 yılında ise 222 milyar TL artmıştır.

2.2.7. Merkez Bankası Döviz Rezervleri, Borsa ve Döviz Kurları Üzerine Etkisi

Krizin ortaya çıktığı yıl olan 2008 ve krizin etkisini gösterdiği yıl olan 2009 yılının TCMB döviz rezervleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. TCMB Döviz Rezervleri

Yıl	TCMB Döviz Rezervi (Milyar \$)	Yıl	TCMB Döviz Rezervi (Milyar \$)
2008-1	71.372	2009-1	67.962
2008-2	74.910	2009-2	67.547
2008-3	74.754	2009-3	66.539
2008-4	74.660	2009-4	62.414
2008-5	74.052	2009-5	67.378
2008-6	75.007	2009-6	64.889
2008-7	75.105	2009-7	66.970
2008-8	75.934	2009-8	69.823
2008-9	76.562	2009-9	70.353
2008-10	72.005	2009-10	71.540
2008-11	71.205	2009-11	71.510
2008-12	70.075	2009-12	60.631

Kaynak: TCMB. (2019). www.tcmb.gov.tr, (Erişim tarihi: 13.01.2019).

2008 yılının Eylül ayına kadar devamlı artış gösteren döviz rezerv miktarı, Ekim ayında yaklaşık 4,5 milyar dolar düşüş göstererek 72.005 milyar dolar olmuştur. Krizin etkisini gösterdiği yıl olan 2009 yılında ise ilk 4 ay yüksek bir düşüş yaşanmış, Nisan ayında 62.414 milyar dolar seviyesine gelmiştir. Mayısta yaklaşık 5 milyar dolar artış gösteren döviz rezervi, Haziran ve Temmuz aylarında dalgalı bir seyir izlemiş, Ağustos ayından Ekim ayına kadar devamlı artış göstermiştir. Kasım ayında 30 milyon dolar azalan döviz rezervi, Aralık ayında yaklaşık 11 milyar dolarlık büyük bir azalışla, yılı 60.631 milyar dolarla kapatmıştır. Kriz kapsamında değerlendirildiğinde, krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisinin en çok 2009 yılının birinci ve ikinci çeyreğinde hissettirdiği göz önünde bulundurulursa, ilk iki çeyrekte 67.962 milyar dolardan 64.889 milyara gerilediği, üçüncü çeyrekte artış yaşansa da, son ay olan Aralık ayında 11 milyar dolar düşerek ciddi seviyede azaldığı görülmektedir. Krizin döviz rezervleri üzerindeki etkisi 2009 yılının ilk

6 ayında azalma göstermekle birlikte, krizin gerçek etkisinin yıl sonu gösterdiği görülmektedir.

Krizin İMKB üzerindeki etkisine bakıldığında ise, küresel durgunluk endişeleri nedeniyle İMKB'nin büyük oranda değer kaybettiği görülmektedir. Yıla ABD doları karşısında değerli giren TL, kriz sonrası değer kaybederek \$/TL paritesi 1.51 TL'ye yükselmiştir. (Tablo 8)

Tablo 8. 2008-2009 Yılları İMKB 100 Endeksi ve Dolar-TL Paritesi

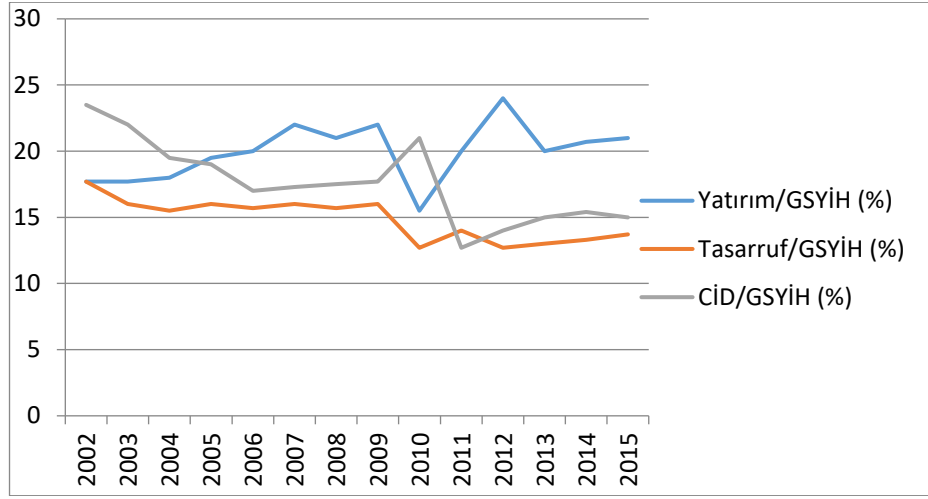
Yıl	İMKB 100 Endeksi	Dolar-TL Paritesi	Yıl	İMKB 100 Endeksi	Dolar-TL Paritesi
2008-1	42.697	1.17	2009-1	26.331	1.61
2008-2	44.776	1.18	2009-2	24.026	1.68
2008-3	39.015	1.28	2009-3	25.764	1.69
2008-4	43.468	1.28	2009-4	31.651	1.60
2008-5	39.969	1.22	2009-5	35.002	1.56
2008-6	35.089	1.22	2009-6	36.949	1.53
2008-7	42.200	1.19	2009-7	42.182	1.48
2008-8	39.844	1.18	2009-8	46.551	1.49
2008-9	36.051	1.23	2009-9	47.910	1.48
2008-10	27.832	1.50	2009-10	47.184	1.48
2008-11	25.714	1.57	2009-11	45.350	1.48
2008-12	26.864	1.51	2009-12	52.825	1.51

Kaynak: TCMB. (2019). www.tcmb.gov.tr, (Erişim tarihi: 13.01.2019); Borsa İstanbul. (2019). www.borsaistanbul.com, (Erişim tarihi: 13.01.2019).

2008-2009 yılları İMKB 100 endeksi ve Dolar-TL paritesi Tablo 8'de gösterilmiştir. Tablo 8'e göre, kriz öncesi tüm zamanların en yüksek seviyesini gören İMKB, 2008 yılının Mart ayında 39.015'e düşerken, \$/TL paritesi de buna bağlı olarak 1.28 TL'ye yükselmiştir. Krizin etkisini gösterdiği 2009 yılının ilk çeyreğinde 24.026'ya düşen İMKB 100 Endeksi ile \$/TL paritesi de 1.69 TL seviyesine yükselerek rekor kırmıştır. Bu artış, doların günümüze dek yaşanan artışının da başlangıcı durumundadır.

2.2.8. Yatırım ve Tasarruflar Üzerine Etkisi

Türkiye, ekonomideki büyümesini sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmek için yatırım ve tasarruflar bakımından sağlıklı bir yapıya sahip olması oldukça önemlidir.

Grafik 12. 2000-2017 Yılları Arası Yatırım, Tasarruf ve Cari İşlemler Dengesi (Yüzde)

Kaynak: TÜSİAD. (2012). Türkiye Ekonomisi 2013. Ekonomik Araştırmalar Bölümü. Yayın No: 525.

Grafik 12’de Türkiye’de tasarruf, yatırım ve cari işlemler dengesi oranları verilmiştir. Küresel kriz döneminde tasarruf, yatırım ve cari işlemler dengesi oranlarına bakıldığında, krizin en çok hissedildiği yıl olan 2009 yılının ilk çeyreğinde tasarruf ve yatırım seviyelerinde düşüşün yaşandığı, cari işlemler dengesinde geçici olarak azalma görülmektedir. Kriz sonrası ise tasarruf, yatırım ve cari işlemler dengesi, kriz öncesi döneme geri dönmüştür. Bu açıdan bakıldığında krizin tasarruf, yatırım ve cari işlemler dengesi üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

2.3 2008 KÜRESEL KRİZİNE KARŞI TÜRKİYE’DE ALINAN ÇÖZÜM ÖNLEMLERİ

Krizin etkilerinin hissedilmeye başlamasından sonra, krizin etkilerinden en az hasarla kurtulabilmek için dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de ilk etapta para politikaları ağırlıklı bir önlem paketi yürürlüğe konulmuştur (Karakurt, 2010,186). Bu kapsamda birinci grup önlemler olarak adlandırılan ve küresel ekonomik krize karşı ilk müdahalenin yapıldığı önlemler bağlamında, likidite açısından sıkıntı yaşayan veya iflas yaşama ihtimali yüksek kuruluşların desteklenmesi amaçlanmıştır. Ancak, 2008 yılının sonunda küresel ekonomik krizin finans sektöründen reel sektöre sıçramasıyla birlikte, özel kesimin yatırım ve tüketim harcamalarında

yaşanan bir azalmayla doğru orantılı olarak bütün ekonomi genelinde talepte bir daralma meydana gelmiştir (Çınar ve diğerleri, 2010, 8).

Buna karşın, uygulanan para politikası önlemlerinin yetersiz kalmasıyla birlikte, mali canlanma elde etmeye yönelik maliye politikası önlemlerinin alınması atılması gereken önemli bir adım olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda yaşanan krize karşı uygulanmaya başlanan kamu politikalarının neredeyse tamamı maliye politikasına yönelik uygulamalara dayanmaktadır (Karakurt, 2010,186). Bu duruma yönelik olarak devreye ikinci grup önlemler girmiş, böylelikle yaşanan talep daralmasının giderilmesi amaçlanmıştır (Çınar ve diğerleri, 2010, 8).

Türkiye'nin uygulamaya koyduğu maliye politikaları ile hem piyasalardaki güven bunalımı ve oluşan belirsizliğin ortadan kaldırılması, hem de hanehalkı tüketim ve özel sektör yatırım harcamalarındaki azalmanın sebep olduğu talepteki daralmanın telafi edilmesi amaçlanmıştır (Karaca, 2014, 272).

Küresel ekonomik krizin etkilerinin artmasıyla birlikte üretim faktörleri ve kapasite kullanımında gerçekleşen azalmalar ve işsizlik oranlarında gerçekleşen artışlar, hükümeti çeşitli önlem paketlerini devreye sokmaya sevk etmiştir. Küresel ekonomik krizin Türkiye üzerindeki etkilerinin azaltılması ve bu etkilere çözüm bulabilmek için TCMB faiz indirimi ve likiditeyi canlandıran politikalara başvurmuş, buna ek olarak hükümette bazı vergi indirim politikalarını uygulamaya sokmuştur. Bu kapsamda seçili bazı sektörlerde Katma Değer Vergisi (KDV) ve Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) indirimleri yapılmıştır. Bununla birlikte bölge ve sektörel bazda Türkiye'yi dört bölgeye ayıran bir teşvik paketi hazırlamıştır (Karakurt, 2010, 186).

2.3.1. Kamu Harcamalarına Yönelik Politikalar

Krizin etkilerinin arttığı 2009 yılı için ekonomide yaşanan daralmanın sebebi olarak özel kesim tüketim ve yatırım harcamalarında yaşanan düşüş gösterilmektedir. Bu kapsamda özel kesim harcamalarında yaşanan düşüşü durdurabilmek ve milli gelirden gerçekleşen azalmayı durdurabilmek için kamu harcamalarında artışa gidilmiştir (Karaca, 2014, 272-273).

Küresel ekonomik kriz sebebiyle ekonomide mevcut talebin korunması ve kriz sebebiyle işsiz kalanların gelir durumlarının daha da kötüleşmesini engellemek için kamuda geçici yeni istihdam alanları oluşturulma yoluna gidilmiş, bu konuda özel sektörü desteklemek için bazı sigortalı çalışanların ödemeleri yapılmıştır. Bu kapsamda kısa çalışma ödeneğinden yararlanma süresi 6 aya çıkarılmış, ödeme miktarı da %50 artırılmıştır. Bununla birlikte özel sektörde çalışan sigortalılar için ödenen ölüm, maluliyet ve yaşlılık primlerinde işveren tarafından ödenen kısmın %5'inin Hazine tarafından ödenmeye başlanmıştır. Buna ek olarak vergi borcu bulunan vergi mükellefleri için, vergi borçlarında yapılandırma hakkı tanınmıştır (Göze Kaya ve Durgun Kaygısız, 2015, 181).

Kriz sonucunda ekonomide oluşan belirsizlik ortamı ve likiditede yaşanan sıkıntılar sebebiyle, özel sektör yatırım harcamalarının tekrar canlandırılması ve ihracat ve istihdamın artırılması için çeşitli politikaların uygulanması ve bu kapsamda yapılan kamu harcamalarının artırılması ağırlık kazanmıştır. Bu politikalar uygulanırken, kamunun artan harcamalarının, özel kesimi dışlayıcı nitelikte olmayan yatırım harcamaları tercih edilmiştir. Bu kapsamda özel sektörü teşvik edici fiziki ve sosyal altyapı yatırımlarının yenilenmesi ve genişletilmesine dair kamu yatırımları öncelikli olarak uygulanmıştır (Göze Kaya ve Durgun Kaygısız, 2015, 181).

2.3.2. Kamu Gelirlerine Yönelik Politikalar

Kamu gelirlerine yönelik politikalar kapsamında ekonomik krizin engellenmesi ve piyasaların canlanması amacıyla alınacak önlemler hususunda üzerinde en çok durulan politikalardan biri vergilendirmede yapılan indirimler olmuştur. Bu amaçla talebi yeniden canlandırmak ve üretimin azalma gösterdiği bazı sektörlerin teşvik edilmesi için vergi indirimleri uygulanmıştır (Yılmaz, 2013, 219). Bu kapsamda ekonomide temel tüketici durumundaki bireylerin geçimlerine katkıda bulunmak ve taleplerinde bir canlanma oluşturmak için asgari geçim indirimi uygulamasına gidilerek, gerçek kişilerin ödedikleri gelir vergisi üzerinde, bireyin sosyo-ekonomik durumları dikkate alınarak bazı indirimlere gidilmiş, böylelikle elinde daha çok maaş kalması ve bu parayı ekonomiye kazandırmaları hedeflenmiştir (Göze Kaya ve Durgun Kaygısız, 2015, 182).

Vergi teşviki politikaları salt gerçek kişiler üzerinde uygulanmamış, sermayenin ülkede tutulabilmesi veya yeni uluslararası sermayenin ülkeye girebilmesi için tüzel kişilerin ödediği kurumlar vergisinde vergi indirimine gidilmiştir. Böylelikle Türkiye’de yatırım ortamının teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Yine yatırımı teşvik etmek için 2009 yılında yatırım ortamının iyileştirilmesi için yeni teşvik sistemi uygulamaya konulmuştur. Bunlara ek olarak KOBİ ve ihracatçı niteliğindeki işletmelere kredi ve garanti destekleri sunulmuş, KOBİ’lerin bu süreci daha kolay olarak atlatabilmeleri için belli süreliğine çeşitli vergi teşvikleri uygulanmıştır. Böylelikle kanun kapsamına giren KOBİ’lerin devir hükümlerinde kolaylık sağlanmış ve birleşmelerde vergi muafiyeti sunulmuştur (Göze Kaya ve Durgun Kaygısız, 2015, 182).

Uygulanan politikalara ek olarak, ürün ve hizmetlerden alınan KDV ve ÖTV oranlarında da indirimde gidilmiştir. Böylelikle kısa vadeli olarak ekonomideki tüketimin artırılarak, pazarın canlandırılması amaçlanmıştır. Uzun vadeli olarakta indirim yapılan ürün grubuna yönelik üretimdeki talebi artırmak ve üreticilerin üretim yapmaları amaçlanmıştır. Bu şekilde vergi indiriminde bulunan ürün ve hizmetlere yönelik olarak pazarda hem üretim hacminde, hem de istihdam oranında artış elde edilmesi amaçlanmıştır (Yılmaz, 2013, 219).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2008 KÜRESEL KRİZİNİN AVRUPA BİRLİĞİNE ETKİLERİ, KRİZE KARŞI ALINAN ÇÖZÜM ÖNLEMLERİ VE GELİŞTİRİLEN MEKANİZMALAR

2008 küresel krizinin AB'ne etkileri, krize karşı alınan çözüm önlemleri ve geliştirilen mekanizmaların analiz edildiği bu bölümde, 2008 küresel krizinin AB'ne etkilerine genel olarak incelenecek, 2008 küresel krizi ve borç krizinin PIIGS ülkeleri üzerindeki etkileri, 2008 küresel krizi ve 2009 borç krizinin Avro Bölgesi üzerine etkileri ile AB'de krize karşı alınan önlemler değerlendirilecektir.

3.1. 2008 KÜRESEL KRİZİNİN AVRUPA BİRLİĞİNE ETKİLERİNE GENEL BAKIŞ

ABD kaynaklı küresel kriz ile oluşan resesyon sonrası birçok Avrupa ülkesi ekonomilerinde geniş oranda hasarlar oluşturmuştur. Küresel krizin doğrudan Avrupa'yı etkilemesinden önce AB'de yaşanan sorunlar, krizin AB'yi sarsan bir başka etken olmuştur (Bağcı, 2016, 5).

AB ekonomisini yüksek seviyede etkileyen küresel krizin etkisi finans, iç talep ve dış talep olmak üzere üç kanaldan olmuştur (Bedirhanoğlu, 2009, 4). AB'nin ortak para politikasıyla Avro para birimine geçmesi, Avro bölgesindeki ülkelerin birlik içinde borçlanmalarını daha ucuz duruma getirmiştir. Bu kapsamda Yunanistan, İtalya, İspanya gibi ülkeler küresel kriz dönemine, aşırı borçlanmayla girmişlerdir. Bununla birlikte bu ülkelerin banka yapılarında olan sorunların giderilmemesi, mali sorunların artmasına neden olmuştur. Yunanistan'ın, Avro bölgesine girmek için kamu borcu ve bütçe performansı ile ilgili verileri resmi istatistik kurumu aracılığıyla AB'ne yanlış vermesi ve bu durumun fark edilmesiyle başlayan ve sosyal güvenlik harcamalarının artmasıyla tasarruf oranlarının daha da düşmesi, krizin derinleşmesine, bankacılık sektörünün sağlıklı olmaması nedeniyle diğer AB ülkelerine yayılmasına neden olmuştur. *“Özellikle son yıllarda yüksek bütçe açığı veren ve yapısal bütçe açıkları bulunan ülkeler piyasalar tarafından daha riskli görülerek tahvil getirileri çok daha fazla yükselmiş, diğer bir*

ifadeyle tahvil getirilerinin faiz dışı fazla ve bütçe gelişmelerine olan duyarlılığı artmıştır. Bunun sonucunda AB ülkeleri bünyesinde riskli ve güvenli ülke ayrımı belirginleşmiştir (TCMB, 2011, 1).”

Bu kapsamda AB'nin mali disiplininin bozulması Maastrich Kriterlerini uygulayamamasına neden olmuştur. Bununla birlikte Yunanistan'ın borçlarını ödeyemeyecek duruma gelmesi, İtalya'da kamu borçlarının GSYH'deki artışının önlenememesi, borç krizinin hızla yayılmasına neden olmuştur. Ülkelerin faiz ve yatırım kanallarında sorunların yaşanması, bankaların dış borçlanmaya başvurmalarına neden olmuş, bu durum borçlanmanın gitgide artmasında etkili olmuştur. Böylelikle ekonomiler büyük oranlarda küçülmeler yaşamış ve dış borçların geri ödenmesinde zorlukların yaşanmasına neden olmuştur. Yüksek faiz dış borçlarının yüksek maliyetli olmasına neden olurken, ekonomide daralmaların yaşanması, bütçe açıklarını da artırmıştır (Bağcı, 2016, 5).

Avrupa Birliğinde (AB) ve Avrupa Birliğinin ortak para birimi olan Avronun kullanıldığı Avro Bölgesinde ekonomik daralmalara neden olmuş, bu kriz AB içinde bir borç krizine dönüşmüştür. *“2008 Krizi nedeniyle özellikle Avro Bölgesi'ndeki sorunlu ülkelerin, yapısal açıdan zayıflıklarının ortaya çıkması ve bu ülkelerin Avro Bölgesi'nde para politikası araçlarını ihtiyaçları doğrultusunda kullanamamaları, borç krizini derin şekilde hissetmelerine neden olmuştur (Corut, 2013, 101).”*

Krizin daraltıcı etkilerinin ve Avro Bölgesi'ndeki borç krizine yönelik çözümsüzlüğün, neden olduğu olumsuz süreçler, kamu borçlarının çevrilebilirliğine yönelik piyasa beklentilerinin giderek kötüleşmesine ve Avro Bölgesi'ndeki borç krizinin giderek derinleşmesi neden olmuştur. Özellikle 2008 Krizi nedeniyle artan kamu harcamaları ve hızla azalan kamu gelirleri, Avro Bölgesi'ndeki ülkelerin kamu maliyelerinin giderek kırılgan bir yapıya kavuşmasına neden olmuştur. Takip eden süreçte, özellikle yatırımcıların artan risk primi beklentileri, uzun vadeli devlet tahvili faiz oranlarının yükselmesine neden olmuştur. Böylece, kamu borçlarının çevrilebilirliğine yönelik, olumsuz beklentiler şiddetlenmiş ve akabinde kredi derecelendirme kuruluşları ülkelerin kredi notlarını keskin şekilde düşürmüştür (Corut, 2013, 99).

Kamu borçlarının çevrilemezliği sürecinin daha şiddetli bir durum alması, devletlerin karar verme mekanizmalarını da baskı altına almıştır. Bu nedenle ekonomik olarak sorunlu devletler, uluslararası finans kuruluşlarının verdikleri desteğe yönelik olarak şart koştukları mali sıkılaştırma programlarını kabul etmek durumunda kalmışlardır. Bu politikalar kapsamında vergilerin artırılması, asgari ücretin indirilmesi, emekli maaşlarının kesintiye uğratılması ve sosyal güvenlik harcamalarının azaltılması gibi tedbirlerin alınması, halkların refah seviyelerini daha da azaltmıştır. Bu durum sosyal protestoların da gerçekleşmesine neden olmuştur (Corut, 2013, 100).

Yaşanan kriz ile AB ülkelerinin finans sistemleri sıkıntıya girmiş, Avro ile düşük faizli kredilere fazla talep borçlanmayı artırmıştır. Bu artışlar, bankalar, özel ve kamu sektörünü çıkmaza sürüklemiştir. Krizden çıkmaya çalışan AB ülkeleri borç açıkları vermeye başlamıştır (Bağcı, 2016, 5).

Küresel kriz sonrası kamu maliyesi bakımından en şiddetli sorunları PIIGS (Portekiz, İtalya, İrlanda, Yunanistan, İspanya) olarak adlandırılan ülkeler yaşamıştır. Borç krizinin oluşumu ve gelişimi kapsamında en önde gelen ülkeler olan PIIGS ülkeleri, aynı zamanda borç krizinin gelişim sürecinde dikkati en çok çeken ülkeler olmuştur (Kibritçioğlu, 2011, 76).

Avro Bölgesinde bu ülkelere yönelik yeterli seviyede kurtarıcı uygulamaların bir türlü uygulanamaması olumsuz piyasa beklentilerini tetiklemiş, bu da kredi derecelendirme kuruluşlarının PIIGS ülkelerinin kredi notlarını düşürmesine neden olmuştur. Böylelikle devlet borçlarının çevrilebilirliğine dair riskler, bu ülkelerden Avro Bölgesindeki diğer ülkelere yayılım göstermeye başlamıştır. PIIGS ülkelerinde olan yapısal kırılmalıkların, Avro Bölgesindeki diğer ülkelere göre daha şiddetli olması nedeniyle, borç krizinin etkileri bu ülkelerde daha derin olarak hissedilmiştir. PIIGS ülkelerinde olan yapısal kırılmalıklar, borç krizine yönelik alınan tedbirlerin etkinliklerini de zayıflatmış, özellikle yönetim bakımından bu ülkelerin diğer ülkelere göre daha kötü durumda olması, bu ülkelerde tedbirlerin etkili olarak kullanılamamasına neden olmuştur (Corut, 2013, 100).

Bu amaçla bu bölümde 2008 küresel krizinin AB üzerindeki etkileri, 2008 krizinin doğrudan neden olduğu borç krizinin en etkili olduğu PIIGS ülkeleri ve Avro Bölgesindeki etkileri iki ayrı başlık altında incelenecektir.

3.2. 2008 KÜRESEL KRİZİ VE BORÇ KRİZİNİN PIIGS ÜLKELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Avro Bölgesi'nde kısaca PIIGS olarak adlandırılan ülkeler, borç krizinin ortaya çıkması ve gelişimi çerçevesinde güncel tartışmalarda en önde gelen ülkeler olmuşlardır. PIIGS ülkelerinde borç krizinin gelişimi ayrı ayrı analiz edilecek olursa mevcut krizin bu ülkeler arasında bazı farklı nedenlerden kaynaklandığı görülmektedir (Kibritçioğlu, 2011, 77).

3.2.1. Yunanistan

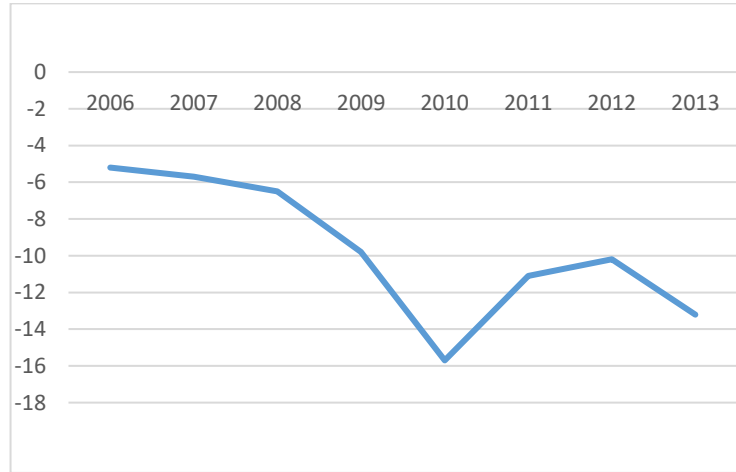
Yunanistan, 2008 küresel krizinin neden olduğu borç krizinden en çok etkilenen ülke olup, Afonso, Furceri ve Gomes (2012) "krizin çıkış sebebini çoğunlukla Yunanistan'daki yapısal sorunların krize yönelme sürecini arttırdığına bağlamaktadır (Afonso ve diğerleri, 2012, 606-610)."

2000 yılında Yunanistan'da 150-160 milyar Avro olan kamu borçları, krizin etkisi ile 2009 yılında 300 milyar Avro sınırına yaklaşmıştır (Öztürk ve Aras, 2011, 147). Yunanistan'ın devamlı olarak büyüme yöntemi olarak dış borçlanmayı kullanması, borç krizinden derin bir şekilde etkilenmesine neden olmuş, alınan borçların tutarlı ve doğru olarak kullanılmaması ve mali reformların uygulanmaması, Yunanistan'ın çıkmaza girmesine neden olmuştur (Bağcı, 2016, 17).

Yunanistan'da yaşanan ekonomik krizin bir başka nedeni de, kamu harcamalarının dağılımının etkili şekilde yapılmamasından kaynaklanmaktadır (OECD, 2009, 1). "*Yunanistan hükümeti genellikle verimli alanlara yatırım yapmak ve ekonomisini yapısal açıdan güçlendirmek yerine, daha çok popülist alanlara harcama yapmıştır. Yunanistan birçok verimsiz alanda kamu harcaması gerçekleştirmektedir* (Afonso ve diğerleri, 2003, 21)." Özellikle bütçede askeri harcamalara yüksek yer verilmesi, reel sektörün gelişmemesine neden olmuş, Yunanistan ekonomisinin başlıca sektörlerinin turizm ve taşımacılıkla sınırlı kalmasına neden olmuştur. Yunanistan'da güçlü

bir reel sektörün olmaması, vergi gelirlerinin de düşük seviyelerde olmasına neden olmaktadır.

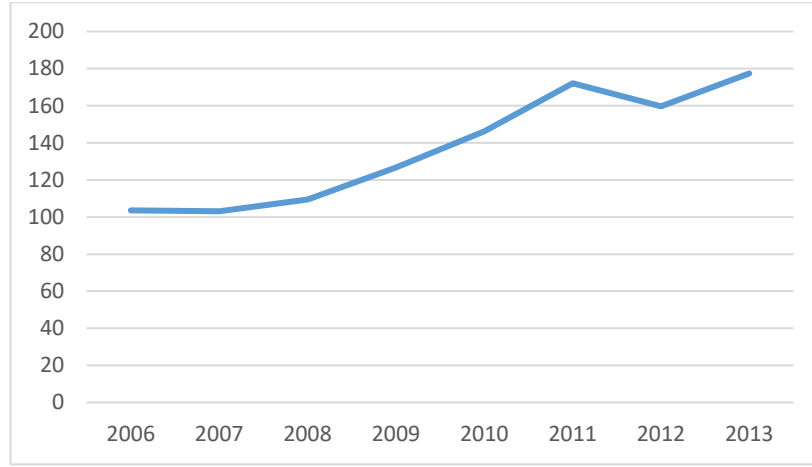
Yunanistan hükümetinin ekonomik büyümeyi dış borç kaynaklı sağlaması sonucunda orta ve uzun vadede Yunanistan'da bütçe açığı oluşmuştur. Böylece Yunanistan ekonomisinde kamu borçları çok ciddi boyutlara ulaşmıştır (Bağcı, 2016, 18). Grafik 13'te bütçe açığının GSYİH'ya oranı verilmiştir. 2006 yılında %-5,2 olan bütçe açığının GSYİH'ya oranı, 2007 yılında %-5,7'ye yükselmiş, küresel krizin yaşandığı yıl olan 2008 yılında %-6,5 olmuştur. 2009 yılında küresel krizin borç krizine dönmesiyle %-9,8 olmuş, 2010 yılında krizin etkisini artırmasıyla %-15,7 olmuştur. 2011 yılında eksi oranlarda gerçekleşmesine rağmen, bütçe açığının GSYİH'ya oranı azalmaya başlamış ve 2011 yılında %-11,1, 2012 yılında %-10,2 ve 2013 yılında %-13,2 olarak gerçekleşmiştir (EuroStat, 2019).

Grafik 13. Yunanistan Bütçe Açığının GSYİH'ye Oranı (Yüzde)

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 22.01.2019).

Grafik 14'te Yunanistan için kamu borçlarının GSYİH'ya oranı verilmiştir. Kamu borçlarının GSYİH'ya oranına bakıldığında, devamlı artış trendinde olduğu görülmektedir. 2006 yılında kamu borçlarının GSYİH'ya oranı %103,6 iken, 2007 yılında %103,1, 2008 yılında %109,4'e, 2009 yılında %126,7, 2010 yılında %146,2'ye, 2011 yılında %172,1'e yükselerek rekor kırmıştır. 2012 yılında %159,6'ya gerileyen bu oran, 2013 yılında %177,4' yükselerek rekor kırmıştır (EuroStat, 2019).

Grafik 14. Yunanistan Kamu Borcunun GSYİH'ye Oranı (Yüzde)

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 22.01.2019).

2009 yılı sonuna doğru kamu borcunun GSYİH'ya oranının yüksek seviyelere ulaşması, yatırımcıların Yunanistan ekonomisinde borç çevrilebilirliğine dair beklentilerini de olumsuz olarak etkilemiştir (Higgins ve Klitgaard, 2011, 73). 2008 küresel krizi sonrası GSYİH büyüme oranının yüksek seviyede daralma eğilimine girerek negatif seviyelere inmesi, bütçe açıklarının şiddetli seviyede artması, GSYİH cinsinden kamu borçlarının aşırı artması, Yunanistan'da yapılan seçimler nedeniyle bütçe politikalarının gevşetilmesi ve istatistiki oranlarda güvenilirliğin sağlanamaması gibi faktörler Yunanistan'da kamu borçlarının çevrilebilirliğine yönelik olumsuz beklentilerin artmasına neden olan en önemli faktörlerdir (Avrupa Komisyonu, 2010).

Yunanistan'da yaşanan ekonomik krizin daha iyi anlaşılması için kamu borçlarının ve bütçe açığının Maastricht Kriterlerine göre mukayese edilmesi gerekmektedir. Yunanistan, Avro Bölgesine kabul edilmek için Maastricht kriterlerini yerine getirdiğini ifade ederek 1997-2003 makroekonomik verilerini bilinçli olarak beyan etmiştir (Kibritçioğlu, 2011, 7). Avro Bölgesine kabul edilmesi sonrası 2004 yılında gerçek verilerin ortaya çıkmasıyla, Yunanistan'ın gerçek kamu açıkları ve kamu borçlarının GSYİH'ya oranının bu kriterlerin oldukça üstünde olduğu anlaşılmıştır.

Maastricht kriterlerine göre Avro Bölgesi ülkeleri için GSYİH'ya oran olarak kamu borçları ve bütçe açıklarının üst sınırları sırasıyla %60 ve %3

olarak belirlenmiştir (Eurostat, 2004, 4). “Düzeltilmiş verilerine göre 2001 yılında Yunanistan’ın GSYİH’ya oran olarak kamu borcu ve bütçe açığı sırasıyla %103,7 ve -%4,5 olarak gerçekleşmiştir. Avro bölgesine girmek için yaptığı veri sahtekarlığının ortaya çıkması Yunanistan’ın pazar güvenilirliğini önemli ölçüde zedelemiştir (Rothenhöfer, 2011, 2).”

Tablo 9. Yunanistan’ın Makroekonomik Göstergeleri (2006-2013) (Yüzde)

Yıl	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Maastricht Kriterleri
Kamu Borcu/ GSYİH	103,6	103,1	109,4	112,9	126,7	146,2	172,1	159,6	%60
Borç Açığı/ GSYİH	-5,2	-5,7	-6,5	-9,8	-15,7	-11,1	-10,3	-8,7	%3

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 22.01.2019).

Tablo 9’da Yunanistan’ın kriz öncesi ve sonrası makroekonomi göstergeleri ile Maastricht Kriterlerinin mukayesesi yapılmıştır. Tabloya göre göre bir ülkenin Avro Bölgesine girebilmesi için kamu borcunun GSYİH’ya oranı en fazla %60 olabilirken, Yunanistan’ın için en düşük oran 2008 yılı itibariyle %109,4 olmuştur. Yunanistan’ın iç borçlarını kapatmak için AB’den devamlı borç talebinde bulunması, kamu borcunun da artmasına neden olmuştur. Borç açığının GSYİH’ya oranına bakıldığında, Maastricht Kriterlerine göre %3 olması gereken bu oranın Yunanistan’da kriz dönemi için 2009 yılında %-9,8, 2010 yılında %-15,7 ve 2011 yılında %-11,1 olarak gerçekleşmiştir. Maastricht Kriterlerine en yakın oranın ise %0,8 ile 2017 yılında ulaştığı görülmektedir.

Yunanistan’ın işsizlik verilerine bakıldığında, 2007 yılında %8,4 olan işsizlik oranının, 2008 yılında %7,8’e gerilediği, 2009 krizi ile %9,6’ya çıktığı görülmektedir. 2010 yılında %12,7’ye yükselen işsizlik verileri, 2013 yılına kadar devamlı artış göstermiş, 2011 yılında %17,9’a, 2012 yılında %24,5’e, 2013 yılında %27,5’e yükselmiştir. 2014 yılında %26,5 olarak gerçekleşen işsizlik oranı, 2015 yılında %24,9’a, 2016 yılında %23,5’e, 2017 yılında %21,4’e ve 2018 yılında %20,9’a gerilemiştir (EuroStat, 2019).

Dünya Bankası (2019) verilerine göre Yunanistan'ın ekonomik büyüme oranlarına dair verilerine bakıldığında Yunanistan'ın kriz öncesi dönemde ve sonrasında büyüme oranlarında gözle görülür bir farklılığın olduğu görülmektedir. 2006 yılında %5,7 oranında büyüme gösteren Yunanistan, 2007 yılında %3,3 oranında büyümüş, 2008 yılından itibaren yerini daralmaya bırakmıştır. 2008 yılında küresel kriz ile birlikte %-0,3 oranında daralma gösteren Yunanistan, 2009 yılında küresel krizin borç krizine dönmesiyle %-4,3, 2010 yılında %-5,5, 2011 yılında %-9,1, 2012 yılında %-7,3, 2013 yılında %-3,2 oranında daralmıştır. 2014 yılında %0,8 oranında büyüme gösteren Yunanistan ekonomisi, 2015 yılında tekrar daralma göstererek %-0,3 oranında daralmış, 2016 yılında da bu oran aynı oranda devam etmiştir. 2017 ve 2018 yıllarında ise büyüme devam etmiş ve Yunanistan ekonomisi sırasıyla %1,3 ve %1,8 oranında büyümüştür.

Sonuç olarak, 2000 ile 2007 dönemi arasında düşük faiz oranları aracılığıyla yüksek oranda borçlanan Yunanistan, gerçekleşen olumsuz gelişmeler ile birlikte borçlarını çevirememesi durumuyla karşılaşmış, 2008 küresel krizinin gelişimi sürecinde, büyüme oranı yüksek miktarda daralma göstererek, negatif oranda büyüme gerçekleşmiştir. Bu durum kamu borçları ile bütçe açığının GSYİH'ya oranlarının artışına neden olmuş, bununla birlikte GSYİH büyüme oranlarının azalması, kamu borçlarının çevrilebilirliği için gerekli durumdaki fon gereksinimini de daha artırırken, borç krizine dair beklentilerin de derinleşmesine sebep olmuştur (Corut, 2013, 107).

3.2.2. İrlanda

İrlanda'da yaşanan ekonomik kriz, ABD'de olduğu gibi konut kredisi piyasalarında yaşanan kriz sürecine benzer özellikler seyrederek gelişim göstermiştir (Corut, 2013, 103). İrlanda ekonomisi 1990-2000 yıllarında yükseliş göstermiş, bu trend 2000-2007 yılları arasında da devam etmiştir. 2007 yılında İrlanda, birçok yatırımcı ve ekonomiste göre güvenilir bir seviyede bulunmaktadır. Özellikle 2000-2007 yılları arasında İrlanda ekonomisinin AB ortalamasının üstünde bir seviyede olduğu görülmektedir. Ancak, 2008 krizi sonrası ekonomik performansının AB altına inmesi, İrlanda'nın ekonomik olarak kırılgan bir yapıya sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır (Bağcı, 2016, 89; Corut, 2013, 103).

İrlanda'da 1990'larda son derece düşük faiz hadleri, vergi kolaylıkları ve gevşek bankacılık düzenlemeleriyle şişirilen "konut fiyatı balonu", 2000'lerin başlarında sönmeye başlayınca, gerek konut gerekse bankacılık kesiminde ciddi sorunlar yaşanmaya başlanmış ve 2008'den itibaren dünyanın geri kısmına yayılmaya başlayan ABD'deki krizin de etkisiyle İrlanda'daki borç krizi 2008-2010 arasında iyice derinleşmiştir (Kibritçioğlu, 2011, 6).

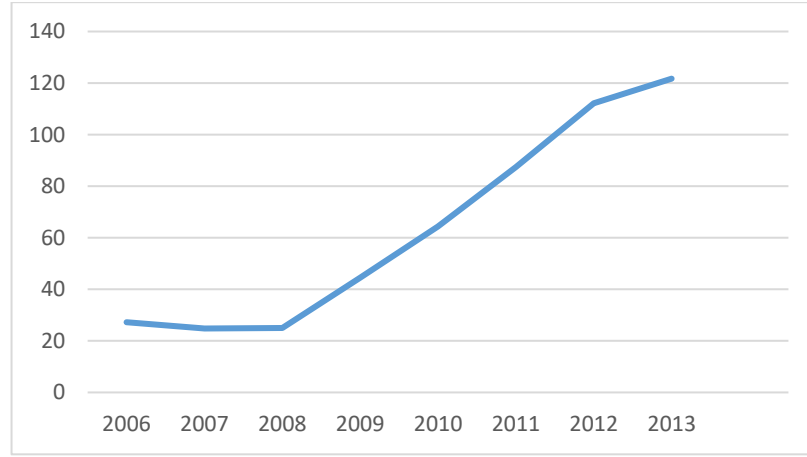
2000-2007 arası olan bu sürede ekonomik büyümenin devamlılık gösterileceği öngörülmüş, bu durum konut piyasasında talepten fazla artışın yaşanmasına neden olmuştur. Ancak nüfusun az sayıda olması, binlerce konutun açıkta kalarak konut piyasasına darbe vurmuştur. Küresel kriz, İrlanda piyasalarındaki faiz hadlerini yükseltmiş ve kamu borçları da sürdürülemez duruma gelmiştir (Kibritçioğlu, 2011, 6).

İrlanda'da yaşanan kriz ile birlikte konut değerlerinin yarı yarıya oranda azalması, bankaların büyük oranda zarar etmelerine neden olmuştur. Konut fiyatlarının bu denli düşmesi, hane halkı gelirlerinde de düşüşe neden olmuş, bu durum konut kredilerinin ödenmesinde gecikme oranlarının artmasına neden olmuştur. Konut kredilerinin ödemelerinde yaşanan gecikmelerin oluşturduğu finansal sorunlar, bankaların zarar oranlarının artmasına neden olmuştur (Corut, 2013, 103).

İrlanda Merkez İstatistik Ofisinin (CSO) (2019) verilerine göre, İrlanda'da konut fiyat endeksi, 2007 yılında 2005 baz yılına göre zirve yaparak 130,5 olmuş, ancak bu dönemden sonra azalmaya başlayarak 2012 yılında yaklaşık %50 oranında azalarak 64,8 olarak gerçekleşmiştir. Konut fiyatlarında yaşanan bu çöküş, istihdamın büyük bir destekçisi durumdaki inşaat sektöründe de çöküşe neden olmuştur. 2006-2011 arasında inşaat sektörü toplam üretim endeksinde yüksek seviyede daralmanı yaşadığı görülürken, CSO verilerine göre konut inşaatı üretim endeksi 2006 yılında 107,6 ile zirveye ulaşırken, 2006-2011 arası yaklaşık %90 seviyesinde azalarak 10,2 seviyesine gerilemiştir. İrlanda ekonomisinin büyük bir sektörü durumundaki inşaat sektöründe yaşanan çöküş, istihdamın da olumsuz etkilenmesine neden olmuş, işsizlik ve vergi gelirlerinde büyük bir azalma gerçekleşmiştir (CSO, 2019).

Finansal sistemin kötüleşmesi ve olumsuz veriler nedeniyle İrlanda hükümeti, 2009 yılında ülkenin en büyük üçüncü bankası Anglo-Ireland Bank'i 34 milyar Avro'ya kamulaştırmış, diğer en büyük iki banka olan AIB ve Bank of Ireland'ı sermayelendirme kararı aldığını duyurmuştur. Bankalara ait zararların bu şekilde toplumsallaştırılması ile birlikte kamu harcamaları aşırı derecede artış göstermiştir (McCarthy, 2009, 53).

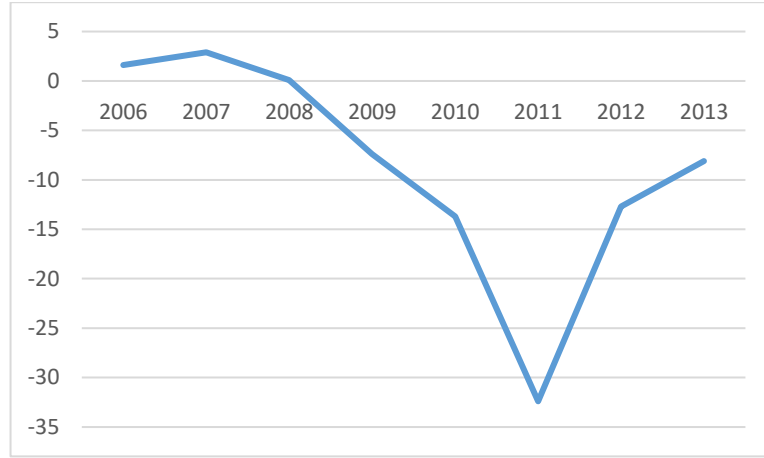
Yaşanan kriz nedeniyle kamu gelirlerindeki azalma, İrlanda'daki kamu harcamalarının desteklenememesine neden olmuş ve kamu borçları ve kamu açıkları oldukça artmıştır. 2006-2009 yıllarında kamu borcunun GSYİH'ya oranı Maastricht Kriterlerine uygun olarak %30'un altındayken, 2009 yılında kriz ile birlikte %44,5, 2010'da %64,4, 2011 yılında %87,4, 2012 yılında %111,2, 2013 yılında %121,7'ye yükselmiştir (EuroStat, 2019). (Grafik 15)

Grafik 15. İrlanda Kamu Açığının GSYİH'ye Oranı (Yüzde)

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 22.01.2019).

İrlanda hükümetinin, mortgage krizi ile batan bankaları kurtarmak için yaklaşık 45 milyar Avro ayırması, İrlanda'nın bütçe açığını da büyütüştür. Küresel krizin yaşandığı 2008 yılına kadar bütçe açığı olmazken, 2008 yılı itibaren bütçe açığı verilmeye başlanmıştır, 2011 yılında %-32,4 oranına gerileyerek GSYİH'nin %32,4'üne karşılık geldiği görülmektedir (EuroStat, 2019). Hükümetin ani bir karar alarak vergi gelirlerini düşürmesi, ülkede iç resesyona neden olmuştur.

Grafik 16. İrlanda Bütçe Açığının GSYİH'ye Oranı (Yüzde)

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 22.01.2019).

Tablo 10. İrlanda'nın Makroekonomik Göstergeleri (2006-2013) (Yüzde)

Yıl	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Maastricht Kriterleri
Kriter									
Kamu Borcu/GSYİH	27,2	24,8	25	44,5	64,4	87,4	111,2	121,7	%60
Borç Açığı/GSYİH	1,6	2,9	0,1	-7,4	-13,7	-32,4	-12,7	-8,1	%3

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 22.01.2019).

Tablo 10'da İrlanda'nın kriz öncesi ve sonrası makroekonomik göstergeleri ile Maastricht Kriterlerinin mukayesesi yapılmıştır. İrlanda'nın kamu borcunun GSYİH'ye oranı 2006-2009 yılları arasında Maastricht Kriterlerinin altında olduğu görülürken, 2010 yılında Maastricht Kriterlerinin üstüne çıkarak %64,4 olduğu, 2011 yılında %87,4, 2012 yılında %111,2, 2013 yılında %121,7'ye yükseldiği görülmektedir. Borç açığının GSYİH'ya oranına bakıldığında Maastricht Kriterlerine göre %3 olması gereken bu oranın İrlanda'da kriz dönemine kadar pozitif seviyelerde seyrettiği, 2008 yılında %0,1 seviyesine indiği, 2009 yılında ise hızlı düşüş yaşanarak %-7,4 seviyesine indiği görülmektedir. 2010 yılında %-13,7, 2011 yılında %-32,4 seviyesine kadar düşen borç açığı, 2012 yılında her ne kadar negatif seviyede olsa da, yine de iyileşme göstererek %-12,7 ve 2013 yılında %-8,1 seviyesinde gerçekleşmiştir.

İrlanda'nın işsizlik oranlarına bakıldığında 2007 yılında %5 olan işsizlik oranının, 2008 yılında %6,8'e, 2009 yılında %12,7'ye çıktığı görülmektedir. 2010 yılında %14,6'ya yükselen işsizlik oranı, 2011 yılında da devam etmiş, %19,4'e yükselmiştir. 2012 yılı itibariyle işsizlik oranlarında düşüş yaşanmış, bu yıl işsizlik oranı %15,5, 2013 yılında ise %13,8 oranında gerçekleşmiştir (EuroStat, 2019).

Dünya Bankasının (2019) İrlanda'nın büyüme oranlarına dair verilerine bakıldığında İrlanda'nın kriz öncesi dönemde ve sonrasında büyüme oranlarında dalgalı bir eğilim gösterdiği görülmektedir. 2006 yılında %6,3 oranında büyüme gösteren İrlanda ekonomisi, 2007 yılında %5,5 oranında büyümüş, 2008 yılında ise %2,2 oranında daralmıştır. 2009 yılında daralma oranı %5,6 oranında gerçekleşmiş, 2010 yılında ise büyüme pozitif seviyelerde gerçekleşmiş, bu yıl %0,4 oranında büyümüş, 2011 yılında büyüme oranı %2,6'ya yükselmiştir. 2012 yılında %0,2 oranında büyüyen İrlanda ekonomisi, 2013 yılında %1,4 oranında büyümüştür.

2007 yılından itibaren konut fiyatlarındaki yüksek seviyede düşüş, İrlanda'da inşaat ve bankacılık sektöründe bazı sorunların ve daralmalara neden olmuştur. *"2007 yılında ipotekli konut piyasasında ortaya çıkan ve 2008 yılından itibaren küresel bir boyut kazanan kriz, etki mekanizmaları ile birlikte İrlanda'da kamu maliyesine ait dengesizliklerin 2008-2010 yılları arasında iyice derinleşmesine ve sonraki dönemde borç krizi beklentilerinin şiddetli şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur"* (McCarthy, 2012, 5).

İrlanda'daki kurtarma programları nedeniyle kamu borçlarının ödenebilirliğine dair olumsuz beklentilerin oluşması, ülke kredi notunun düşürülmesine neden olmuş, bu durum uzun vadeli devlet tahvili faizlerinin aşırı olarak artmasına neden olmuştur. İrlanda'daki krizin etkilerinin devam etmesi üzerine 2010 yılında İrlanda, AB ve IMF'den ekonomik yardım istemiştir. *"Bankacılık sektöründe yaşanan krizin aşılması amacıyla bu sektöre büyük miktarda devlet desteği sağlanması nedeniyle bütçe açığı kapatılamaz boyutlara ulaşan İrlanda için, AB-IMF işbirliğinde 85 milyar Avro tutarında bir kurtarma paketi açıklanmıştır"* (ABGS, 2011, 7)."

3.2.3. İspanya

Küresel kriz ile birlikte İspanya'da kamu borçlarının çevrilebilirliğine dair olumsuz beklentilerin artması ve konut fiyatlarındaki aşırı seviyedeki düşüş, finansal ve reel sektörde bir çöküntüye neden olmuş, bu durum İspanya'da ekonomik krizin başlangıcı olmuştur. Bu kapsamda İspanya ve İrlanda'da yaşanan borç krizi süreçleri benzer niteliklerdedir (Kibritçioğlu, 2011, 7).

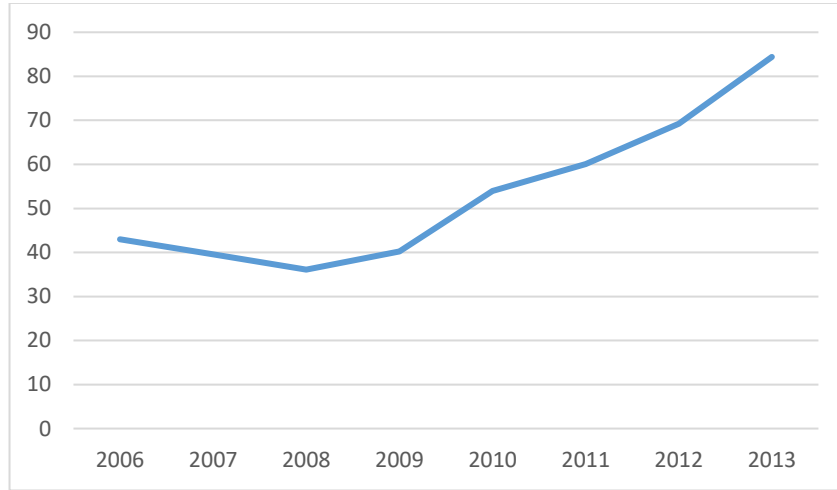
İspanya 2001-2007 döneminde İrlanda ve Yunanistan'daki gibi yüksek GSYİH büyüme oranları göstermiş, yine İrlanda ve Yunanistan'daki gibi küresel krizin etkisiyle keskin bir düşüş yaşamıştır. 2008 yılından itibaren İspanya'daki GSYİH büyüme oranlarının eski yıllara göre düşük seyretmesi, borç krizi beklentilerini tetikleyen durumlardan biri olmuştur. Küresel kriz nedeniyle büyüme oranlarının düşmesi ve eski performansını elde edememesi, faiz oranlarının yüksek seviyede seyretmesine ve kamu maliyesinde ciddi oranda dengesizleşmenin gerçekleşmesine neden olmuş, bu durum borç krizinin daha da artmasına neden olan kamu borçlarının çevrilebilirliğine dair olumsuz beklentileri artırmıştır (Corut, 2013, 114).

İrlanda'daki gibi İspanya'da da, konut piyasasındaki kriz, inşaat sektörünün ciddi olarak daralmasına neden olmuştur. Bu durum, işsizlik seviyesinin yüksek seviyede artması ve işgücü piyasasının çökmesine neden olmuştur. Reel sektörde yaşanan bu çöküş, vergi gelirlerinde azalmaya neden olmuş, böylelikle borçların çevrilebilirliğine dair olumsuz beklentilerin artmasına neden olmuştur (Godino ve Molina, 2011, 6).

Konut piyasasındaki kriz, İspanyol bankalarının aşırı seviyede zarara uğramış, bu nedenle İspanya bu bankalara kurtarma fonlarıyla müdahale etmiştir. Ancak bu müdahale, azalan büyüme performansları kapsamında İspanya'nın aşırı borçlanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte negatif seviyedeki büyüme performansları, yatırımcıların beklentilerini olumsuz yöne çevirmiş, bu da uzun vadeli devlet tahvili faizlerinin artmasına neden olmuştur. Böylelikle İspanya borçlarının çevrilebilirliği konusunda uygun faizli fon bulmada zorlanmış ve bu durum İspanya'nın borçlarının çevrilebilirliğine dair gecikme riskini daha da artırmıştır (Corut, 2013, 114).

Özetle, İspanya'daki borç krizi beklentilerinin artması temelde İrlanda'daki gibi konut piyasası dalgalanmalarının finansal ve reel sektöre olumsuz etkilerinden kaynaklanmıştır (Carballo ve Cruz, 2011, 326).

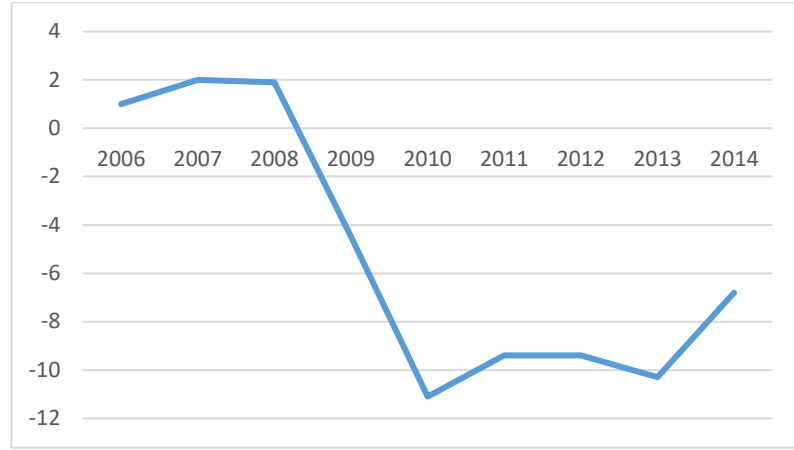
İspanya'da kamu borçlarının GSYİH'ya oranlarına bakıldığında 2006 yılında %43 olan borç oranı, 2007 yılında %36,6'ya, küresel krize rağmen 2008 yılında %36,1'e gerilemiştir. 2009 yılında borç krizi ile birlikte %40,2'ye artan borç oranı, 2010 yılında %54 seviyesine artmıştır. Bu kapsamda bu oranların Maastricht Kriterlerinin altında olduğu dikkati çekmektedir. 2011 yılında ise bu oran %60,1 olmuş, ilerleyen yıllarda artarak devam etmiştir. 2012 yılında %69,2 olan kamu borcunun GSYİH'ya oranı, 2013 yılında %84,4'e, 2014 yılında %92,1'e yükselmiştir (EuroStat, 2019). (Grafik 17)

Grafik 17. İspanya'da Kamu Borçlarının GSYİH'ya Oranı (Yüzde)

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 22.01.2019).

İspanya'da bütçe açığının GSYİH'ya oranlarına bakıldığında 2006-2008 yılları arasında %1 ile 2 arasında seyrettiği görülmektedir. Borç krizi ile birlikte 2009 yılında %-4,5, 2010 yılında %-11,1 olduğu görülmektedir. 2011 ve 2012 yılında %-9,4 oranında olan bütçe açığı oranı, 2013 yılında %-10,3, 2014 yılında %-6,8 olmuştur (EuroStat, 2019).

Grafik 18. İspanya'da Borç Açığının GSYİH'ya Oranı (Yüzde)

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 22.01.2019).

İspanya'nın 2002 yılında Avro Bölgesine girmesiyle kur riski ortadan kalkmış, bu da İspanya ekonomisinde büyüme oranlarının küresel krize kadar %3'ün üzerinde tutulmasına neden olmuştur. Borç krizi ile birlikte büyüme oranlarında daralma yaşanmış, İspanya resesyon dönemini atlama için kamu harcamalarını artırmıştır. Ancak bu durum bütçe açıklarının artmasına neden olmuştur. Bununla birlikte İspanya, Maastricht Kriterlerini de uygulayamamıştır (Bağcı, 2016).

Tablo 11. İspanya'nın Makroekonomik Göstergeleri (2006-2013) (Yüzde)

Yıl	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Maastricht Kriterleri
Kamu Borcu/GSYİH	43	39.6	36.1	40.2	54	60.1	69.2	84.4	%60
Borç Açığı/GSYİH	1	2	1.9	-4.5	-11.1	-9.4	-9.4	-10.3	%3

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 22.01.2019).

Tablo 11'de İspanya'nın kriz öncesi ve sonrası makroekonomik göstergeleri ile Maastricht Kriterlerinin mukayesesi yapılmıştır. İspanya'nın kamu borcunun GSYİH'ye oranı 2006-2010 yılları arasında Maastricht Kriterlerinin altında olduğu görülürken, 2011 yılında Maastricht Kriterlerinin üstüne çıkarak %60,1 olduğu, 2012 yılında %69,2, 2013 yılında %84,4'e yükseldiği görülmektedir. Borç açığının GSYİH'ya oranına bakıldığında

Maastricht Kriterlerine göre %3 olması gereken bu oranın İspanya'da kriz öncesi pozitif seviyelerde seyrettiği, 2009 yılında krizle birlikte hızlı düşüş yaşayarak %-4,5 seviyesine indiği, 2010 yılında bu durumun devam ettiği ve %-11,1 seviyesine indiği, 2011 ve 2012 yılında her ne kadar küçük bir artış gerçekleşse de, bu durumun %-9,4 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir.

İspanya'nın işsizlik oranlarına bakıldığında 2007 yılında %8,2 olan işsizlik, 2008 yılında %11,3 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında %17,9'a yükselen işsizlik, 2010 yılında %19,9, 2011 yılında %21,4, 2012 yılında %24,8, 2013 yılında %26,1 olarak gerçekleşmiştir (EuroStat, 2019).

Dünya Bankası'nın (2019) İspanya'nın büyüme oranlarına dair verilerine göre İspanya, kriz öncesi yıllarda gösterirken, 2009 yılında %3,6 daraldığı, 2010 yılında ise büyüme oranının %0 olarak seyrettiği görülmektedir. 2011 yılında küçülmenin devam ettiği İspanyol ekonomisi bu yıl %1 oranında daralmış, 2012 yılında daralmanın %2,6, 2013 yılında %1,7 oranında devam ettiği görülmektedir.

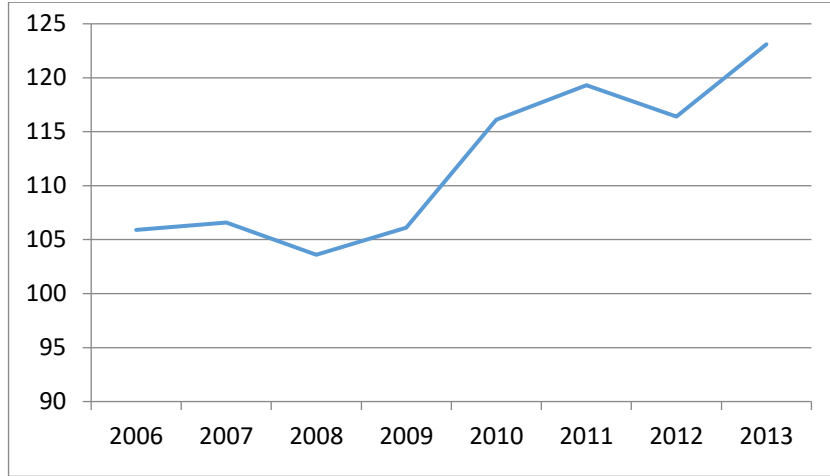
Hem Avro bölgesindeki borç krizi, hem de konut sektöründe yaşanan krizin oluşturduğu bankacılık krizi nedeniyle İspanya, ne AB, ne de Avrupa Merkez Bankasından yararlanabilmiştir. Bu kapsamda konut krizi ile birlikte oluşan bankacılık krizi, ülkedeki sıcak paranın Avrupa dışına çıkmasına neden olmuştur. Oluşan sıcak para çıkışının finansmanı için İspanya 434 milyar Avro borçlanmış, bu borcun GSYH'ye göre oranına bakıldığında 2012 yılında bu oranın GSYH'nin %30'undan fazlasına denk geldiği görülmektedir (Bağcı, 2016).

3.2.4. İtalya

İtalya ekonomisine bakıldığında, Avro Bölgesi içindeki en büyük üçüncü ekonomisine sahip olduğu görülmektedir. İtalya 2000-2007 yılları arasındaki dönemde Portekiz örneğinde olduğu gibi düşük bir GSYİH büyüme oranı göstermiş olup, bu durum birçok ekonomist açısından düşük verimlilik ve bunun bir neticesi olarak düşük GSYİH büyüme oranlarına neden olmaktadır. Bu durum İtalya'nın en önemli sorunlarından biridir (Lambert, 2011; Henningsen, 2012, 17).

İtalya ekonomisinin bir başka sorunu da Yunanistan örneğinde olduğu gibi yüksek bütçe açığı ile ekonominin etkinsizliğidir. Ayrıca özel sektörün dış borcuna bakıldığında bu borcun büyük bölümünü bankaların oluşturduğu görülmektedir. İtalya ekonomisinin büyüme gücünün düşüklüğü ve borç miktarının aşırı seviyelere çıkması, Avro Bölgesindeki borç krizinin olumsuz etkilerinden kaçınılamayacağını göstermiştir. Diğer ülkelerde olduğu gibi yaşanan likidite sorunu ve borçlanma maliyetlerinin artması, İtalya'nın krizden etkilenen potansiyel ülkelerden biri olmasına neden olmuştur. Bütün bunların yanında ekonomide yaşanan daralma, ihracat oranlarında büyük oranlı düşüşe neden olmuş ve bu durum ithalatın azalmasına neden olmuştur. İhracatta yaşanan düşüşün, ithalat oranından daha fazla olması GSYH'nin azalmasına neden olmuştur. Hem küresel kriz, hem de Avro Bölgesinde yaşanan borç krizi ile alınan konsolidasyon tedbirleri ile bütçe performansı düzelse de borç stokundaki yüksek oranlar, İtalya'yı ekonomik krizler karşısında savunmasız durumda bırakmıştır (Yılmaz, 2014, 54).

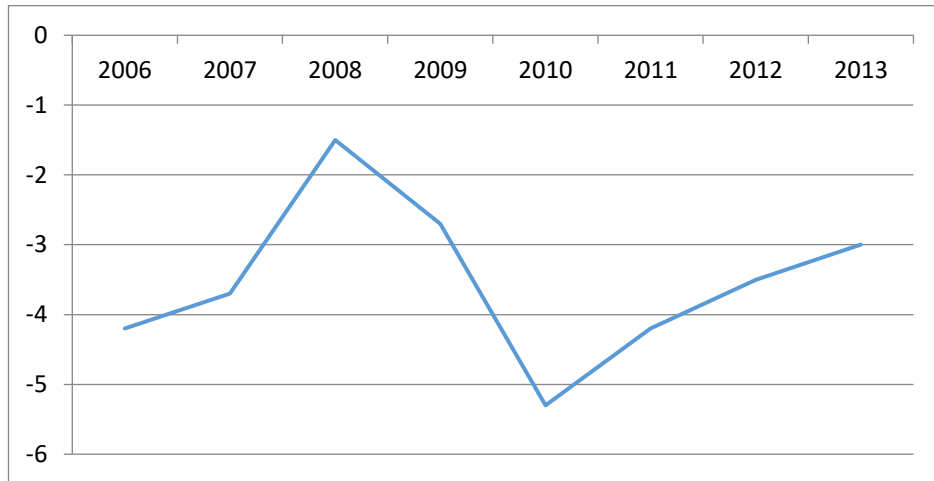
İtalya'da kamu borçlarının GSYİH'ya oranlarına bakıldığında 2006-2013 döneminde her yıl kamu borçlarının GSYİH'ya oranının %100'ün üzerinde seyrettiği görülmektedir. 2006 yılında %105,9 olan borç oranı, 2007 yılında %106,6'ya yükselmiş, 2008 küresel krizine rağmen %103,6'ya düşmüştür. 2009 Avro Krizi ile %106,1'ye yükselen borç oranı, 2010 yılında yüksek bir artış görülmüş, bu oran %116,1 olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılında 119,3 olan borç oranı, 2012 yılında %116,4 oranında artış gerçekleşmiş, 2013 yılında borç oranı %123,1'e yükselmiştir (EuroStat, 2019). (Grafik 19)

Grafik 19. İtalya'da Kamu Borçlarının GSYİH'ya Oranı (Yüzde)

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 25.01.2019).

İtalya'da bütçe açığının GSYİH'ya oranlarına bakıldığında 2006-2013 döneminde Yunanistan örneğinde olduğu gibi devamlı negatif seviyede seyrettiği görülmektedir. 2006 yılında %-4,2 oranında olan bütçe açığı, 2007 yılında %-3,6'ya, 2008 yılında %-1,5 gerçekleşmiş, 2009 yılındaki krizle birlikte %-2,7 oranına gerilemiştir. 2010 yılında %-5,3 oranında gerçekleşen bütçe açığı, 2011 yılında %-4,2 oranında gerçekleşmiş, 2012 yılında bu oran %-3,5, 2013 yılında %-3 oranında gerçekleşmiştir (EuroStat, 2019).

Grafik 20. İtalya'da Borç Açığının GSYİH'ya Oranı (Yüzde)

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 25.01.2019).

İtalya'da borç açığının GSYİH'ya oranı Grafik 20'de verilmiştir. Grafik 20'ye göre iki krizin de etkisiyle 2008-2009 yılları arasında İtalya'nın GSYH'nda gerçekleşen küçülme Avro Bölgesinin ortalamasını aştığı görülmektedir. İtalya'ya olan ticaretin devamlı azalması kamu borcunun artmasına neden olmuş, bu durum bütçe açığının GSYH'ya olan oranının devamlı negatif seviyede olmasına neden olmuştur. (Grafik 20)

Tablo 12. İtalya'nın Makroekonomik Göstergeleri (2006-2013) (Yüzde)

Yıl	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Maastricht Kriterleri
Kriter									
Kamu Borcu/GSYİH	105,9	106,6	103,6	106,1	116,4	119,3	116,4	123,1	%60
Borç Açığı/GSYİH	-4,2	-3,6	-1,5	-2,7	-5,3	-4,2	-3,5	-3	%3

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 25.01.2019).

Tablo 12'de İtalya'nın kriz öncesi ve sonrası makroekonomik göstergeleri ile Maastricht Kriterlerinin mukayesesi yapılmıştır. İtalya'nın kamu borcunun GSYİH'ya oranı 2006-2013 döneminde en az %103,6 olmak üzere daima Maastricht Kriterlerinin üzerinde olmuştur. Yine borç açığının GSYİH'ya oranının da bu dönemde en düşük %-1,5 olmak üzere devamlı negatif seviyelerde olduğu, bu kapsamda %3 olan Maastricht Kriterlerinden bayağı uzak olduğu görülmektedir. (Tablo 12)

İtalya'nın işsizlik verilerine bakıldığında işsizlik oranlarının devamlı artış durumunda olduğu görülmektedir. 2007 yılında %6,1 olan işsizlik oranları, 2008 yılında %6,7, 2009 yılında %7,7, 2010 yılında %8,4, 2011 yılında %8,4, 2012 yılında %10,7, 2013 yılında %12,1 oranında gerçekleşmiştir (EuroStat, 2019).

Dünya Bankasının (2019) İtalya'nın büyüme oranlarına dair verilerine göre İtalya, kriz öncesi dönemde küçük oranlarda büyüme gösterirken, 2008 yılında %1 oranında daraldığı, 2009 yılında bu daralmanın %5,5 seviyesine ulaştığı, 2010 yılında ise kriz sonrası döneme rağmen %0,6 oranında büyüme gösterdiği görülmektedir. 2011 yılında %2,8 oranında daralma gösteren İtalya, 2012 yılında %1,7, 2013 yılında %0,4 oranında daralma göstermiştir.

GSYİH büyüme oranının düşük seviyede gerçekleşeceğinin beklenmesi ve İtalya hükümetinin müdahalelerinin yetersiz olması nedeniyle Standart and Poor's'un İtalya'nın kredi notunu düşürmesi, İtalya'ya olan olumsuz beklentileri daha da artırmış, bu nedenle borç krizi Avro Bölgesi için daha tehlikeli bir hal almıştır. *“İtalya'nın GSYİH'ya oran olarak kamu borcunun yüksek seviyelerde olması, kamu borcunun çevrilebilirliğine yönelik riskleri artırarak İtalya için borç krizine yönelik olumsuz beklentileri şiddetlendirmiştir. Özetle İtalya'da kamu borçlarının çevrilebilirliğine yönelik olumsuz beklentilerin artmasında etkin rol oynayan faktörler, düşük verimlilik düzeyleri ve düşük GSYİH büyüme oranlarıdır. Aynı zamanda kamu borç seviyesinin yüksekliği de bu olumsuz beklentileri şiddetlendirmiştir (Rushe, 2011).”*

3.2.5. Portekiz

Portekiz, Avro Bölgesinde mali yardım isteyen İrlanda ve Yunanistan'ın ardından üçüncü ülke olup, bu durumun üç önemli nedeni bulunmaktadır (Andrade ve Duarte, 2011, 196). GSYİH büyüme oranı beklentilerinin düşük olması, Avro Bölgesine katıldıktan sonra enflasyon sürecinde yaşanan belirsizlik ve faiz oranlarının aşırı oynaklığı ve siyasi hesap verilebilirlik ve yönetim sorunları Portekiz'in ekonomisindeki en önemli sorunlar olarak kabul edilmektedir. Portekiz ekonomisindeki mali durgunluk, ülkenin kamu maliyesinin iyileşmesinde bir engel durumuna gelmiştir. Yine de Portekiz ekonomisinde yaşanan sorunlar, Yunanistan ve İrlanda örneklerindeki seviyelerde olmamıştır. Halihazırda kötü olan Portekiz'deki makroekonomik göstergeler 2008 kriziyle birlikte daha da kötü seviyelere gelmiştir (Corut, 2013, 111).

Portekiz ekonomisine bakıldığında, ekonomik büyüme performansının 1999 yılından itibaren bir durgunluk içinde olduğu görülmektedir. Bu durgunluğun temel sebebi, başta işgücü piyasasında olmak üzere yapısal reformlarının uygulanmaması ve böylelikle işgücü beşeri sermayesinin düşük seviyelerde kalmasıdır. Bununla birlikte 2001 yılında AB'nin genişlemesi ve Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne üye olması, Portekiz için küresel rekabetin zorlaşmasına ve ekonomik performansın zayıflamasına neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler, Portekiz ekonomisinin rekabet gücünü düşürmüş ve

bu durum GSYİH'sının daralmasına neden olmuştur. 1999 yılında Avro Bölgesine katılmadan önce hızlı bir Ekonomik büyüme gösteren Portekiz'de avro bölgesine katılım sonrası özellikle işgücü maliyetleri artmış, böylelikle bu durum Portekiz'in rekabet gücünün diğer ülkeler karşısında azalmasına ve büyüme hızında ciddi bir düşüş yaşanmasına neden olmuştur (Minescu, 2011, 100).

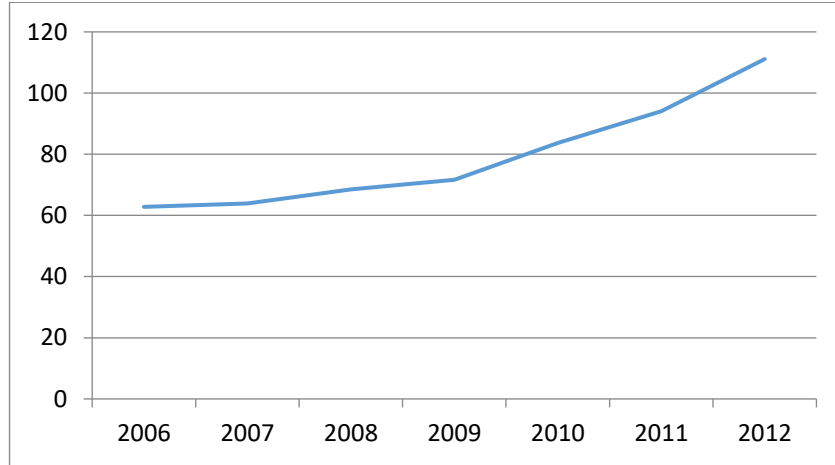
Avro Bölgesindeki daha kötü mali dengeye sahip ülkelere göre daha iyi seviyede olmasına rağmen Portekiz, borç krizine bu ülkelere göre daha yakın kabul edilmektedir. Kamu borçlarının çevrilebilirliğine dair olumsuz beklentilerin, diğer ülkelere göre daha yüksek oranda olmasının en önemli nedeni, Portekiz'in Avro Bölgesindeki en düşük büyüme performansına sahip olması ve bu durumun piyasa katılımcıları tarafından daha riskli olarak görülmesidir. Portekiz'de orta ve uzun vadede acil bir şekilde çözümlenmesi gereken en önemli sorun, büyüme ortamının iyileştirilmesi olarak kabul edilmektedir. Çünkü büyüme performansındaki ciddi sorunlar, aynı zamanda borç-faiz sorununun en önemli nedeni olarak görülmektedir (Bryson, 2011, 43).

Portekiz ekonomisinde görülen ikinci sorun, parasal entegrasyon sonucu oluşan olumsuz koşullardır. Portekiz, Avro Bölgesine girdikten sonra diğer gelişmiş ülke örneklerinde olduğu gibi, küresel krize dek borçlanmalarını düşük faiz oranlarıyla yapma imkanı bulmuştur. Ancak uzun vadeli devlet tahvili faiz oranlarının, küresel krize yönelik olarak aşırı seviyede dirençsiz oluşu ve yükselişi, kamu maliyesine yönelik olumsuz etkilerin oluşmasına neden olmuştur. Küresel kriz öncesi 2001-2007 yılları arasında faiz oranlarının düşük ve finansman koşullarının kolay olması, Portekiz'de özel ve kamu sektöründeki harcamaların artmasına ve borçluluk seviyesinin yükselmesine neden olmuş. Bu süreç içinde özel sektör borçlarının GSYİH'ya oranı %260 oranına çıkarak, Avro Bölgesindeki en yüksek seviyesine ulaşmıştır (Thomsen ve Roaf, 2011, 61). *“Portekiz'de tasarruf oranları, AB entegrasyonu öncesi dönemlerde normal seviyelerde kabul edilmiştir. Ancak daha sonra tasarruf oranlarının düşmesi ciddi bir dış dengesizlik sorununu ortaya çıkarmıştır. Portekiz'de özel sektör borçlanmalarıyla beslenen dış borç seviyesi ve yüksek cari açık ekonominin*

kırılganlığını arttırmaktadır (Blanchard, 2006, 2; Anand ve diğerleri, 2012, 12).”

Portekiz ekonomisinin üçüncü sorunu, siyasi hesap verebilirlik ve yönetişimde şeffaflık ilkeleri bakımından eksikliklerin olmasıdır. Bu eksiklikler, Portekiz piyasasına olan güveni azaltmakta, risk primi beklentilerinin artmasına neden olmaktadır. Bu sorunlar, Portekiz'in kredi notunun düşürülmesinin en önemli nedenlerindendir (Corut, 2013, 113).

Portekiz'de kamu borçlarının GSYİH'ya oranlarına bakıldığında 2006-2013 döneminde her yıl için Maastricht Kriteri olan %60 seviyesinin üzerinde olduğu görülmektedir. 2006 yılında %62,8 olan borç oranı, 2007 yılında %63,9, küresel krizin yaşandığı yıl olan 2008 yılında %68,5, borç krizinin yaşandığı yıl olan 2009 yılında %71,7, 2010 yılında %83,7, 2011 yılında %94, 2012 yılında %111,1, 2013 yılında %125,8 olarak gerçekleşmiştir (EuroStat, 2019). (Grafik 21)

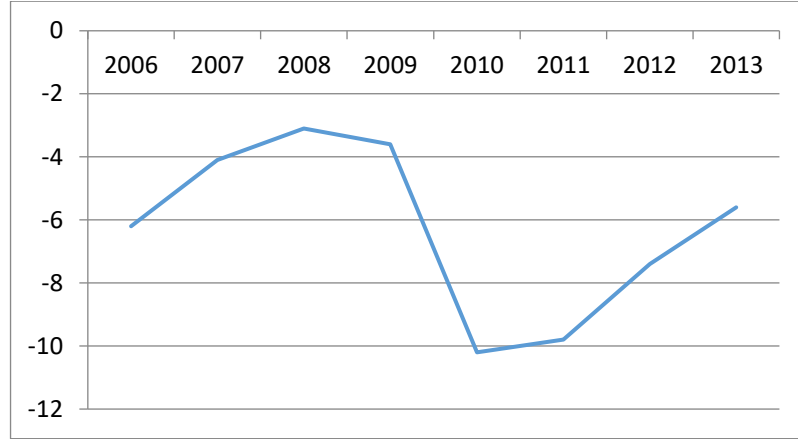

Grafik 21. Portekiz'de Kamu Borçlarının GSYİH'ya Oranı (Yüzde)

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 25.01.2019).

Portekiz'de kamu borçlarının GSYİH'ya oranı Grafik 21'de verilmiştir. Grafik 21'e göre Portekiz'de bütçe açığının GSYİH'ya oranlarına bakıldığında 2006-2013 döneminde Yunanistan ve İtalya örneklerinde olduğu gibi devamlı negatif seviyede seyrettiği görülmektedir. 2006 yılında %-6,2 olan bütçe açığı, 2007 yılında %-4,1'e gerilemiş, bu gerileme 2008 yılında devam etmiş, bu yıl bütçe açığı %-3,1 oranında gerçekleşmiştir. Küresel krize rağmen

bütçe açığında azalma gerçekleşen Portekiz'in 2009 yılı bütçe açığında küçük bir oranda ilerleme yaşanmış, bütçe açığının GSYİH'ya oranı %-3,6 oranında gerçekleşmiştir. 2010 yılında %-10,2 gibi yüksek bir orana ulaşan bütçe açığı bu yıldan itibaren devamlı iyileşme göstermesine rağmen, her zaman negatif seviyede kalmıştır. 2011 yılında %-9,8 olan bütçe açığı, 2012 yılında %-7,4, 2013 yılında %-5,6 olarak gerçekleşmiştir (EuroStat, 2019).

Grafik 22. Portekiz'de Borç Açığının GSYİH'ya Oranı (Yüzde)

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 25.01.2019).

Tablo 13. Portekiz'in Makroekonomik Göstergeleri (2006-2013) (Yüzde)

Yıl	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Maastricht Kriterleri
Kriter									
Kamu Borcu/GSYİH	62,8	63,9	68,3	71,7	83,7	94	111,1	125,8	%60
Bütçe Açığı/GSYİH	-6,1	-4,1	-3,1	-3,6	-10,2	-9,8	-7,4	-5,6	%3

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 25.01.2019).

Tablo 13'te Portekiz'in kriz öncesi ve sonrası makroekonomik göstergeleri ile Maastricht Kriterlerinin mukayesesi yapılmıştır. Portekiz'in kamu borcunun GSYİH'ya oranına bakıldığında 2006-2013 döneminde her zaman Maastricht Kriterlerinin üzerinde olduğu görülmektedir. Borç açığı bakımından bakıldığında da borç açığının GSYİH'ya oranının bu dönemde devamlı eksik seviyelerde olduğu ve bu kapsamda %3 olan Maastricht Kriterlerinin bayağı uzağında olduğu görülmektedir.

Portekiz'in bütçe açıklarını azaltma kapsamında uygulamaya koymak istediği istikrar programının reddedilmesi, mali yapının daha da bozulmasına ortam oluşturmuştur. Program kapsamında 2013 yılının sonuna kadar bütçe açığının GSYİH'ya oranının %2 seviyesine düşürülmesi, emekli maaşlarında kesinti yapılması, maaşları 1.500 Avro'nun üzerinde olan kamu çalışanlarının maaşlarında kesinti yapılması, devlet harcamalarına yönelik bütçelerin kısıtlanması gibi tedbirlerin uygulanması amaçlanmaktaydı.

Portekiz'deki işsizlik verilerine bakıldığında Yunanistan'da olduğu gibi küresel kriz döneminde bir önceki yıla göre azalma gösteren işsizlik verilerinin, borç kriziyle birlikte artış gösterdiği görülmektedir. 2007 yılında %9,1 olan işsizlik oranı, 2008 yılında %8,8 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında %10,7 olan işsizlik oranı, 2010 yılında %12, 2011 yılında %12,9, 2012 yılında %15,8, 2013 yılında %16,4 olarak gerçekleşmiştir (EuroStat, 2019).

Dünya Bankasının (2019) Portekiz'in büyüme oranlarına dair verilerine göre Portekiz 2006 yılında %1,6 büyürken, 2007 yılında bu oran %2,5'e yükselmiş, küresel krizin yaşandığı 2008 yılında, ise %0,2 olarak gerçekleşmiştir. Borç krizi ile birlikte 2009 yılında %3 daralan Portekiz ekonomisi, 2010 yılında daralmadan çıkarak %1,9 oranında büyüme göstermiş, 2011 yılında ise %1,8 oranında daralmıştır. 2012 yılında %4 daralan Portekiz ekonomisi, 2013 yılında %1,1 daralma oranıyla daralmaya devam etmiştir.

Portekiz borç krizi döneminde AB'nin mali yardım taleplerini reddetmiş, ancak ekonominin durgun bir durum alması ve oldukça yüksek oranda borç stokuna ulaşılması ile Portekiz, dış yardıma başvurma durumunda kalmıştır. Yardım talebi ile AB ve IMF Portekiz'e 80 milyar Avro civarında bir finansal yardımda bulunma kararı almıştır.

3.3. 2008 KÜRESEL KRİZİ VE 2009 BORÇ KRİZİNİN AVRO BÖLGESİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Avro Bölgesi'nde yaşanan borç krizi genel olarak değerlendirildiğinde, krizin temelinde yapısal nedenler ve uygulanan ekonomik politikaların koordinasyonunda yaşanan sorunların bulunduğu görülmektedir (Kılıç ve Bayar, 2012, 56). Avro Bölgesi üye ülkelerde ortak para birimi olan Avro'nun

kullanımı ve bu ülkelerde para politikalarının AMB tarafından tek bir elden yürütülmesi, Birlik ülkeleri ekonomilerinin birbiri ile sıkı bir ilişki içinde olmasına ve bir Avro Bölgesi ülkesinde yaşanan olumsuz gelişmelerin diğer Avro ülkelerinde de yaşanmamsa neden olmaktadır (ABGS, 2011, 3). 2009 borç krizinde bu durum somutlaşmıştır. Krizin yayılmasıyla birlikte Avro Bölgesindeki ülkelerin bazılarının kredi notlarında büyük oranda düşüşler yaşanmış ve Bölge ülkelerinin çoğunda devlet tahvilleri değersiz duruma gelmiştir. Bu durum ülkelerin ekonomik ve finansal olarak etkilenme hızlarının artmasına neden olmuştur (Kılıç ve Bayar, 2012, 56).

AB ülkelerinin ve Avro bölgesi ülkelerinin krize dört farklı dönemde girdiği görülmüştür. 2000-2007 arası dönemde tüm Avrupa'da hem bankacılık hem de finansal anlamda ekonomik büyüme görülürken, 2008-2009 arasında bu büyüme yerini resesyona bırakmıştır. İki yıllık gerilemenin ardından toparlanma dönemine geçilmiştir. Toparlanma döneminin olumlu geçmesiyle beraber tekrardan bir kriz yaşanma ihtimaline karşın artan risk dönemi başlamıştır (Bağcı, 2016, 14).

Avro Bölgesi'nin, başta PIIGS ülkeleri olmak üzere üye ülkeler için çeşitli avantajlarının bulunması ile birlikte, aynı zamanda bazı dezavantajları da bulunmaktadır 2000-2007 döneminde, özellikle PIIGS ülkeleri ile Almanya ve Fransa gibi gelişmiş ekonomilerle aynı güvenli piyasa ortamında ve hemen hemen aynı düşük faiz oranlarından yararlanarak borçlanmaları, kamu maliyeti bakımından bir avantaj sağlamıştır. Ancak PIIGS ülkelerinin bu uygun ortamdan düşük maliyetle edindikleri fonları, ekonomiyi güçlendirici alanlar yerine daha verimsiz alanlara harcamış olmaları, krizden en çok bu ülkelerin etkilenmesinin önemli nedenlerindedir. Küresel kriz ile birlikte ortaya çıkan olumsuz etkiler, Avro Bölgesindeki güvenli piyasa ortamını yok etmiş, PIIGS ülkelerinde daha çok olmak üzere, Avro Bölgesinde uzun vadeli devlet tahvili faiz oranları aşırı oranda yükselme trendine girmeye başlamıştır (Kılıç ve Bayar, 2012, 57).

Genel olarak Avro Bölgesinin üç temel tasarım zayıflığı üzerinde durulmaktadır.

“İlk olarak, Avro Bölgesi'nde fiyat ve ücret esnekliği ile emek ve sermaye hareketliliği yetersiz kabul edilmektedir. Optimum bir para alanı teorisinin başarısından söz edilebilmesi için ücret ve fiyat esnekliği, ticaret entegrasyonu, konjonktürel yakınsama, faktör hareketliliği ilkelerinin yerine getirilmesi gereklidir (Krugman, 2012).” Ancak söz konusu ilkeler Avro Bölgesi için uygulanmamış ve bölgede dengesizliklerin artmasının önüne geçilememiştir. Ücret ve fiyat esnekliklerinin sağlanamaması, iç gücü maliyetlerini sorunlu ülkelerde artmasına neden olmuş, özellikle İspanya ve Yunanistan'da aşırı seviyede artmıştır.

“İkinci olarak, tek ya da ortak bir maliye politikası mevcut değildir. Diğer bir ifadeyle Avro Parasal Birliği ortak bir mali düzen oluşturulmadan kurulmuştur (Bordo ve diğerleri, 2011).” Ortak bir mali birliğin kurulmaması, ekonomik kriz karşısında özellikle PIIGS ülkelerinin kamu maliyelerinin aşırı seviyede dengesizliklerle karşılaşmalarına neden olmuştur. Bu dengesizliklerin neden oldukları riskler sadece bu ülkelerde değil, diğer ülkelerde de yaşanmaya başlamıştır.

“Üçüncü olarak, farklı büyüme ve enflasyon oranlarına sahip ülkelerin tek bir para politikası altında yönetilmesi, üye ülkeler arasındaki bazı dengesizliklerin şiddetlenmesine neden olmaktadır (Dehesa, 2011).” Ayrıca Avro Bölgesi ülkeleri arasındaki bu karmaşık yapı, finansal sistemde kırılabilirliğin artmasına neden olmaktadır. Avro Bölgesindeki borç krizinin tetiklenmesinde ülkeler arasındaki yapısal ve konjonktürel farklılıklar önemli bir rol oynamıştır. Ortaya çıkan bu yapısal farklılıklar özellikle PIIGS ülkelerinde diğer Avro Bölgesi ülkelerine göre daha yoğun olarak bulunmaktadır. PIIGS ülkelerinin yapısal bakımdan daha zayıf olması ve bu zayıflıklara rağmen Avro Bölgesinde bulunan daha gelişmiş ülkelerle aynı para politikalarının uygulanması, borç krizinin etkisinin daha da olumsuz bir durum almasına neden olmuştur (Smaghi, 2010, 13).

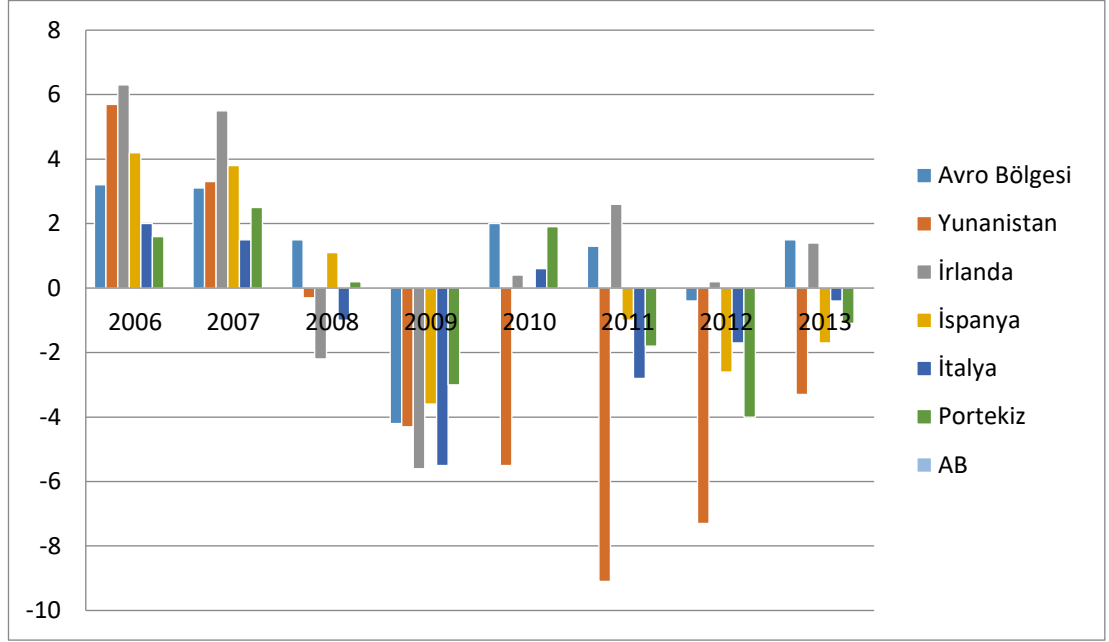
Avro Bölgesinde bulunan ülkeler arası mali yardımlaşma anlayışının gelişmemesi, başka bir ifadeyle ekonomik krizden etkilenen ülkelerin kriz durumunda gelişmiş ülkelere yeteri seviyede ekonomik destek alamaması, bu ülkelerin kriz durumunda tek başına kalarak krize yönelik müdahalede yetersiz durumda kalmalarına neden olmuştur. Borç krizine müdahalelerin

yetersiz durumda olması, devletlerin borç çevrilebilirliklerine dair kırılganlıklarını daha da derin duruma getirmiş, böylelikle krizin etkileri diğer ülkelerde de yaşanmaya başlanmıştır. Aşırı değerli nitelikte bir para birimi olan Avro'nun ortak para birimi olarak kullanımı, özellikle PIIGS ülkeleri için küresel rekabet gücünün azalmasına ve böylelikle ihracat performanslarında daralmalara neden olmuştur. Avro'nun aşırı değerli bir para birimi olması, özellikle PIIGS ülkelerinde iş gücü maliyetlerinin artmasına ve bu ülkeler için rekabet gücünün azalmasına neden olmuştur (Schauble, 2010).

EuroStat'tan (2019) elde edilen verilere göre Avro Bölgesi ile PIIGS ülkeleri arasında 2000 yılında büyük oranlı bir fark gözlenmezken, Avro Bölgesindeki işgücü maliyetlerinin küresel krize kadar istikrarlı bir şekilde arttığı, ancak PIIGS ülkelerinde ise küresel krize kadarki dönemde Avro Bölgesi ile arasındaki makasın hızlı bir şekilde açıldığı görülmektedir. 2008 yılı itibariyle hem Avro Bölgesinde hem PIIGS ülkelerinde işgücü maliyetlerinde yüksek seviyede artışın gerçekleştiği görülmektedir. Avro Krizi ile birlikte tavan yapan işgücü maliyetleri, özellikle PIIGS ülkelerinden İrlanda'da en yüksek seviyeye ulaşarak rekor kırmıştır. 2009-2010 döneminden sonra Avro Bölgesi ile PIIGS arasındaki işgücü maliyet oranları arasındaki makas gittikçe daralmaya başlamış, 2012 yılında Avro Bölgesinde işgücünde maliyetlerde artış trendinin devam etmesine rağmen, PIIGS ülkelerinde bu trendin azalarak birbiriyle eşitlendiği görülmektedir.

Küresel kriz ile birlikte hem PIIGS ülkelerinde hem de Avro Bölgesinde GSYİH büyüme performanslarında şiddetli oranda daralma yaşanmıştır. Avro Bölgesinde GSYİH büyüme performansları resesyon dönemi olarak adlandırılan 2008-2009 yılları arasında negatif olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında yaşanan borç krizi sonrası 2009 yılının ikinci yarısından itibaren düzelmeye başlayan büyüme performansları Avro Bölgesinde büyüme oranlarının pozitif seviyelerde seyretmesine neden olmuştur. Resesyon sonrası toparlanma dönemi olarak adlandırılan 2010-2011 yıllarında her ne kadar ekonomik büyüme dönemindeki büyüme oranları yakalanamasa da, büyüme oranları %2'nin üzerine çıkmıştır. 2012 yılı itibariyle başlayan artan risk döneminde ise büyüme oranlarında sert bir düşüş yaşanarak tekrar negatif seviyeye düşmüş, 2013 yılının sonrası küçük oranlarda artış göstererek

tekrar pozitif seviyeye çıkmıştır (EuroStat, 2019). Kriz öncesi, kriz dönemi ve kriz sonrası dönemde PIIGS ülkeleri ve Avro Bölgesi büyüme oranlarının mukayesesi Grafik 23'te verilmektedir.

Grafik 23. Borç Krizi Gelişiminin Büyüme Oranları Üzerinden Dönemlerle Gösterimi

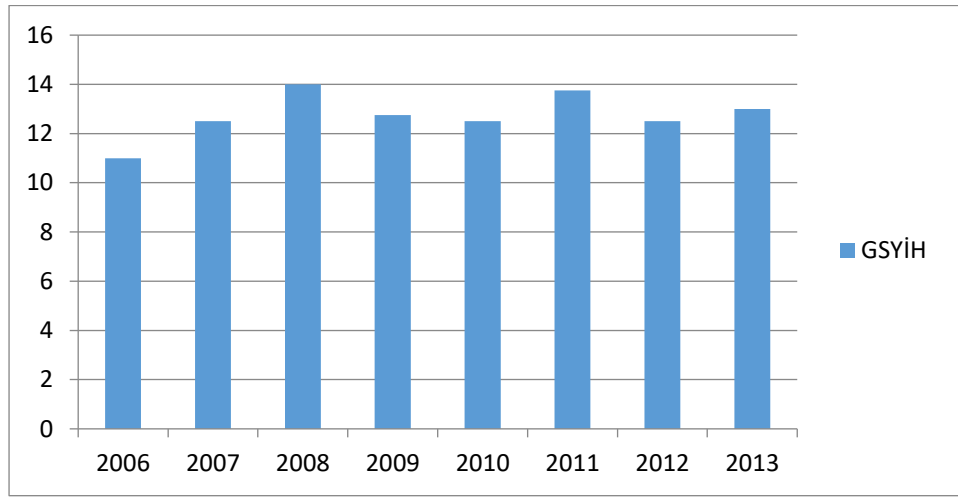
Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 25.01.2019).

Borç krizi gelişiminin büyüme oranları üzerindeki etkisi Grafik 23'te verilmiştir. Grafik 23'e göre AB ile Avro Bölgesi'nde büyüme oranlarına bakıldığında 2006 yılından 2010 yılına kadar birbirine eşdeğer büyüme oranları göstermiş olduğu görülmektedir. 2006 yılında %3'ün üzerinde olan büyüme oranları, 2007 yılı itibariyle düşüşe geçmiş, 2008 yılı itibariyle daralma başlamış ve 2009 yılında %4'ün üzerinde daralma gerçekleştirmiştir. AB'de büyüme oranı ile Avro Bölgesi arasındaki büyüme oranındaki makas ilk kez bu dönem arasında küçük bir oran da olsa açılmış, 2010 yılında bu makas kapanarak yine birbirine eşdeğerlerde büyüme göstermişlerdir. 2011 yılı itibariyle büyüme oranlarında AB ile Avro Bölgesi arasındaki makas, AB lehine açılmış, 2013 yılı itibariyle AB ile Avro Bölgesi arasındaki fark daha da belirginleşmiştir (EuroStat, 2019).

Avro Bölgesi ülkeleri ile PIIGS ülkelerinin ekonomik büyüme oranlarına bakıldığında, 2009 krizinde Avro Bölgesinde büyüme oranları, PIIGS

ülkelerinde olduğu gibi negatif seviyelerde olduğu görülmektedir. Ancak PIIGS ülkeleri kapsamında her bir ülke ayrı olarak ele alındığında 2009 yılında en fazla daralmanın İrlanda'da yaşandığı, bunu İtalya, Yunanistan, Avro Bölgesi, İspanya ve Portekiz'in izlediği görülmektedir. 2010 yılında PIIGS ülkelerini geçen Avro Bölgesi PIIGS ülkeleri dahil en yüksek seviyeye ulaşmış, 2011 yılından itibaren İrlanda'dan sonra en yüksek ikinci seviyede gerçekleşmiştir. (Grafik 23)

2006-2013 döneminde Avro Bölgesinin Amerikan Doları cinsinden GSYİH verileri Grafik 24'te verilmiştir.

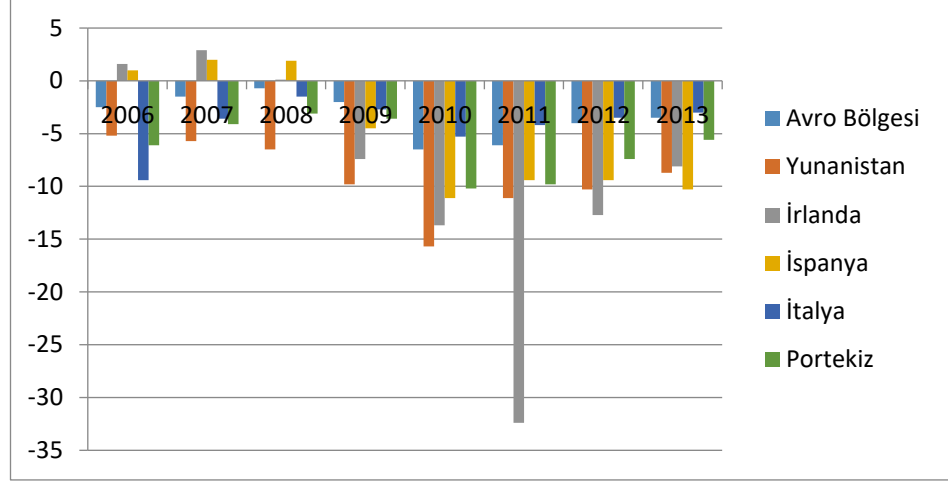
Grafik 24. Borç Krizinin Gelişiminin Avro Bölgesinin GSYİH Oranları Üzerinden Dönemlerle Gösterimi (Trilyon Dolar)

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 25.01.2019).

Borç krizinden önce Avro Bölgesinin GSYİH oranı bakımından gelişimine bakıldığında, 2006 yılında yaklaşık 11 trilyon dolar olan GSYİH oranı, 2007 yılında artarak 12 trilyon dolar seviyesinin üzerine çıkmış, 2008 küresel krizi boyunca da artarak 14 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştır. 2009 Borç Krizi ile birlikte GSYİH oranı düşüş göstererek 2007 seviyesine gerilemiştir. 2010 yılında da düşüş meydana gelmiş ve GSYİH oranı 12 trilyon dolar seviyesinin bir miktar üzerinde kalmıştır. 2011 yılında 13 trilyon dolar seviyesini geçen GSYİH oranı, 2012 yılında düşüş göstererek 2010 seviyesine gerilemiş, 2013 yılında artarak 13 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştır (EuroStat, 2019). Bu kapsamda 2010 yılı sonrası AB'nin

uyguladığı politika ve oluşturulan yardım fonları, AB ülkelerinin düzelmesine imkan tanıdığı söylenebilir.

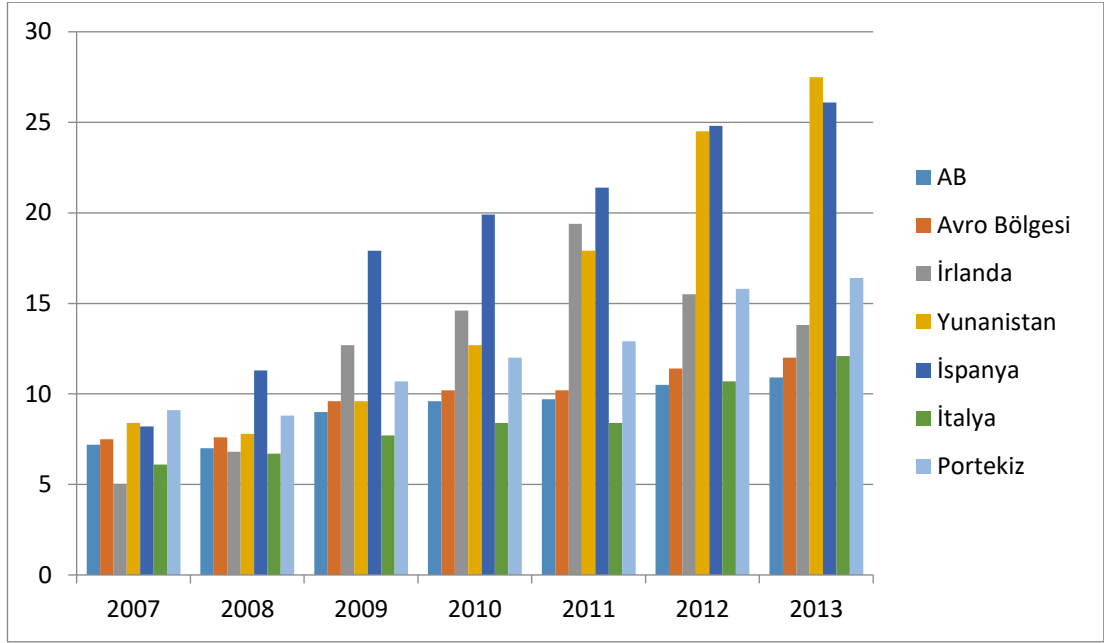
EuroStat (2019) verilerine göre Avro Bölgesinde bütçe açığının GSYİH'ya oranı Grafik 25'te verilmiştir.

Grafik 25. Avro Bölgesinde Bütçe Açığının GSYİH'ya Oranı (2006-2013) (Yüzde)

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 25.01.2019).

Küresel kriz ile birlikte tüm dünyada artan işsizlik, kısa vadede Avro Bölgesinde de artmaya başlamıştır. Özellikle borç krizinden çıkışın sağlanması için alınan tedbir ve kısıtlamalar iktisadi faaliyetleri olumsuz etkilemiş, işsizliği de artırmıştır.

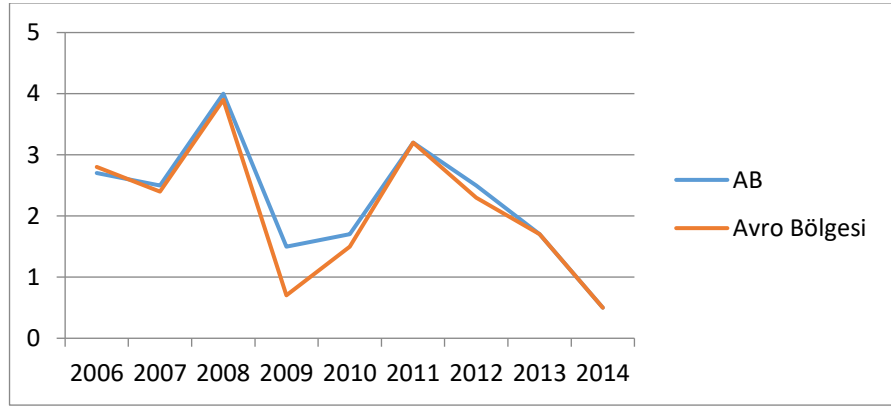
Grafik 26. Borç Krizinin Gelişiminin İşsizlik Oranları Üzerinden Dönemlerle Gösterimi

Kaynak: EuroStat. (2019). www.ec.europa.eu/eurostat, (Erişim tarihi: 25.01.2019).

Borç krizinin işsizlik oranları üzerindeki etkisi Grafik 26'da gösterilmiştir. Grafik 26'ya göre borç krizinin AB ülkeleri (28) ve Avro Bölgesi (19) ülkelerindeki işsizlik oranlarına bakıldığında, AB ülkeleri arasında işsizlik oranı %7,2 olurken, bu oranın Avro Bölgesinde %7,5 olduğu görülmektedir. Küresel krizin yaşandığı 2008 yılında AB'de %7'ye gerileyen işsizlik, Avro Bölgesinde ise %7,6 oranına artmış, borç krizinin yaşandığı 2009 yılında hem AB, hem Avro Bölgesinde işsizlik oranları artmış, AB'de %9, Avro Bölgesinde %9,6 oranında gerçekleşmiştir. 2010 yılında hem AB, hem Avro Bölgesinde işsizlik oranları %0,6 oranında artmış, AB'de %9,6, Avro Bölgesinde %10,2'ye yükselmiştir. 2011 yılında işsizlik oranları AB'de %0,1 artarak %9,7'ye ulaşmış, Avro Bölgesinde ise aynı kalmıştır. 2012 yılında işsizlik oranı AB'de %0,8 oranında artarak %10,5 olmuş, Avro Bölgesinde ise %1,2 oranında artarak %11,4 olmuştur. 2013 yılında ise işsizlik oranları AB'de %0,4 oranında artarak %10,9 olmuş, Avro Bölgesinde ise %0,8 olarak %12 oranında gerçekleşmiştir. Sonuç olarak AB üyesi ülkelerde işsizlik oranı daha az olurken, ilerleyen dönemde AB ile Avro Bölgesi arasındaki makas AB lehine açılmış, Avro Bölgesindeki işsizlik 2013 yılında AB'den %1,1 oranında daha fazla seviyede gerçekleşmiştir. PIIGS ülkeleri ile mukayese edildiğinde

ise 2009-2011 yılları arasında İtalya dışındaki tüm PIIGS ülkeleri AB ve Avro Bölgesindeki ülkelerin gerisindeyken, 2012 ve 2013 yılında PIIGS ülkelerindeki işsizlik oranı ile AB ülkeleri arasındaki işsizlik oranları arasındaki fark gitgide artmıştır. (Grafik 26)

Avro bölgesi ülkelerinin ekonomileri kriz ile birlikte gerileyerek işsizlikleri artmış, ihracat değerleri azalmıştır. Her iki makroekonomik olumsuzluk doğrudan büyüme oranlarının negatif yönde eğilim göstermesine neden olmuştur. Özellikle, ortak para kullanımına geçilmesiyle beraber enflasyon oranlarının birbirine yakınsanacağı, böylece yüksek enflasyona sahip ülkelerin anti-enflasyonist güveni kazanacağı varsayılmıştır (Kaelberer, 2012, 22).

Grafik 27. 2006-2014 Döneminde AB ile Avro Bölgesi Yıllık Enflasyon Oranları (Yüzde)

Kaynak: Dünya Bankası. (2019). www.worldbank.org, (Erişim tarihi: 25.01.2019).

Grafik 27’de AB (28) ile Avro Bölgesi (19) ülkelerindeki yıllık enflasyon oranları verilmiştir. 2006 dışında 2007-2010 dönemi ve 2013 döneminde AB’nde yaşanan enflasyonun, Avro Bölgesi üzerinde seyrettiği görülürken, 2011, 2013 ve 2014 dönemlerinde ise enflasyon oranlarının eşdeğer seyrettiği görülmektedir. 2008 yılında %4 seviyelerine yaklaşan enflasyon oranı, 2009 borç krizi ile birlikte AB’de %1,5 seviyelerine, Avro Bölgesinde ise %1’in altına inmiştir. 2010 yılı itibariyle tekrar ivme kazanan enflasyon oranları, 2011 yılında %3’ün üzerine çıkmış, 2012 yılı itibariyle tekrar düşüşe geçerek, 2014 yılında yaklaşık %0,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Ancak, enflasyonun devamlı düşüş göstermesi, AB ülkeleri için sorun oluşturmaya

başlamıştır. Çünkü en ufak fiyat artışının gerçekleşmemesi ve bununla birlikte fiyat artışının negatif yönlü oluşmasıyla birlikte bütün AB’nde deflasyonun oluşabileceği gerçeğiyle karşı karşıya kalınmıştır (Ulusoy ve Ela, 2015, 392).

Avrupa borç krizi ile yükselen risk algısı dünya çapında yatırımcıların riskten kaçınmalarına neden olmuştur. Krizin sermaye akımlarına etkisi 2010 yılından itibaren görülmeye başlanmış, net sermaye akımları hızla azalmıştır (Ulusoy ve Ela, 2015, 392). 2000-2014 yılları arası AB’ne yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarı Tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon Dolar)

Yıllar	Avrupa Birliği
2000	625635
2001	294539
2002	314169
2003	268367
2004	218694
2005	769369
2006	1080593
2007	1642928
2008	1066142
2009	423176
2010	711622
2011	827568
2012	530623
2013	763235
2014	212851

Kaynak: IMF. (2019). www.imf.org, (Erişim tarihi: 25.01.2019).

Tablo 14’e bakıldığında 2000 yılında AB’ne yapılan doğrudan yabancı yatırım miktarı 625 milyar dolar oranında iken, 2007 yılında 1,6 trilyon dolar seviyesine ulaştığı görülmektedir. Küresel kriz ile birlikte yaklaşık 500 milyar dolar azalarak 1,066 trilyon dolar seviyesinde gerçekleşen doğrudan yatırım miktarı, borç krizi ile birlikte oldukça yüksek oranda azalarak 423 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2010-2013 döneminde dalgalı bir eğilim gösteren doğrudan dış yatırım oranları, 2014 yılında 200 milyar dolar olarak en düşük oranına inerek rekor seviyede gerçekleşmiştir.

3.4. AVRUPA BİRLİĞİNDE KRİZE KARŞI ALINAN ÖNLEMLER

Bir önceki bölümde detaylı bir şekilde anlatıldığı gibi ABD kaynaklı mortgage krizinin ve AB finansal mekanizmalarının zaten sorunlu olan yapısı nedeniyle kısa bir süre sonra ABD ile yakın ticari ve iktisadi ilişkilerdeki başta Avro Bölgesinde olmak üzere genel olarak AB ülkelerine de sıçrayarak genel bir kriz halini almıştır. *“2007-2009 yıllarında ABD’de konut piyasasındaki kriz, önce finans sektörüne daha sonra da reel sektöre hızla yayılmıştır. ABD’deki bu ekonomik kriz, özellikle güçlü finansal ilişkiler kanalıyla dünyanın diğer gelişmiş ekonomilerine (özellikle AB ülkelerine) de yayılmıştır. Artan belirsizlik ortamı ve güven kaybı kredi mekanizmasının çalışmasını engellemiş, bu durum reel kesimin borçlanma imkânlarını sınırlandırırken borçlanma maliyetlerinin de önemli ölçüde artmasına neden olmuştur (Yavuz, Şataf ve Kır, 2013, 131).”*

AB ülkeleri kapsamında borç krizi olarak adlandırılacak olan iktisadi krize ilk olarak Yunanistan 2009 yılında girmiş ve bu kriz yayılarak, kamu ve özel borçlarını çevirmekte zorlanan İspanya, İrlanda, Portekiz ve İtalya’da da ekonomik krizlerin görülmesine neden olmuştur. Yaşanan küresel kriz, AB ülkelerinde kamu açıkları ve borç stoklarının ciddi boyutlarda artmasına ve birçok üye ülkede kamu maliyesinin sürdürülebilirliğinin tehlikeye girmesine neden olmuştur. AB üyesi ülkelerin finans ve reel sektörlerinin yüksek entegrasyon düzeyi de ülkelerin birbirinden etkilenme seviyesini ve hızını artırmaktadır. Nitekim 2010 yılının ikinci çeyreğinde Yunanistan’da patlak veren borç krizi, kısa sürede diğer Avro bölgesi ülkelerini ve hatta ekonomik ve parasal birliğin geleceğini tehdit altına sokmuştur. Başta Almanya olmak üzere bazı üye ülkelerin Yunanistan’a yardım konusunda isteksiz olması, piyasalarda panik havasının yayılmasına neden olmuş ve sonuçta kamu maliyesi ve bankacılık kesimleri sorunlu olan İrlanda, Portekiz, İspanya, İtalya’da borç krizine sürüklenme tehdidi ile karşı karşıya kalmışlardır (Yavuz ve diğerleri, 2013, 132).

Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının söz konusu ülkelere verdikleri kredi notlarını düşürmeleri ile birlikte de, söz konusu ülkeler riskli gruba dahil olmuş ve borçlarını ödeyebilmeleri için dış yardım almak zorunda kalmışlardır. AB ülkelerinde yaşanan son dönem borç krizlerinin arkasında,

uzun yıllardır var olan fakat görmezden gelinen yapısal sorunların büyük rolü olmuştur. Söz konusu yapısal sorunlar içerisinde ise en fazla öne çıkanı, kamu ve özel sektör borç oranlarının ulusal kaynaklarla döndürülemeyecek kadar yüksek oluşudur (Akçay, 2013, 2). *“Ülkelerin kredi notlarındaki düşüşleri, borsadaki baskılar, egemen ülke tahvillerinin ve kredi borcu takas sözleşmesinin artması Avrupa borç krizinin temel sebepleridir. Avro bölgesinde baskı altında olan finansal piyasalar Yunanistan, İzlanda, İrlanda, Portekiz ve İrlanda gibi ülkelerdir (Arezki ve diğerleri, 2011, 3).”*

Avro Bölgesinde ortaya çıkan borç krizinin çözülmesinde Avrupa Parasal Birliği'nin para ve maliye politikalarının anlamlı bir etkisi olmamıştır (Gianviti ve diğerleri, 2010, 1). Avro Bölgesinde yaşanan borç krizi, tahvil getirilerinde büyük hareketlere neden olurken, Avro ve diğer kurlarda da büyük değişimlere sebep olmuştur (Gianviti ve diğerleri, 2010, 5). *“Kriz genel olarak Maastricht Anlaşmasının bir parçası olan istikrar ve büyüme paktındaki belirli amaçları gerçekleştirmek için bütçe açıklarında aşırıya kaçıldı ve bu durumdan hükümet sorumlu tutuldu. AB'nin reform teklifleri ulusal hükümetlerin kontrollü maliye politikalarını ve artan banka düzenlemelerini içerir. İstikrar ve Büyüme Paketi, Maastricht Anlaşması ve AB, hükümetin borç oranları ve bütçe açığı oranlarına odaklanırken özel sektörün aşırı borç oranlarını ihmal etmiştir. Bu aşırı borç finansal piyasalarda krize yol açmıştır (Stein, 2011, 199).”*

ABD merkezli küresel krizin bir sonraki yıl başta Avro Bölgesi olmak üzere genel olarak AB'ni etkilemesi sonucunda AB mekanizmaları, borç krizi olarak adlandırılan ekonomik krize yönelik çözüm önlemleri almak ve mekanizmalar geliştirmek durumunda kalmışlardır. Bu amaçla AB bünyesinde krize yönelik bir önlem olarak çeşitli mekanizmalar kurma yoluna giderek bazı önlemler almıştır. Borç krizine yönelik bir önlem kapsamında kurulan AB mekanizmalarının temelinde, AB'nin ekonomi alanında uyguladıkları devam ettirilemez maliye politikaları nedeniyle ciddi anlamda borç yükü altına giren Avro Bölgesi ülkelerinin borçlanma maliyetlerinin de önemli seviyede artması ile daha derin nitelikli mali sorunlarla yüzleşmeleridir (Gianviti ve diğerleri, 2010, 3).

Kurulan mekanizmaların temel amacı mali sorunlarla karşı karşıya kalan ülkelerin borçlanma maliyetlerini düşürebilmektir. Borçlanma maliyetlerini kısa vadede düşürebilmenin en etkili yollarından biri ise Avro Bölgesinin bir bütün olarak borçlanması ve mali problemlerle karşı karşıya kalan üye devletlere daha uygun koşullarla kredi temin edilmesidir. Bu yöntemle, Yunanistan, İspanya, İrlanda, Portekiz gibi düşük kredi notuna sahip ülkeler iyi kredi notlarına sahip Almanya, Fransa, Avusturya, Hollanda gibi ülkelerle aynı potada değerlendirilecek ve dolayısıyla AB şemsiyesi altında sağlanan daha uygun koşullu kredilerden faydalanabilecektir (Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), 2011, 10).

3.4.1. Ödemeler Dengesi Fonu

AB mekanizmalarının borç krizine yönelik olarak oluşturdukları ilk önlemlerden biri Ödemeler Dengesi Fonudur. Avro Bölgesinde bulunmayan AB üyesi devletin, ödemeler dengesinde gerçekleşebilecek olası problemlerde ve bu kapsamda oluşabilecek dış finansman zorluklarında devreye girmek için oluşturulmuştur. *“Ödemeler Dengesi Fonu, Roma Antlaşması'nın ödemeler dengesinde sorun yaşayan AB ülkelerine yardım sağlanmasını öngören 119/1 ve 119/2. Maddelerine dayanak olarak gösterilerek, 2002 yılında Konsey Tüzüğü ile kurulmuştur. Böylelikle AB Tek Pazarının ekonomik istikrar ve dengesinin muhafazası hedeflenmektedir (ABGS, 2011, 11).”*

Kurulan mekanizmanın finansmanı, AB Komisyonunun, AB bütçesi ve AB üyesi ülkeler tarafından güvence altına alınan tahvillerin ihraç edilerek borçlandırılması ve ödemeler dengesinde sorunlu olan ülkelere kredi desteği sunulması biçiminde gerçekleşmektedir. Konsey Tüzüğü kapsamında fondan yararlanan devletlerin ödemeler dengelerini sağlıklı ve devam ettirilebilir duruma getirilmeleri için gereken iktisadi tedbirlerin almaları gerekmektedir. Bu tedbirlerin, fondan yararlanacak AB üye devletleri ve Komisyonca yapılacak olan ihtiyaç analizi kapsamında şekillendirilmesi ve bir uyum programı ile gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Bu süreç sonrası yardım isteyen üye devlete kredi verilir verilemeyeceği, verilmesi durumunda kredi miktarı ve kredinin sağlanması şekillerine dair karar AB Bakanlar Konseyi tarafından verilecektir. Son aşamada ise, Komisyon ve üye devletler arasında

Konseyin saptadığı koşulları temel alan bir Mutabakat Zaptı imzalanarak, Avrupa Parlamentosu ve AB Bakanlar Konseyine sunulacaktır (ABGS, 2011, 11).

3.4.2. Kredi Havuzu

Borç krizi kapsamında AB mekanizmalarının bir defayla mahsus olarak oluşturduğu bir başka tedbir de Kredi Havuzudur. AB borç krizine dair oluşturulan bu uygulama, bir defaya mahsus olarak oluşturulmuş olup, temel olarak Yunanistan'a kredi sağlanması için tasarlanmıştır. Bu kredi kapsamında Avro Bölgesi ülkelerinin Avrupa Komisyonu aracılığıyla tedarik edilen 80 milyar Avro ve IMF'nin tedarik ettiği 30 milyar Avro olmak üzere toplam 110 milyar Avrodan oluşan bir borç havuzu oluşturulmuştur (Avrupa Komisyonu, 2019a; IMF, 2019).

Global kriz sonrası yüksek bütçe açığı ve kamu borcu kapsamında iflas etme durumuna gelen ve yardım isteğinde bulunan Yunanistan'a sağlanacak iktisadi yardım, Avrupa Birliğinin İşleyişine Dair Antlaşmanın 136. Maddesinde bulunan "Birliğin tedbir alabilme yetkisine" ve anlaşmanın 126. Maddesinde bulunan "aşırı bütçe açığı prosedürü" koşullarına dayandırılmıştır. Bu maddeler kapsamında kabul edilen ilgili Konsey Kararı ile Yunanistan'a sunulacak mali yardıma yönelik olarak, Yunanistan'ın uygulaması gereken adımlar ve alması gereken tedbirlere dair kararlar alınmıştır (ABGS, 2011, 12).

3.4.3. Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması

Borç krizine dair olarak AB kapsamında alınan tedbirlerden biri de Avrupa Finansal İstikrar Mekanizmasıdır. Kredi Havuzunun aksine, oluşturulan bu mekanizma ile iktisadi sorun yaşayan bütün AB üye devletlerine finansal destek sağlanması amaçlanmıştır. Küresel nitelikli iktisadi kriz nedeniyle birçok AB ülkesinin bütçe açığı ve borçlanma yaşaması, borçlanma şartlarının da olumsuz olarak gerçekleşmesi ve bu kapsamda AB'nin mali istikrarının ve Avro'nun bütün olarak risk altına girmesi, bu nitelikte bir mekanizmanın kurulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması 2010 yılında Konsey Tüzüğü ile kurulu olup, yasal dayanağını Avrupa Birliğinin İşleyişine Dair Antlaşmanın 122/2. maddesinden almıştır. *“İlgili madde herhangi bir üye ülkenin doğal afetler veya kendi kontrolü dışında meydana gelen dış faktörler sebebiyle mali zorluklar yaşaması durumunda, Birliğin bu ülkeye mali yardım sağlayabilmesini düzenlemektedir (ABGS, 2011, 13).”*

Avrupa Finansal İstikrar Mekanizmasının yasal dayanağı, yapısı bakımından tartışılabilir niteliktedir. Zira Yunanistan, İrlanda gibi ülkelerin ekonomik sorunları incelendiğinde temelinde global finansal krizden tamamen bağımsız olmasa da, Yunanistan’da kamu maliyesini sağlıklı olması, İrlanda’da bankacılık sektörünün kırılgan olması gibi yapısal sorunların olduğu görülmektedir. Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması, Avro Bölgesi dışında olan üye devletlerin yararlandıkları Ödemeler Dengesi Fonuna benzer bir işleme mekanizmasına sahiptir. Mekanizma kapsamında Komisyon, piyasalardan AB adına kredi almakta ve sonrasında almış olduğu krediyi ilgili ülkeye kullandırmaktadır. Alınan kredi, AB Bütçesi kapsamında teminat kapsamına alınmıştır. Ancak, kredi kullanan ülkelerin Komisyon tarafından da kabul edilen sıkı bir makroekonomik uyum programı uygulamaları gereklidir. Bu kapsamda kredinin kullanımına dair denetim yetkisi AB Sayıştay’ı ve Avrupa Yolsuzlukla Mücadele Ofisine verilmiştir. (Avrupa Komisyonu, 2019b)

Borç krizi kapsamında kurulan mekanizmanın toplam iktisadi büyüklüğü 60 milyar Avro olup, Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması kapsamında uygulanacak tüm işlemler Avro üzerinden yapılmak durumundadır. Bu mekanizma, geçici olarak kurulup, 2013 yılında yerini Avrupa İstikrar Mekanizmasına bırakmıştır. Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması, bir önceki bölümde detaylı olarak anlatıldığı gibi yaşadıkları kriz sonrası mali yardım talebinde bulunan İrlanda ve Portekiz için hazırlanan kurtarma paketlerine katkıda bulunmuştur. Bu kapsamda mekanizma ile İrlanda’ya toplam 22,5 milyar Avro sağlanırken, Portekiz’e ise 26 milyar Avro kaynak sağlanmıştır. EFSM ilk tahvillerini, İrlanda’ya sağlanacak mali yardım kapsamında, 5.01.2011’de piyasaya sürmüş ve tahvillerden elde edilen 5 milyar Euro’luk gelir İrlanda mali kurtarma paketine aktarılmıştır. 17 Mart

2011 tarihinde AB adına bir kez daha tahvil ihalesine çıkan Komisyon, satıştan elde edilen 4,6 milyar Euro'luk gelirin 3,4 milyar Euro'luk kısmını EFSM aracılığı ile İrlanda mali yardım paketine aktarmış, kalan 1,2 milyar Avro ise Ödemeler Dengesi Fonu'ndan faydalanan Romanya'ya aktarılmıştır. Her iki tahvil ihalesinde de arzın çok üstünde tahvil talebi alınması, AB'nin AAA kredi notuna sahip bir borçlanıcı olarak piyasalarda oldukça güçlü bir itibara sahip olduğunu göstermektedir (ABGS, 2011, 13).

3.4.4. Avrupa Finansal İstikrar Fonu

AB Ekonomi ve Maliye Bakanları Konseyi kararı kapsamında 2010 yılında Avro Bölgesinde bulunan üye ülkelerin katılımıyla, Lüksemburg yasalarına tabi bir limitet şirket olarak kurulan Avrupa Finansal İstikrar Fonunun yasal dayanağını Avrupa Birliğinin İşleyişine Dair Antlaşmanın 122/2. Maddesi oluşturmaktadır. Avrupa Finansal İstikrar Mekanizmasına yapılan eleştiriler, Avrupa Finansal İstikrar Fonu için de geçerli durumdadır. Hem Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması, hem de Avrupa Finansal İstikrar Fonunun kurulmasında yasal dayanak olarak bahsedilen "üye devletlerin kontrolü dışında meydana gelen dış faktörler" gibi yoruma açık bir gerekçelendirmeyi bulundurması nedeniyle bazı tartışmalara neden olmuştur (ABGS, 2011, 14). Bu kapsamda Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması ve Avrupa Finansal İstikrar Fonu'na dair yapılan eleştirilerin temelinde, bu mekanizmalardan yararlanan Yunanistan ve İrlanda gibi ülkelerin yaşadıkları krizlerin dış faktörlerle olan ilişki seviyeleridir. Bu ülkelerde yaşanan krizlerin her ne kadar küresel krizle ilişkisi tamamen reddedilemezse de, bu ülkelerin yapısal sorunları ve eksiklikleri de salt olarak dış unsurlarla da açıklanamaz.

Fonun kurulma amacı, çeşitli borç sorunları bulunan Avro Bölgesindeki ülkelere geçici mali destek sağlanarak, parasal birliğin mali istikrarının teminidir. Bu kapsamda fon, bütün AB ülkelerine mali destek sağlar nitelikteki Avrupa Finansal İstikrar Mekanizmasından farklılaşmaktadır. Avrupa Finansal İstikrar Fonu kapsamında Avro Bölgesindeki ülkeler güvence altına alınmış ve maksimum olarak 440 milyar Avro tutarındaki piyasaya sürülür tahviller ile mali zorluk yaşayan Avro Bölgesi ülkelerine kredi temini öngörülmüştür (ABGS, 2011, 14).

Avrupa Finansal İstikrar Fonu geçici bir mekanizmadır ve Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması gibi 2013 yılında yerini Avrupa İstikrar Mekanizmasına bırakmıştır. Avrupa Finansal İstikrar Fonu kapsamında üye devletler tarafından taahhüt edilen garanti miktarları Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 15. Avro Bölgesi Ülkelerinin Avrupa Finansal İstikrar Fonuna Katkıları (Milyon Avro)

ÜLKE	Taahhüt Edilen Miktar (Milyon Euro)
Almanya	119.390,07
Fransa	89.657,45
İtalya	78.784,72
İspanya	52.352,51
Hollanda	25.143,58
Belçika	15.292,18
Yunanistan	12.387,70
Avusturya	12.241,43
Portekiz	11.035,38
Finlandiya	7.905,20
İrlanda	7.002,40
Slovakya	4.371,54
Slovenya	2.072,92
Lüksemburg	1.101,39
Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	863,09
Malta	398,44
Toplam Garanti Taahhütleri	440.000,00

Kaynak: TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2011). Avrupa Birliği’nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Artırılmasına Yönelik Girişimler: “Euro Rekabet Paketi”, s. 14.

Limited bir şirket durumunda olan Avrupa Finansal İstikrar Fonu, aynı zamanda üç büyük kredi derecelendirme kuruluşu tarafından da mevcut en yüksek kredi notu ile derecelendirilmiştir. Böylelikle fondan mali destek edinecek olan üye ülkelere çok daha düşük borçlanma maliyetleriyle borç alabilme olanağı sunulmuştur. Avrupa Finansal İstikrar Fonunun sunacağı borçların Avro türünden olmasına yönelik herhangi bir kural olmamakla birlikte, yine de Avro ağırlıklı işlemler önceliklidir (ABGS, 2011, 14).

3.4.5. Avrupa İstikrar Mekanizması

Avrupa İstikrar Mekanizması, 28 Kasım 2010 tarihli “Avro Bölgesine Üye Devletlerin Ekonomi ve Maliye Bakanları Konseyi” nde kurulması kararlaştırılmış, 24-25 Mart 2011 tarihlerinde gerçekleştirilmiş olan AB Zirvesinde, Avro’nun istikrarının sağlanmasını amaçlayan ve devreye 2013 yılının ortasında girmesi öngörülen Avrupa İstikrar Mekanizmasınının (AİM)

finansmanıyla ilgili detaylarda anlaşmaya varılmıştır. Yine bu zirvede “Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma” nın 136. maddesine, AİM’ye yasal temel oluşturacak bir paragrafın eklenmesi konusunda uzlaşmıştır (ABGS, 2011, 15).

Avro Bölgesi üye ülkeleri arasında imzalanan bir anlaşma kapsamında kurulan ve hükümetler arası organizasyon niteliğinde olan bu Mekanizma, merkezi Lüksemburg’da olup, Avro Bölgesi üye ülkelerinin Maliye Bakanlarında oluşan bir Governörler Kuruluna sahip durumdadır ve Avrupa Komisyonu’nun Ekonomik ve Mali İşlerden sorumlu üyesi ve AMB Başkanı, bu Kurula gözlemci olarak katılabilmektedir. Bu Kurul, AİM’nin en üst düzey karar alma organı olup, “mali yardımın sağlanması, mali yardımın koşulları ve niteliği, Mekanizma’nın borç verme kapasitesi, borçlanma araçlarının tür ve dağılımının değiştirilmesi” konularında mutabakat yoluyla karar almakta olup, bu konular dışındaki tüm kararlarda nitelikli çoğunluk yeterlidir. Bununla birlikte AİM, Governörler Kurulunun vermiş olduğu bazı özel görevleri uygulamak için kurulu ve her üye ülkeden bir yönetici ve bir yedek yöneticinin bulunacağı bir Yönetim Kuruluna da sahiptir. Hem Governörler Kurulu, hem de Yönetim Kurulunda üyelerin oy oranları, ülkelerin AİM sermayesine yaptıkları katkılara göre belirlenmekte olup, kararların alınması için gerekli nitelikli çoğunluk oranı ise tüm oyların %80’ine tekabül etmektedir (European Stability Mechanism, 2019).

AİM 700 milyar Avro tutarında bir sermaye tabanına sahiptir ve bu sermaye aracılığıyla “AAA” olan kredi notunun korunarak, 500 milyar Avro tutarında kredi verilmesine, ki bu tutar en az 5 yılda bir gözden geçirilecektir, olanak tanınması amaçlanmıştır. Sermayenin sahip olduğu tutarın 80 milyar Avro tutarındaki bölümü nakit, 620 milyar Avro tutarındaki bölümü ise ülkelerin taahhüt ettikleri çekilebilir sermaye ve kefaletlerden oluşmaktadır. AİM’den yararlanma koşulları, Komisyon, IMF ve yaralanmak isteyen üye devlet tarafından mutabakat sağlanmış ekonomik uyum programlarının uygulanması gibi bazı sıkı koşullardan oluşmaktadır. Uyum programları kapsamında ülkelerin gösterdikleri performanslar, Komisyon tarafından izlenmekte, bu izlenimler Konsey ve AİM yönetim kuruluna raporlanmaktadır. Yardım talebinde bulunan Birlik ülkelerine sağlanacak olan borç dilimlerinin

serbest bırakılması da bu raporların sonucuna göre gerçekleşmektedir (ABGS, 2011, 16).

AİM'nin talepte bulunan üye devletlere sağlayacağı mali yardım doğrudan kredi şeklinde uygulanmaktadır. Öte yandan, gerek görülmesi durumunda bir istisna olarak birincil kredi piyasalarında faaliyet gösterilmesi de Governörler Kurulunun alacağı nitelikli çoğunluğa dayanan bir karar ile mümkün durumdadır. Ayrıca borçlanma maliyetini düşürmek amacıyla, gerekli görülen durumlarda AİM mali zorluk yaşayan üye devletlerin tahvillerini satın alma gibi finansal faaliyetlerde bulunma durumu mevcuttur (ABGS, 2011, 16).

3.4.6. Rekabet Paktı

Globalleşmenin hızlı bir şekilde arttığı günümüz uluslararası iktisadi yapısında yaşanan rekabet Avro Krizi ile birlikte daha da artarak, AB ve Avro Bölgesi ülkelerini de etkilemiştir. Yaşanan bu ekonomik krizle birlikte daha da zorlaşan rekabet ve uluslararası ticaret koşulları, AB ülkeleri için kritik bir olgu durumuna gelmiştir. Genellikle gelişmiş ülke sınıfına ait olan Avro Bölgesi ülkeleri, hem Çin ve Hindistan gibi ucuz işgücü ve üretim yapıları sebebiyle, hem de kriz ile birlikte yaşanan gelişmeler sebebiyle rekabet edilebilirlik kapsamında olumsuz etkilenmiştir. Her ne kadar Almanya, Hollanda, Fransa gibi güçlü ekonomiler rekabet edilebilirlikleri korusa da, AB genelinde rekabet gücü azalmış, bu durum hem ekonomik entegrasyonun sağlayacağı faydaları kısıtlı duruma getirmiş, hem de ekonomik bir blok durumundaki AB'nin uluslararası arenadaki rolünü de etkilemiştir. Birlikteki güçlü ülkeler kriz kapsamında daha az etkilenirken, İspanya, Portekiz, Yunanistan gibi ülkelerle, sonradan AB üyesi olan ülkeler nedeniyle AB ekonomisi genel itibarıyla olumsuz etkilenmiştir. Bu kapsamda sorunları aşılması için 3 Mart 2010 tarihinde Avrupa 2020 Stratejisi kabul edilmiş ve bu strateji Lizbon Stratejisinin yerini almıştır. Bu Strateji ile AB rekabet gücünün artırılması hedeflense de, bilhassa Avro Bölgesindeki ülkelerin rekabet güçlerini artırmak için, ulusal paralarının değer kaybına izin verme yetkisine sahip olmamaları nedeniyle AB içinde rekabet gücünün artırımına dair daha iyi bir şekilde tanımlanan ve belli kuralları olan yeni bir yapının oluşturulması gündeme gelmiştir (Avrupa Komisyonu, 2015, 1-6).

Böyle bir ortamda Almanya ve Fransa'nın önderliğinde gündeme gelen bu yapı ile Avro'nun kalıcı istikrarına katkıda bulunması amaçlanmış, bu kapsamda hem kriz ortamında devreye girecek AİM gibi yapılar oluşturulurken, hem de üye ülkelerin iktisadi yapılarının iyileştirilmesi ve yakınsama sağlanması ile AB ülkelerinin rekabet güçlerinin artırılma konusu gündemdeki yerini artırmıştır. *"Bu kapsamda, Almanya Başbakanı Angela Merkel ve Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy Avro Bölgesinde daha iyi bir ekonomik yönetim çerçevesinin oluşturulmasına yönelik ortak bir girişimde bulunarak, Avrupa'da daha güçlü bir ekonomik yakınlaşmayı temin etmek amacıyla, üye devletlerin rekabet gücünü kalıcı bir şekilde arttırmayı hedefleyen bir Pakt'ın kurulmasını gündeme getirmiştir (ABGS, 2011, 20)."*

Bu Pakt ile Pakt'a üye ülkelerin AB-27 düzeyinde mutabık olunmuş hükümlerden daha iddialı ve bağlayıcı nitelikte taahhütlerde bulunması öngörülmüştür. 4 Şubat 2011 tarihindeki Avrupa Konseyi'nde Almanya ve Fransa'nın önerdiği Paktla ulusal ekonomilerin rekabet gücünün ölçülebilmesi için "fiyat rekabetçiliğine yönelik göstergeler (örneğin, reel iş gücü maliyetlerinin istikrarı, iş gücü maliyetlerinin ölçülmesinin üretkenlik ve verimlilikteki gelişmelerin dikkate alınarak yeniden düzenlenmesi)", "kamu maliyesinin istikrarının kapsamlı bir bakış açısıyla değerlendirilmesini sağlayacak göstergeler (ne gibi bir ölçünün kullanılacağı açık ve gizli kamu borçları da dikkate alınarak düzenlenecektir)", "Ar-Ge, eğitim ve altyapı yatırımlarına GSYH'nin belirli bir oranında asgari yatırım sınırı getirilmesi" göstergelerinin tesis edileceği belirtilmiştir (ABGS, 2011, 20).

Pakt kapsamında rekabet gücünün artırılmasına dair 1 yıllık süreç içinde "ücretlerin ve maaşların fiyat artışlarına endekslenmesini sağlayan sistemlerin devre dışı bırakılması", "Avrupa'da çalışanların hareketliliğini teşvik etmek amacıyla diplomaların ve mesleki yeterliliklerin karşılıklı tanınmasına yönelik bir anlaşmanın imzalanması", "kurumlar vergisi uygulamalarında ortak bir zemin oluşturulması", "emeklilik sistemlerinin demografik gelişmeler dikkate alınarak uyumlaştırılması", "tüm üye devletlerde borç uyarı sistemleri oluşturulmasına yönelik anayasal düzenlemeler yapılması", "bankalar için ulusal kriz yönetimi sistemlerinin

kurulması” olmak üzere 6 maddelik bir programın ulusal seviyede uygulanması öngörülmüştür (ABGS, 2011, 21).

3.4.7. Avro Rekabet Paktı

Rekabet Paktının oldukça katı nitelikte maddeler içermesi sebebiyle bu Pakt, Birlik içinde muhalefette karşılaşmış ve bunun neticesinde bahse konu olan maddelerin daha yumuşatılarak yeniden bir pakt hazırlanılmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan Avro Rekabet Paktı ile kamu maliyesinde sürdürülebilirliğin elde edilmesi, rekabetçi bir ekonominin ve sağlıklı bir finansal sistemin oluşturulması amaçlanmıştır. Temel itibarıyla Pakt, ulusal yetki alanı kapsamında olan ve rekabet gücünün artırılması ile zararlı nitelikli dengesizliklerden korunmada anahtar konumdaki alanlara odaklanmaktadır (Avrupa Konseyi, 2011). “*Pakt, rekabetçilik ve yakınsamanın sağlanması amacıyla üye ülkelerin ekonomi politikalarının daha güçlü koordinasyonunu sağlamayı amaçlamaktadır* (ABGS, 2011, 26).” Avro Rekabet Pakta Avro Bölgesindeki tüm ülkelerle birlikte AB üyesi Bulgaristan, Romanya, Polonya, Letonya, Litvanya ve Danimarka katılmıştır. Bununla birlikte Birlik üyesi diğer ülkeler de istedikleri zaman katılabilmektedir.

Avro Rekabet Paktının odak noktası, Birlik ülkelerinin rekabet edilebilirliklerinin artırılması ve AB’nin bütünleşmesi için zararlı olan dengesizliklerin bertaraf edilmesi bakımında önemli olan ulusal düzenlemelerdir. Pakt kapsamında rekabet edilebilirliğin artırılması, orta ve uzun vadeli olarak AB’nin daha hızlı büyümesinde sürdürülebilirliğin sağlanması ve Birlik vatandaşlarının gelir seviyelerinin artırılması konularında önemli bir unsur olarak belirlenmiştir. Avro Bölgesi üyesi olmayan ülkeler de gönüllük esası kapsamında Pakta katılabilmektedir (Avrupa Konseyi, 2011).

3.4.7.1. Rekabet Gücünün Arttırılması

Rekabet gücünün artırılmasında gerçekleşen ilerlemeler, “ücret ve verimlilikteki gelişmeler” ile “rekabetçilik durumunun sağlanması için ilerleme elde edilmesine gerek duyulan konular” temelinde ele alınmaktadır. Ücretlerde yapılan artış ile verimlilik arasında doğru orantılı bir ilişkinin değerlendirilmesi için birim iş gücü maliyetleri belirli dönemlerde izlenerek,

diğer Avro Bölgesi ülkeleri ve karşılaştırılabilir ticaret ortağı olan ülkelerde yaşanan gelişmelerle mukayese edilmiştir. Bu kapsamda birim iş gücü maliyetleri, her bir ülke açısından bütün sektörler kapsamında analiz edilmiştir. Rekabet gücünün artırımı, AB üyesi tüm ülkeler açısından geçerli olup, rekabet konusunda önemli sorunlarla karşı karşıya kalan ülkelere ise ayrı bir önem verilmiştir. İktisadi büyümenin bütün Avro Bölgesinde dengeli bir şekilde gerçekleştirilmesinin sağlanması için, verimlilik konusunda sorun olan belirli bölgelerin bu sorunlarının çözümü için çeşitli özel tedbir ve ortak girişimlerde bulunulması öngörülmüştür. Her bir üye ülke, rekabet gücünü artırmak amacıyla uygulamaya koyacağı politikaları oluşturmada özgür olmakla birlikte, bu politikaların saptanmasında bazı reformlara özel olarak önem verilmesine dikkat edilmektedir (ABGS, 2011, s. 30).

Bu reformlar şu şekildedir (ABGS, 2011, s. 30):

a. Sosyal taraflarla diyalog ve sanayi ilişkileri alanındaki ulusal özellikler dikkate alınarak, faktör maliyetleriyle ilgili gelişmelerin verimliliğe paralel olmasını sağlamaya yönelik “toplu pazarlık sürecinde sosyal tarafların sahip olduğu özerkliğin muhafaza edilerek, ücret ayarlamalarının, pazarlık sürecindeki merkezileşme derecesinin ve ücret endeksleme mekanizmalarının gözden geçirilmesi, kamu sektöründeki ücret ayarlamalarının, özel sektörde rekabet gücünü arttırmaya yönelik ayarlamaları desteklemesinin sağlanması” gibi tedbirler almak.

b. Verimliliği arttırmaya yönelik “korunan sektörlerin, mesleki hizmetler ve perakende ticaret alanındaki haksız kısıtlamaların kaldırılmasına yönelik ulusal düzeyde alınacak önlemler yoluyla serbestleştirilmesi ve böylece rekabet ve verimliliğin müktesebata uygun olarak desteklenmesi, eğitim sistemlerinin geliştirilmesi, Ar-Ge çalışmalarının, yenilikçilik ve altyapının geliştirilmesinin teşvik edilmesi, gereksiz bürokrasinin azaltılması ve düzenleyici hukuksal çerçevenin güçlendirilmesi vasıtasıyla iş dünyası, özellikle de KOBİ’ler için, daha elverişli bir iş ortamı oluşturulması” gibi önlemler almak.

3.4.7.2. İstihdamın Arttırılması

İyi bir şekilde işleyen bir işgücü piyasası, Avro Bölgesinin rekabet edebilirliği bakımından oldukça önemlidir. Bu kapsamda işgücü alanında yaşanacak gelişmeler, uzun dönemli işsizlik, genç nüfusta olan işsizlik ve işgücüne dahil olma oranları kapsamında değerlendirilmektedir. Her bir Birlik üyesi ülke, istihdamı arttırmaya dair kendi politikalarını uygulayacak, ancak “işgücü piyasasında, güvenceli esnekliğin teşvik edilmesi, kayıt dışı istihdamın azaltılması ve işgücüne katılımın artırılmasına yönelik reformların gerçekleştirilmesi”, “hayat boyu öğrenmenin teşvik edilmesi” ve “vergi reformlarının gerçekleştirilmesi, özellikle, vergi gelirlerinin muhafaza edilerek işgücü üzerindeki vergilerin düşürülmesi ve ikinci ücretli olarak çalışabilecek kişilerin işgücüne katılımının kolaylaştırılması” reformlarına özel olarak önem ve öncelik atfetmelidir (ABGS, 2011, s. 30).

3.4.7.3. Kamu Maliyesinde Sürdürülebilirliğin Sağlanması

Avro Rekabet Paktı kapsamında amaçlanan bir başka unsur da, kamu maliyesinde sürdürülebilirliğin sağlanması olmuştur. Bu kapsamda İstikrar ve Büyüme Paktının tam olarak uygulanabilirliğini teminat altına almak için “emekli maaşları, sağlık yardımları ve sosyal yardımların sürdürülebilirliği” ve “ulusal mali kurallar” konularına özel olarak önem vermektedir.

Emekli maaşları, sağlık yardımları ve sosyal yardımların sürdürülebilirliği bilhassa, sürdürülebilirlik açığı göstergeleri kapsamında ele alınacak olup, bu göstermeler “*mevcut politikalara, özellikle emeklilik uygulamaları, sağlık yardımları ve sosyal yardım sistemlerine bağlı olarak ve demografik faktörleri de göz önünde bulundurarak, borç seviyelerinin sürdürülebilir olup olmadığını ölçecektir* (ABSG, 2011, 31).”

Emekli maaşlarının ve sosyal yardımların sürdürülebilirliğini ve yeterliliğini sağlamaya dair uygulanan reformlar “emeklilik sisteminin ulusal demografik koşullar dikkate alınarak uyumlaştırılması”, “erken emeklilik sistemlerinin sınırlandırılması” ve “daha yaşlı kişilerin çalışmasına yönelik teşviklerin kullanılması” konularını içermektedir. Kamu maliyesinde sürdürülebilirliğin sağlanması kapsamında uygulanan bir başka politika ise ulusal mali kurallar olmuştur. Ulusal mali kurallar kapsamında Avro Bölgesi

lkeleri, İstikrar ve Büyüme Paktında bulunan AB mali kurallarını, kendi yerel mevzuatları kapsamında yansıtacaklarını taahhüt etmiş olup, bu kurallar, yerel mevzuata aktarılırken, Avro Bölgesi lkeleri kullanacakları yasal araçların seçiminde zgr olmakla birlikte, bu araçların baēlayıcılık ve kalıcılıklarını güvence altına almakla yükümlüdür. Bahse konu olan kuralın nasıl oluřturulacaēında ise her ülke kendi karar verebilecektir. Fakat saptanan bu kuralın, mali disiplini federal yapıda olan ülkelerde de teminat altına alınması gerekmektedir. Oluşturulan kural, yrrlēe girmeden önce, AB kuralları ile uyumluluēu ile birlikte AB kurallarını destekleme durumları konusunda Komisyona danışılabilmektedir (ABSG, 2011, 31-32).

3.4.7.4. Mali İstikrarın Güçlendirilmesi

Avro Bölgesinin genel istikrarı açısından temel unsurlardan biri durumundaki güçlü bir mali sektörün elde edilmesi kapsamında, sektörün denetim ve düzenlenmesine dair AB kapsamında detaylı bir reform süreci başlatılmış, bu kapsamda ye ülkeler, bankaların feshi hususunda AB mktesebatıyla tam uyumlu olarak ulusal mevzuat meydana getirecek ve bankalar için AB seviyesinde koordinasyonu saēlanan katı stres testleri sistematik olarak uygulanacaktır. Buna ilaveten, bankaların, hane halkının ve finansal nitelikte olarak izlenecektir. Direkt vergilendirme hususunda ye ülkeler, sahip oldukları ulusal yetkileri koruyacaklardır (ABSG, 2011, 33).

AB yelerinin kamu maliyelerinin iyileştirilmesi ve ekonomik büyümelerinin desteklenmesine dair Avro Bölgesinde “daha güçlü bir ekonomi politikası” iřbirliēinin elde edilmesi amacıyla vergi politikalarının etkili olarak koordinasyonunun saēlanması gereklidir. Böylelikle AB yeleri, vergi politikalarına dair konularda koordinasyon saēlayarak iyi uygulama örneklerini Birlik içindeki diēer ülkelerle paylaşacak, AB seviyesindeki politikalarla zıt nitelikteki uygulamalardan kaçınacak, yolsuzluk ve vergi kaakılıēını minimize edecek politikalar uygulayacaktır. “*Ortak bir kurumsal vergi tabanının oluşturulması, bir yandan ulusal vergi sistemleri arasında tutarlılıēın saēlanmasına yardımcı olurken, diēer taraftan da mali srdrlebilirliēin saēlanmasına ve rekabet gücünün artırılmasına katkıda bulunabilecektir. Bu kapsamda, Komisyon tarafından, ortak bir kurumsal*

vergi tabanının oluşturulmasına yönelik bir yasa teklifi sunulmuştur (ABSG, 2011, 33).”

3.4.8. Avrupa Birliği 2020 Stratejisi

Avro Krizi kapsamında Birlik tarafından öngörülen ve uygulamaya konulan bir başka düzenleme ise Avrupa Birliği 2020 Stratejisi (2020 Stratejisi) dir. Lizbon 2000 Stratejisi'nin yerine, Avro Krizinin üstesinden gelebilmek ve AB ekonomisini on yıllık sürece hazırlamak için 17 Haziran 2010 tarihinde kabul edilen Avrupa 2020 Stratejisinin “*çıkış noktası, dünyada yaşanan küreselleşme, iklim değişikliği gibi hızlı gelişmeler ve Avrupa’da nüfusun yaşlanması gibi AB ekonomisinin yaşadığı yapısal sorunlardır ve bu sorunların AB üzerindeki etkileri değerlendirilerek, AB’nin 2020 yılı itibariyle belirlenen hedefler çerçevesinde yapısal dönüşümü amaçlanmakta ve yaşanan güncel ekonomik krizi yeni bir ekonomiye giriş için bir başlangıç noktası ve fırsat olarak ele alınmaktadır* (Akbaş ve Apar, 2010, 2).”

Avrupa 2020 Stratejisi belgesinde, gerçekleşen krizin, Birliğin son 10 yılda elde ettiği ekonomik büyüme ve istihdam alanındaki gelişmeleri etkileyerek, yaşanan gelişmeleri olumsuz yönlü etkilediği, Birlik genelindeki GSYİH’da %4 oranında bir düşüşün gerçekleştiği, aktif işgücünün %10’u olan 23 milyon Birlik vatandaşının işsiz kaldığı ve Birliğin sanayi üretiminin azalarak 1990’lı yıllarda olan seviyelere gerilediği belirtilmektedir. Avro Krizinin Birliğin büyüme potansiyelini %50 oranında azalttığı ve 20 yıllık mali kazanımı sildiği belirtilmekte ve Birlik genelindeki bütçe açığının yaklaşık %7 seviyesine arttığına dikkat çekilmektedir (Akbaş ve Apar, 2010, 2).

Avrupa 2020 Stratejisi, Lizbon Stratejisinde olduğu gibi on yıllık bir süre için Birliğin, Avro Krizinin olumsuz etkilerini savuşarak, iktisadi büyüme, istihdam ve çevreye dair amaçlarının gerçekleştirilmesi için bir yol haritası çizmektedir. “*Avrupa’nın 21. yüzyıl için sosyal piyasa ekonomisi vizyonunu yansıtan strateji, Avrupa Komisyonu ile üye ülkelerin ortaklığı üzerine inşa edilmiştir. Üye ülkeler ulusal hedefleri belirleyip, ekonomik büyüme önündeki darboğazları tanımlayarak bu darboğazları aşacak politikaları oluşturacaklardır. Komisyon ise ilerlemeleri değerlendirip politika*

tavsiyelerinde bulunacak ve AB düzeyinde sürdürülebilir büyüme ve istihdamı artıracak girişimleri oluşturacaktır (Ergin, 2013, 101)."

Avrupa 2020 Stratejisi kapsamında "Akıllı Büyüme: Bilgi ve yeniliğe dayalı bir ekonomi", "Sürdürülebilir Büyüme: Daha verimli kaynak kullanan, yeşil ve rekabet edebilir bir ekonomi", "Kapsayıcı Büyüme: Ekonomik, sosyal ve sınırsal anlamda bütünleşmeyi sağlayan yüksek istihdam ekonomisi" olmak üzere birbiri ile ilişkili üç öncelik oluşturulmuş olup, oluşturulan bu 3 öncelik, özelde ulusal, genelde Birlik seviyesinde "20-64 yaş arası nüfusun istihdam oranının % 75'e çıkarılması", "GSYİH'nin % 3'ünün Ar-Ge'ye ayrılması hedefinin gerçekleştirilmesi; özel sektörün Ar-Ge'ye yatırım yapması için koşulların iyileştirilmesi ve yenilikçilik takibi için yeni bir gösterge oluşturulması", "sera gazı salınımının 1990 yılına kıyasla en az % 20 (şartlar elverişli ise % 30) oranında azaltılması, AB'nin enerji tüketiminde yenilenebilir enerjinin payının % 20'ye yükseltilmesi ve % 20 oranında enerji verimliliği sağlanması", "okulu erken bırakanların oranının % 10 seviyesine düşürülmesi, 30-34 yaş arası yüksek öğrenim mezunu nüfus oranının en az % 40 seviyesine yükseltilmesi", "en az 20 milyon insanın yoksulluktan ve sosyal dışlanışlıktan kurtarılması" olmak üzere beş somut hedef konulmuştur (Ergin, 2013, 102).

Bu strateji ile akıllı büyüme, sürdürülebilir büyüme ve kapsayıcı büyümeye dair olmak üzere 7 "amiral gemisi niteliğinde girişim (flagship initiatives)" saptanmıştır. Akıllı büyümeye dair "yenilikçilik birliği", "Avrupa için dijital gündem" ve "Gençlik Hamlesi" olmak üzere üç, sürdürülebilir büyümeye dair "etkin kaynak kullanan Avrupa" ve "küreselleşme çağı için sanayi politikaları" olmak üzere iki ve kapsayıcı büyümeye dair "yeni yetenekler ve işler için gündem" ve "yoksulluğa karşı Avrupa platformu" olmak üzere üç girişim belirlenmiştir. Bu kapsamda ele alındığında akıllı büyüme kapsamında ortaya konulan girişimlerden yenilikçilik birliği "yaratıcı fikirlerin büyüme ve istihdama katkıda bulunacak ürün ve hizmetlere dönüşmesi için gerekli koşulların sağlanması ve AR-GE faaliyetleri için finansmana erişimin iyileştirilmesi" amacına dair olurken, Avrupa için dijital gündem "yüksek hızlı internete erişimin geliştirilmesi, hane halkı ve firmalar için dijital bir tek pazarın avantajlarından faydalanılması" ve gençlik hamlesi "eğitim

sistemlerinin performansının geliştirilmesi ve genç nüfusun işgücü piyasasına girişinin kolaylaştırılması” amaçlarına dairdir (Akbaş ve Apar, 2010, 3).

Yine Strateji ile ortaya konulan sürdürülebilir büyümeye dair girişimlerden etkin kaynak kullanan Avrupa, “ekonomik büyüme ile kaynak kullanımı arasındaki bağı gözden geçirilerek, düşük karbonlu bir ekonomiye geçişin desteklenmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması, ulaşım hizmetlerinin modernleştirilmesi ve ulaşımda enerji verimliliğinin teşviki” amaçlarına dair olurken, küreselleşme çağı için sanayi politikaları, “özellikle KOBİ’ler için iş ortamının iyileştirilmesi ve küresel olarak rekabet edebilecek güçlü ve sürdürülebilir bir sanayi tabanının oluşturulmasının desteklenmesi” amaçlarına yöneliktir. Bununla birlikte Strateji ile oluşturulan bir başka girişim olan kapsayıcı büyüme kapsamındaki girişimlerden yeni yetenekler ve işler için gündem, “işgücü piyasalarının modernleştirilmesi, işgücü piyasalarına katılımın artırılması ve işgücü arz ve talebi arasındaki uyumun daha iyi sağlanabilmesi için yaşam boyu yeteneklerin geliştirilmesi” amacına dairken, yoksulluğa karşı Avrupa platformu, “büyüme ve istihdam artışı ile sağlanan faydaların daha geniş kitleler tarafından hissedilebilmesi için sosyal ve bölgesel uyumun sağlanması, yoksulluk ve sosyal dışlanma ile karşı karşıya olan kesimin de topluma aktif katılımının sağlanması” amacını gütmektedir (Akbaş ve Apar, 2010, 3).

Avrupa 2020 Stratejisi her ne kadar Lizbon 2000 Stratejisini devamı niteliğinde olsa da, ondan bazı farklılıklara sahiptir. İlk olarak her iki strateji birbirinden farklı usul ve konjonktürde hazırlanmıştır. Bununla birlikte, Lizbon 2000 Stratejisi, Portekiz liderliğinde ve diğer ülke ve uluslararası uzmanların görüşü kapsamında uzun bir süreç sonrası hazırlanmışken, Avrupa 2020 Stratejisi ise Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanmıştır. Ayrıca Lizbon 2000 ve Avrupa 2020 stratejileri arasındaki başka bir fark ise bu stratejilerin hazırlanma amaçlarıdır. Lizbon 2000 Stratejisinin temelinde 1990’larda Birlikteki düşük ekonomik performans ve Birliğin teknolojik gelişme kapsamında ABD’nin gerisinde kalmasına dair olan endişe bulunurken, Avrupa 2020 Stratejisinin temelinde ise hem AB, hem de ABD’nin global krizle mücadelede bulunduğu ve rekabet bakımından tehlike unsurunun

ABD'den çok Çin, Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerden geldiği ve ekolojik krizin de söz konusu olduğu bir ortam bulunmaktadır. Bu kapsamda bu farklılıklar kendisini, oluşturulan yeni stratejinin amaçlarında da göstermiştir. Lizbon Stratejisinde AB, “daha iyi ve daha fazla istihdam ve daha fazla sosyal kohezyon aracılığıyla sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlama yeterliğine sahip dünyanın en rekabetçi ve bilgiye dayalı dinamik ekonomisi olma” gibi oldukça iddialı bir amaç koyarken, Avrupa 2020 Stratejisinde ise amaç olarak “akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme” olarak Lizbon’a oranla daha mütevazı bir amaç benimsemiştir (Lundvall, 2011, 2).

Ayrıca Avrupa 2020 Stratejisindeki “akıllı büyüme” hedefi, Lizbon 2000'deki “bilgiye dayalı ekonomi”nin, “kapsayıcı büyüme” hedefi de Lizbon'daki “daha fazla sosyal kohezyon” un niteliği durumundadır denilebilir. Bununla birlikte Avrupa 2020 Stratejisi, Birliğin “sosyal piyasa ekonomisi vizyonunu” yansıtmaktadır.

Avrupa 2020 Stratejisi ayrıca bazı yenilikler de getirmiştir. Bunlardan ilki, “eğitim, iklim değişikliği ve yoksullukla mücadeleyi” hedeflerine alarak hedeflerini beşe çıkarmasıdır. Bu kapsamda, belirlenen hedeflere ulaşmada 7 girişimin belirlenmesi, ulusal ve Birlik seviyesinde uygulanması gerekli “spesifik” eylemleri düzenlemesi nedeniyle temel hedeflere ulaşmada teşvik edici olacaktır. Bununla birlikte Stratejide bulunan 5 temel hedefin “ölçülebilir” ve “farklılaşan ulusal alt hedeflere bölünmesi”, Birliğin “herkese uyan tek beden (one size fit all)” yaklaşımını bıraktığını göstermesi bakımından önemlidir (Akbaş ve Apar, 2010). Böylelikle yapısal olarak heterojen nitelikte olan, ancak farklı öncelikleri bulunan ülkeler Stratejiyi kendilerine göre uyarlama olanağı elde etmiş olmakla birlikte, ülkelerin ulusal hedeflerinin ülkelerin kendileri mi yoksa Avrupa Komisyonu tarafından mı belirleneceği net değildir. Bununla birlikte daha iyi bir finansal destek oluşturulmakla birlikte, aynı zamanda Strateji ve AB'nin diğer programları arasındaki işbirliği artmıştır. Komisyon, Strateji açısından daha iyi bir finansal taban oluşturmak amacıyla “uzun dönemli büyüme” önceliklerini yansıtan finansal bir çatı önermiştir. Böylelikle Birlik içinde birçok amaca dair oluşturulan fonlar, Strateji'nin amaçlarına ulaşacak biçimde tasarlanmaya başlanmıştır. Bununla

birlikte Strateji, Birlik üyesi ülkeler ve AB aktörleri arasında daha iyi bir koordinasyon elde edilmesini sağlamıştır. Bu kapsamda Avrupa Konseyi, genel rehberlik görevi uygularken, Bakalar Konseyi de belli alanlardaki amaçların saptanmasında çeşitli konseylerle birlikte koordineli olarak çalışacaktır. Avrupa Komisyonu, amaçlara ulaşmadaki ilerlemeyi belli göstergeler kapsamında yıllık bazda izleyecektir. Avrupa 2020 Stratejisinin, Lizbon Stratejisinden farkı ise, Avrupa Stratejisi ile Avrupa Parlamentosuyla birlikte, ulusal, bölgesel ve yerel otoritelere de belli rollerin verilmesidir. Strateji ile Parlamento'ya "ortak yasama organı" kapsamında önem atfedilmiş ve üye ülkelerin ulusal parlamentolarına da vatandaşları bu sürece dahil ederek, harekete geçirme kapsamında önemli bir rol verilmiştir. Bununla birlikte yerel ve bölgesel otoritelerin de ulusal nitelikte reform programlarının hazırlanması ve uygulanmasına katkı sağlamaları talep edilmiştir (Samardžija ve Butković, 2010, 12).

Lizbon Stratejisinin başarılı olmamasının nedeninin iyi anlaşılması, Avrupa 2020 Stratejisinin başarılı olması bakımından önemlidir. Lizbon Stratejisinin başarılı olmamasının temelinde olan nedenlerin başında, stratejinin oluşturduğu iddialı hedeflere ne şekilde ulaşılacağını açık olarak ortaya koymaması ve bu hedeflere ulaşmada yeterli nitelikte araçları içermemesi gelmektedir. Lizbon Stratejisinde bulunan amaçlar, AB kurumlarının yetki alanının dışında olup, bu amaçlar üye ülkelerin ulusal yetkisindeki alanlara dahil durumdaydı (Erixon, 2010, 7). Ancak bu durum Avrupa 2020 Stratejisi ile değişmemiş olup, stratejide bulunan 5 temel hedef ve 7 girişim, Birliğin yetkisinin oldukça az olduğu alanlardır. Bu nedenle Birlik ülkelerinin süreci sahiplenmesi ve Birlik seviyesinde belirlenen amaçları ulusal programlarına uyumlu duruma getirmeleri ile ilişkilidir. "Avrupa Döneminin bir parçası olan Strateji, İstikrar ve Büyüme Paktına ilişkin raporlamanın da aynı sürecin parçası olması ve ülkelerin kamu maliyelerine daha fazla önem vermeleri nedeniyle, İstikrar ve Büyüme Paktının gölgesinde kalabilir. Zira özellikle krizdeki ülkeler uyguladıkları uyum programları nedeniyle mali konsolidasyon yapmaktadırlar. Bunun da büyüme üzerinde olumsuz etkileri olacaktır. Dolayısıyla, kamu maliyesine öncelik veren bu ülkelerde büyümeyi teşvik etmek için AB'nin daha etkin olması gerekebilir. Bu kapsamda oluşturulması öngörülen ortak tahvil (Eurobonds/Stability bonds)

ihracı yoluyla elde edilen fonların bir kısmı büyümeyi teşvik edecek yatırımlarda kullanılabilir (Delors ve diğerleri, 2011, 5).”

3.4.9. Altılı Paket

Avro Bölgesinde uygulanan maliye politikalarında olan zayıflığın bertaraf edilmesi ve Ekonomik ve Parasal Birlikteki iktisadi yönetimi güçlü duruma getirmek amacıyla Mart 2010 tarihinde Avrupa Konseyi Başkanı başkanlığında bir komite kurulmuş ve Ekim 2010 tarihinde bir rapor hazırlanmıştır. Hazırlanan raporda, Birlik içinde mali kuralların konsolidasyonu, denetim ve makroekonomik işbirliğinin artırımı, bir Avrupa Dönemi içinde “ulusal reform, istikrar ve yakınlaşma” programlarının daha iyi olarak yönetimi önerilmiştir. Yine bu dönemde, Eylül 2010 tarihinde Avrupa Komisyonu, Avro Bölgesinde iktisadi yönetimin daha güçlü duruma getirilmesi için, daha sonrada da “altılı paket” olarak adlandırılacak, altı yasal düzenleme hazırlanmıştır. Avrupa Komisyonunun teklif etmiş olduğu paket ile Avrupa Konseyi başkanlığında oluşturulan raporun sonrası, Avrupa Komisyonu, Konsey ve Parlamento arasındaki görüşmeler sonucunda ortaya konulan paket, Eylül 2011 tarihinde Parlamento, Kasım 2011 tarihinde Konsey tarafında onaylanarak 13 Aralık 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Gök, 2012, 163-172).

Altılı Paket, satın alma gücü paritesini daha sıkı bir mali disiplin elde etmek için güçlendirme, Birlikte makroekonomik nitelikli dengesizliklerin belirlenmesi, engellenmesi ve düzeltilmesi için bir prosedür oluşturma amacıyla oluşturulan beş tüzük ve bir direktif olmak üzere 6 yasal düzenlemeden meydana gelmekte olup, paket ile herhangi bir antlaşma değişikliğine gidilmeksizin mevcut araçların kullanımı öngörülmektedir. Bu kapsamda paket, “Avro bölgesinde etkili bütçe gözetimini sağlama hakkında 1173/2011 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü”, “Bütçe pozisyonlarının gözetimi ile ekonomi politikalarının koordinasyonunun ve gözetiminin güçlendirilmesine yönelik olarak 1466/97 sayılı Konsey Tüzüğünde değişiklik yapan 1175/2011 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü”, “Aşırı açık prosedürünü hızlandırma ve açıklama hakkında 1177/2011 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü”, “Üye ülkelerin bütçe çatılarının gereklilikleri hakkında 2011/85/EU sayılı Konsey Direktifi”,

“Avro bölgesinde aşırı makroekonomik dengesizlikleri düzeltmeye yönelik tedbirlerin uygulanması hakkında 1174/2011 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü”, “Makroekonomik dengesizliklerin önlenmesi ve düzeltilmesi hakkında 1177/2011 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü” olmak üzere dördü mali disiplin ikisi makroekonomik dengesizliklerin düzeltilmesi için 6 adet yasal düzenlemeyi içermektedir (Ergin, 2013, 65).

Bu kapsamda değerlendirildiğinde, Altılı Pakette bulunan yasal düzenlemelerdeki dört düzenlemenin mali disiplini sağlamaya dair olduğu görülmektedir ve bu düzenlemeler satın alma gücü paritesi ve karar alma süreçlerinde bazı değişikliklerde bulunmakta ve Birlik ülkelerinin bütçe çatılarında asgari koşullar getirmektedir.

3.4.10. Avrupa Dönemi

Konsey, 17 Haziran 2010 tarihinde Van Rompuy Komitesinin ekonomi idaresine dair olan önerilerinden birini uygulamaya karar vermiş olup, Avrupa Dönemini kabul etmiştir. Avrupa Dönemi, AB seviyesinde iktisat ve maliye politikalarının etkin “ex-ante (ulusal düzeyde bütçe kararlarının alınmasından önce)” işbirliği edinmek için İstikrar ve Büyüme Pakti ve Avrupa 2020 Stratejisi ile ilişkilendirilerek kurulmuş ve ilk olarak 2011 yılında uygulanmıştır. Avrupa Dönemi, “mali, makroekonomik ve yapısal politikaların” denetiminin bütün unsurlarını kapsayan bir zaman çizelgesinden meydana gelmektedir (Ergin, 2013, 78). Buna göre, Ocak ayında Avrupa Komisyonu’nun AB ve Avro bölgesindeki ana politika sorunlarını tanımlamayı amaçlayan Yıllık Büyüme Anketi’ni yayımlamasıyla başlar. Anket, Komisyon’un kamu maliyesi, yapısal reformlar ve diğer büyümeyi artıracak önlemler açısından AB için öncelikli eylem planı olup, Mart ayında yapılan Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde tartışılır ve Zirve sonunda üye ülkelere istikrar ve yakınsama programlarında uygulayacakları stratejik rehberler sunulur. Daha sonra, Avrupa 2020’nin bir parçası olarak, üye ülkeler hazırladıkları ulusal programlarda ekonomik büyümelerindeki darboğazları tanımlayarak sürdürülebilir ve toplumsal içerikli ekonomik büyümeyi sağlayacak ve istihdamı artıracak reform stratejilerini açıklarlar. Konsey, ulusal bütçeler sonbaharda sonlandırılmadan önce, Ulusal Reform Programları (National Reform Programme) ile İstikrar ve Yakınsama

Programlarına (Stability and Convergence Programme) dayanarak gelecek yıla ilişkin politika tavsiyelerini yayınlar (ECB, 2011, 100). Yeni makroekonomik dengesizlik prosedürü Avrupa Sömestri'nin bir parçasıdır. Komisyon Şubat ayında Uyarı Mekanizması Raporunu yayınlar; daha sonra Ekonomi Politikası Komitesi, Konseyde tartışılacak konuları hazırlar ve Mayıs ortasında Komisyon derinlemesine gözden geçirdiği metni yayınlar (Ergin, 2013, 79).

SONUÇ VE ÖNERİLER

2008 yılında ABD merkezli gerçekleşen Küresel Kriz, adından da anlaşıldığı gibi salt ABD üzerinde etkili olmamış, küresel çaplı olarak tüm ülkeler üzerinde mikro ve makro seviyede etkili olmuştur. Küresel Kriz, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere, Türkiye gibi olan birçok ülke üzerinde de önemli etkilere neden olmuştur. Gelişmekte olan ülke kategorisinde bulunan Türkiye’de krizin etkileri bir bütün olarak değerlendirildiğinde Türkiye’nin tek yönde etkilenmediği, çeşitli göstergeleri doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği görülmektedir.

Küresel Krizin Türk ekonomisindeki etkilerine bakıldığında, Türkiye’nin bu dönem en çok yabancı kaynak bulmada ve dış borçların finansmanı kapsamında zorlanma riskiyle karşılaşmada etkilendiği görülmektedir. Küresel Kriz, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de risk algılamasında olumsuz etkilere neden olmuş, aynı zamanda özellikle büyüme ve işsizlik gibi göstergelerde olumsuz etkilere neden olmuştur. AB örneğinde olduğu gibi, Türkiye de Küresel Krizin etkilerinden 2009 yılından itibaren etkilenmiş olup, ülke genelindeki mikro ve makro göstergelerde görülen olumsuz etkiler 2009 yılı itibariyle gerçekleşmeye başlamıştır. Nitekim bu araştırma kapsamında incelenen tüm göstergeler de bu durumu doğrular niteliktedir.

Türkiye ekonomisinde büyüme kaynaklarına bakıldığında, 2008 yılı boyunca iç ve dış talep pozitif seviyelerde seyrederken, bu durum 2009 yılı itibariyle iç talepte daralmanın gerçekleştiği, dış talepte de daralma gerçekleşmemekle birlikte azalma gösterdiği görülmektedir. TÜİK (2019) verilerine göre 2019 yılı ikinci çeyrekte iç talepte daralmanın devam ettiği, dış talebin ise aynı dönem iç talebe göre daha pozitif seyrettiği, ancak 2009 yılına göre daha düşük seviyede olduğu görülmektedir.

Türkiye ekonomisinde sektörlere göre büyümeye bakıldığında inşaat sektörü dışında tüm sektörlerin 2008 yılında pozitif yönlü büyüme seyrettiği görülürken, 2009 yılı itibariyle tüm sektörlerin daralma yaşadığı, 2010 itibariyle yeniden bir büyümenin başladığı görülmektedir. TÜİK (2019) verilerine göre 2019 yılının ikinci çeyreğinde ise salt tarım sektörü büyüme gösterirken, diğer tüm sektörlerin daraldığı görülmektedir. Toplam büyüme

oranlarına bakıldığında ise 2009 yılı %4,7 oranında daralırken, 2018 yılı için ise toplam büyüme oranı %2,6 oranında büyüme göstermiştir.

Türkiye ekonomisinde kişi başına düşen milli gelire bakıldığında, 2008 yılında 10,4 bin dolar olan milli gelirin, 2009 yılında 8,6 bin dolara düştüğü, 2010 yılı itibariyle artış göstererek 10 bin dolar ve 2012 yılında dönemsel olarak en yüksek orana ulaşarak 12.480 dolara ulaştığı görülürken, 2018 yılı itibariyle 9,6 bin dolar seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir (TÜİK, 2019).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) (2019) verilerine göre krizin yaşandığı 2008 yılında %10,1 olan enflasyon, krizin en çok hissedildiği yıl olan 2009 yılında %6,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, küresel krizin Türkiye ekonomisinde enflasyona olumsuz etkisinin olmadığını göstermektedir. TÜİK (2019) verilerine göre Ağustos 2019 dönemi için yıllık enflasyon %15,01 olurken, 2018 yılı genel enflasyon oranı ise %20,30 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum enflasyonun Küresel Krizden etkilenmemesine rağmen, 10 yıl geldiği konuma göre dikkat çekicidir.

ÜFE ve TÜFE oranları bakımından değerlendirildiğinde ÜFE ve TÜFE oranlarında 2008 yılında artış yaşanmış, 2009 yılında ise ÜFE %5,93 ve TÜFE %6,53 seviyesine gerilemiştir. TÜİK (2019) verilerine göre Ağustos 2019 dönemi için ÜFE oranı %13,45, TÜFE oranı %15,01 olarak hesaplanmıştır. Son 10 yıllık dönem için değerlendirildiğinde ise ÜFE en yüksek oranına %46,15 ile Eylül 2018 döneminde, TÜFE ise en yüksek oranına %25,24 ile Ekim 2018 döneminde ulaştığı görülmektedir.

Dış ticaret oranlarına bakıldığında, 2001 krizi sonrası devamlı artış gösteren ihracat ve ithalat verilerinin, 2009 yılında ise krizin etkisiyle ihracatta %23, ithalatta yaklaşık %30 oranında azalma gerçekleştiği, 2009 yılında 38,785 milyar dolar oranında dış ticaret açığı verildiği görülmektedir. TÜİK (2019) verilerine göre ise ihracat oranında %7 artış gerçekleşmiş, ithalatta ise %4,6 düşüş gerçekleşmiş, 55 milyar dolar oranında dış ticaret açığı gerçekleşmiştir.

Küresel krizin istihdam üzerindeki etkisine bakıldığında 2008 yılında %46,9 olan işgücüne katılım oranınının 2009 yılında %47,9'a yükseldiği, işsizlik oranının ise %11'den %14'e yükseldiği görülmektedir. 2018 yılı itibariyle

işgücüne katılım oranı %53,2 olarak gerçekleşirken, işsizlik oranı ise %11 olarak gerçekleşmiştir. Son 10 yıllık nüfus artış oranı ve iş gücüne katılıma oranında gerçekleşen yükselme kapsamında değerlendirildiğinde, 2009 yılına göre düşüş göstererek %11 olan işsizlik oranının, esasen 2009 yılı nezdinde olumlu bir azalma olmadığı söylenebilir.

Son olarak TCMB döviz rezervleri ve döviz kurları nezdinde değerlendirildiğinde, 2008 yılında ortalama 73.8 milyar dolar olan döviz rezervinin, 2009 yılında 67.2 milyar dolara düştüğü görölmektedir. Ağustos 2019 itibariyle TCMB (2019) verilerine göre resmi rezerv varlığı 101,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Krizin İMKB üzerindeki etkisine bakıldığında ise, küresel durgunluk endişeleri nedeniyle İMKB'nin büyük oranda değer kaybettiği görölmektedir. Yıla ABD doları karşısında değerli giren TL, kriz sonrası değer kaybederek Dolar/TL paritesi 1.51 TL'ye yükselmiştir. 2018 yılı için İMKB (2019) verilerine göre Dolar/TL paritesinin ortalama 5.64 TL olarak gerçekleştiği, 2019 yılında en yüksek Dolar/TL paritesinin 6.21 TL olarak gerçekleştiği görölmektedir.

Sonuç olarak Küresel Krizin Türkiye'nin temel ekonomik göstergeleri üzerindeki olumsuz etkilerinin 2009 yılı itibariyle başladığı, ancak bu olumsuz etkilerin bir yıl etkili olduğu ve 2010 yılı itibariyle azaldığı görölmektedir. Bununla birlikte 2018 ve 2019 yılı verileri incelendiğinde, özellikle istihdam ve işsizlik verilerinin nüfus artışına paralel olarak olumsuz gelişmelerin gerçekleştiği, ekonomik büyümenin de bu dönemde genel olarak olumsuz seyrettiği, 2018 dönemi için Türkiye ekonomisinin resesyona girdiği, ancak 2019 yılının ilk çeyreğinde gerçekleşen ufak oranlı bir büyüme ile bu resesyondan çıkıldığı görölmektedir. İthalat ve ihracat oranlarının kriz dönemine göre olumlu artış göstermekle birlikte, dış ticaret açığı bu döneme göre artış göstermesi dikkat çekicidir. Son olarak ÜFE, TÜFE ve enflasyon oranlarının kriz döneminde önemli bir artış göstermemesine rağmen, 2018 ve 2019 döneminde önemli bir artış gösterdiği önemli bir detaydır.

Küresel Krizden salt gelişmekte olan ülkeler değil, aynı zamanda gelişmiş ülke ve birlikler de olumsuz etkilenmiştir. Bunlardan biri de dünyanın önemli ekonomilerinden biri olan Avrupa Birliği'dir. İlk olarak finansal

sistemde oluşan ve ilerleyen süreçte reel sektörde bir likidite krizine dönen 2008 yılındaki ABD’de oluşan Mortgage krizi, 2009 yılından itibaren Avrupa Birliğini de etkilemiş olup, bu kapsamda krizin etkileri ilk olarak Yunanistan’da görülmekle birlikte, ilerleyen dönemde benzer yapısal sorunlara sahip İspanya, İtalya, Portekiz ve İrlanda’da da etkili olarak, etkisini geniş bir bölgede hissettirmiştir. ABD’de gerçekleşen Mortgage Krizi her ne kadar borç krizini tetiklese de, yine de Mortgage Krizi gerçekleşmese dahi, yüksek borçlu ve yapısal açıdan sorunlu bazı AB ülkelerinde yine de bir finansal krizin yaşanacağı aşikardır. Nitekim Mortgage Krizi, Birliğin zayıf makro ekonomik temellere sahip üye ülkelerinde gerçekleşmesi olası bir finansal krizi erken bir tarihe çekmekten öte gitmemiştir.

Avrupa borç krizinin temel nedenlerine bakıldığında, üye ülkelerin kredi notlarında olan düşüşler, borsalarında gerçekleşen baskılar ve egemen ülke tahvil ve kredi borcu takas sözleşmelerinin artması olmak üzere üç temel neden görülmektedir. Bu dönemde Avro Bölgesinde bulunan ve baskı altındaki başlıca ülkeler, Yunanistan, İrlanda, Portekiz, İspanya ve İtalya olmakla birlikte, bu 5 ülkede yaşanan olumsuzluklar ve AB’nin bu beş ülkeyi, bir Birlik olarak koruma uygulamaları, yerel nitelikli krizin bölgesel nitelikli olmasına neden olmuş, Avrupa genelindeki krizin bir borç krizine dönmesinde etkili olmuştur.

Avro Bölgesinde gerçekleşen kriz, hem tahvil getirilerinde büyük hareketlere neden olmuş, hem de Avro ve diğer para birimlerinin kurlarında büyük değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. Genel olarak kriz kapsamında, Maastricht Anlaşmasının bir parçası durumundaki istikrar ve büyüme paktında bulunan belli hedefleri uygulamak için bütçe açıklarında aşırıya kaçılmış, ancak hem ülkelerin, hem de AB’nin odak noktansa üye ülkelerin borçları ve bütçe açıklarına alması, özel sektörün aşırı borçlarını ihmal etmesine neden olmuş, bu aşırı borçlanma da krizin etkilerini artırmasına neden olmuştur.

Özel sektörde gerçekleşen bankacılık krizinin etkilerini azaltmak için bilhassa İrlanda ve İspanya’da devletler, özel sektörün borçlarını üstlenmiş ve böylelikle bankaları borçlu durumdan kurtarmış, bu durumda vergi mükellefleri ise yatırımcılara karşı olarak borçlu durumuna geçmişlerdir.

Krizin yaşandığı her AB ülkesine bakıldığında, bu krizin nedenlerinin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği görülmektedir. Yunanistan'da yaşanan finansal krizin temelinde kamu kaynaklı yaşanan sorunlar bulunurken, İrlanda'da ise krizin temel nedeni olarak bankacılık ve konut sektöründe görülen zayıflıklar görülmektedir. Portekiz'de ise krizin temel nedenleri arasında yüksek cari açık ve bankacılık sektöründeki riskler bulunurken, İspanya'da yetersiz iç ve dış talep sebebiyle ekonomik faaliyetlerin düşük seviyede olması ve işsizlik oranının %20 civarında olması sebebiyle kırılganlığın artması ile İtalya'daki kamu maliyesinin zayıf olması nedeniyle ekonominin kırılgan olması, bu ülkelerde krizin ortaya çıkmasına neden olan temel etkenlerdir.

AB ortak para birimi olan Avro'nun tedavüle girmesiyle birlikte parasal bir birlik kurulmuş olmakla birlikte, yaşanan borç krizi sonrası sarsılmış olup, Avro Bölgesi borç krizi, genel kapsamda incelendiğinde, temelinde yapısal nedenler ve iktisadi politikaların koordinasyonunda olan sorunların varlığı açıkça görülmektedir.

Yapısal olarak farklı, ancak global krize dair destekleme uygulamalarıyla benzer biçimde tepkide bulunan AB ülkelerinde ciddi oranda bütçe açıkları ve borçlanma artışı yaşanmış, bu kapsamda gerçekleşen gelişmeler nedeniyle borç krizi ilk olarak Yunanistan'ın 2009 yılında borçlarını ödeyemeyeceğine dair endişelerin ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiş ve 2 yıl içinde Portekiz, İtalya, İrlanda ve İspanya'da da görülmeye başlamıştır.

Yunanistan başta olmak üzere, İtalya, İrlanda, Portekiz ve İspanya'da yaşanan borç krizi, yüksek bütçe açığı ve kamu borç stoku bulunan ülkelerin finansmana ulaşımını daha da masraflı duruma getirmiş ve böylelikle bir borç sarmalı oluşturma riski oluşturmuştur. Bu nedenle kriz sebebiyle bu ülkelerden çekilme kararı, reel faiz ve bütçe açığının artmasına neden olmuş, bu durum da normal koşullarda borçlarını çevirebilecek durumdaki ülkelerin, oluşan durum sebebiyle borçların çevrilemez duruma gelmesine neden olmuştur. Bununla birlikte bu ülkelerin sahip oldukları yüksek kamu borçları sürdürülemez boyutlara ulaşmıştır.

Kriz sonrası ilk olarak Avro Bölgesindeki bazı ülkelerin kredi notları kredi derecelendirme kuruluşları tarafından ciddi oranda düşürülmüş, bununla birlikte Yunanistan ve Portekiz ile birlikte İrlanda'da devlet tahvilleri değersiz duruma gelmiş, bu durum var olan krizi artırmıştır. Avro Bölgesi üye ülkelerde ortak para birimi Avronun kullanımı ve bu ülkelerde uygulanan para politikalarının, Avrupa Merkez Bankası tarafından tek bir elden uygulanması, Avro Bölgesindeki ülke ekonomilerinin de birbiriyle sıkı bir şekilde bağlanmalarına neden olmuştur. Böyle bir durum, bir Avro ülkesinde gerçekleşen olumsuzlukların, diğer Avro ülkelerine de kısa bir zamanda yayılmasını kolay duruma getirmiştir. Ayrıca AB ülkelerinin finans ve reel sektörlerinin yüksek entegrasyon seviyeleri de, farklı ülkelerin birbirlerinden etkilenme seviye ve hızını da artırmıştır.

Yaşanan bu ekonomik gelişmeler kapsamında Yunanistan başta olmak üzere İrlanda ve Portekiz gibi ülkeler AB'ye yardımda bulunmuş olup bu ülkeler yapısal olarak AB ülkeleri arasında, diğer büyük ekonomilere göre küçük ekonomilerdir. Sayılan bu ülkelere en büyüğü olan Yunanistan dahi Avro Bölgesi GSYH'nın sadece %2,5'ünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda bu ülkelerin yaşadıkları krizin görece daha küçük oranlarda kaynak aktararak çözümü mümkündür. Ancak yine başka bir sorunlu ülke olan ve Avro Bölgesinin %13'ünü oluşturan İspanya gibi büyük ekonomileri tehdit etmesi, krize dair endişeleri artırmakta ve İspanya gibi büyük ekonomilerin de AB'den yardım talebinde bulunması, krizin etkilerini daha da derinleştiren bir duruma neden olmaktadır. Nitekim İspanya gibi büyük bir ekonominin kurtarılmasının maliyeti de bütün AB için bir risk durumundadır. Bunlarla birlikte, kriz sebebiyle Birlikten yardım talebinde bulunan ülkelere dair oluşturulan kurtarma paketleri, AB'nin yapısal sorunlarını çözmekte ve Birlik ekonomisinin kronik nitelikteki yapısal sorunlarının çözümünün aciliyet kazanmasına neden olmaktadır. Nitekim Lizbon Antlaşmasında da, "Avro Bölgesinde uygulanacak iktisadi politikaların daha yakın koordinasyonuna duyulan gereksinim resmîyet kazanmış ve yaşanan kriz Avro Bölgesinin iktisadi yönetimindeki eksikleri, acil olarak çözülmesi gereken bir sorun olarak siyasi alana getirmiştir.

Hem ülkelerin bütçe açığı ve borçlanmalarındaki artış, hem de finansal sektörün yeteri kadar denetlenmemesi kaynaklı oluşan banka krizlerinin bir bileşkesi olarak oluşan Avro borç krizinin oluşumundaki süreçte, Avro Bölgesi ülkeleri gereken reformları uygulamamış ve ücretlerde yüksek seviyelerde artış gerçekleşmiştir. Bu kapsamda da rekabet güçlerinde azalma gerçekleşmiştir. Ayrıca Avro'nun tedavüle girmesi ve faiz oranlarının düşmesi nedeniyle AB ülkeleri için borçlanma daha da ucuzlamış, böylelikle ülkeler harcamalarını artırmışlardır. Bu kapsamda AB ülkelerinin borç yükleri de önemli seviyede yükselmiştir. Halihazırda yüksek durumdaki borç yükü, hem krizi aşmaya dair genişletici politikalar, hem de bankalara verilen yardım paketleri nedeniyle daha da artarak, sürdürülemez duruma gelmiştir.

Günümüzde Avro Bölgesindeki kriz, salt kamu harcamalarının artışı kaynaklı nitelikte bir borç krizi değil, aynı zamanda bir bankacılık, rekabet ve büyüme krizidir. Krizin gerçekleşmesi ve yayılmasında etkili olan nedenlerden biri de, krizin en etkili olduğu sistematik nedenlerdir. Bu sistematik nedenlerin de genellikle Ekonomik ve Parasal Birliğin yapısından kaynaklı oldukları görülmektedir. İlk olarak ekonomik ve parasal birliğe katılma kriterleri bazı reel kriterler olmaktan çok, nominal göstergelere dayalı bazı kriterlerden oluşmaktaydı ve bu kriterlere uyulması, Birlik üyesi ülkelerin ekonomilerinin yaklaşmasını ifade etmemektedir. Zira ekonomik ve parasal birlik oluşturulurken ve oluşturulduktan sonra, Avro Bölgesine dahil olan ülkelerin bazıları bu Birliğe dahil olmak için gereken koşulları tam olarak sağlarken, bazıları ise sağlayamamıştır. Bununla birlikte Birlik içinde tek bir pazar ve döviz kuru politikası uygulamadıkça, ülkelerin birbirinden bağımsız olarak uyguladıkları ekonomi politikaları arasında beklenen koordinasyon elde edilememiştir. Bu gelişmeler kapsamında ekonomik ve parasal birlik üyesi ülkeler arasında bir merkez-çevre ayrımı gerçekleşmiş, devamlı cari fazla veren merkez ülkeler, rekabet gücü azalan ve yapısal cari açıklar veren çevre ülkeleri finanse eder duruma gelmiştir. Bu nedenle çevre ülkeler, bütçe açıkları ve cari açığın fazla olduğu "kız açık" veren ülkeler olmuştur. Bununla birlikte ekonomik ve parasal birliğin oluşturulması sonrası, piyasalar, ülkeler arasında olan farklılıkları dikkate almadan bütün Birlik ülkelerini, Almanya ile aynı risk primiyle fiyatlandırmış ve böylelikle bütün Avro Bölgesinde faizler, Almanya'nın faiz oranlarına yakınsayarak azalmıştır. Azalan faizler ise, çevre

Ülkelerin zel sektör ve kamu harcamalarının artmasına neden olurken, bu durum yurt içi talebin aşıırı artmasına eden olmuştur. Aşıırı artan yurt içi talebin finansmanı ise yurt dıőından borçlanılarak yapılmıştır. Bu kapsamda evre ülkelerde kamu ve özel sektör dış borçları artmıştır.

Ekonomik ve parasal birliğin yapısı kaynaklı bu nedenlerle birlikte, AB'deki finansal sistem içinde bankaların büyük bir paya sahip olması bölgede bulunan bankaların bilançolarında, başta evre ülkelerin olmak üzere, devlet tahvillerinin büyük bir paya sahip olması, hem devlet ve bankacılık sisteminin birbirine girift bir durum olarak, kamu borcu ve banka borcu spiralinin meydana gelmesine neden olmakla birlikte, hem de bir ülkede oluşan krizin diğer ülkelere de yayılmasına neden olmuştur.

Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkındaki Anlaşmanın, AMB ve AB lkelerinin, diğer AB lkelerinin finansal yükümlülüklerini üstlenmelerini men eden hükümleri kapsamında, evre ülkelerde yaşanan dengesizliklere AMB ve diğer AB lkelerinin acil müdahalesini engellemiőtir. Krize dair alınacak önlemler konusunda AB lkeleri arasında olan farklılıklar ve bilhassa Almanya'nın katı nitelikteki kemer sıkma politikalarının uygulanmasına dair olan tutumu ve ortak tahvil ihracı, AMB'nin son kredi verme makam olması gibi çeşitli tekliflere dair olumsuz tutumu, krize dair hızlı cevap verilmesinin gecikmesine ve krizin yayılmasına katkıda bulunarak bölge ülkelerinin ortak kadere sahip olduğuna dair olan inaniőı da kırmıştır. Kredi derecelendirme kuruluşlarının evre ülkelere dair olumsuz notlandırmaya dair olan tutumları da krizin daha da derin bir durum olarak yayılmasında etkili başka bir faktör durumundadır.

Avro Bölgesindeki kriz salt sistematik nedenli olmayıp, evre ülkelerde görülen makroekonomik yapıdaki dengesizlikler de borç krizine temel oluşturmuştur. evre ülkelerde yaşanan bu dengesizlikler, birçok benzerlik sahibi olsa da, bazı farklılıklara da sahiptir. evre ülkelerdeki ortak nokta, azalan faiz ve bol likiditenin oluşturduğu etkiyle artan yurt içi tüketim ve yatırımla birlikte yurt içi talebin de artması ve bu talebin büyük bölümünün yurt dıőından borçlanma ile finanse edilmesidir. Yurt içindeki talep artışı, Portekiz ve Yunanistan'da genel olarak kamu harcamaları ve yatırımları,

diğer çevre ülkelerde de özel sektör harcama ve yatırımların artışı kaynaklıdır.

Borç krizinin kısa süre içinde ciddi seviyeye gelmesi ile oluşan sorunların bertaraf edilmesi, AB ülkelerinin ve bir bütün olarak AB'nin sahip olduğu rekabet gücünün artırımı ve Birlikteki ekonomik idarenin yeniden güçlendirilmesine dair çeşitli tedbirler alınmıştır.

Avro Bölgesindeki kriz, salt bir borç krizi değil, aynı zamanda bankacılık, rekabet ve büyüme krizinin birleşimidir. Bu nedenle AB tarafından alınan tedbirler de bu kriz birleşimine dair çözüm arayışlarını yansıtır niteliktedir. Bu amaçla Birlikte, hem AB hem Avro Bölgesi seviyesinde çok yönlü reform paketleri hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. Bu nedenle hem finansal sektörün denetiminin artırılması amacıyla yeni kurumlar oluşturularak AB seviyesinde makro ve mikro açıdan tedbirsiz denetimlerin uygulanması için gereken hukuki alan oluşturulmuş, hem de AB ülkelerinde ekonomi yönteminin iyileştirilmesi için Altılı Paket ve Avrupa Dönemi gibi uygulamalar uygulanmıştır. Bununla birlikte finansal sorunlar sebebiyle borçlarını ödeme veya çevirmede zorlanan ülkelerin desteklenmesi amacıyla mali yardım mekanizmaları oluşturulmuştur. Buna ek olarak AB'deki rekabet gücünün düşük olması ve büyümedeki sorunların çözümü için Avrupa 2020 Stratejisi ve Avro Rekabet Paketi oluşturulmuştur. AMB de, global krizin başından itibaren sağlamış olduğu likidite desteği, uygulamış olduğu klasik olmayan para politikası araçları ve üstlenmiş oldukları yeni roller kapsamında Avro Krizine dair mücadele kapsamında önemli görevler uygulamıştır. Bu önlemlere ilave olarak, Avro Bölgesinde ortak tahvil ihracatı ve bankacılık birliğinin oluşturulması kapsamında da gereken adımlar atılmıştır.

AB ve Avro Bölgesi seviyesinde alınan önlemler, genellikle ekonomik olarak bütünleşmenin artırımına dair adımlar şeklinde olmuştur. Bu adımlar, Ekonomik ve Parasal Birliğin ekonomik başlığı altında üye ülkeler arasında işbirliğinin artırılması ve ulusal yetkilerin devri konusunda uygulamalar içermektedir. Ancak bu önlemlerin, eksiklikleri sebebiyle krizin etkilerini azaltmada ve ileride yaşanabilecek olası krizlerin önlenmesinde yeterli değildir. İlk olarak bu önlemler, AB ülkeleri ve kurumları arasındaki müzakereler dolayısıyla uzun zamanlı olarak işlemekte olup, krizin etkilerinin

azaltılmasına dair beklentileri giderecek nitelikte ve büyüklükte olmamıştır. Bu nedenle alınan bu tedbirler, genellikle gecikmeli yaşanmış ve küçük nitelikte olmuştur. Önlemlere dair müzakereler esnasında, merkez ülkelerin takındığı tutumlar, AB ülkeleri arasında bir ortak dayanışma anlayışının olmadığını göstermiş ve AB ülkelerinin Avrupa Birliği Projesine dair olan inanışları yaralanmıştır.

Bununla birlikte hem Avrupa Parlamentosu, hem de üye ülkelerin ulusal parlamentoları, önlemlere dair müzakere ve uygulamaların denetlenmesinde bulunmamış veya minimum seviyede gayri resmi şekilde bulunmuş, bu durum da demokratik açığa neden olmuştur. Yaşanan bu durum AB teknokratları ile devlet başkanlarının, krizden etkilenen ülkeler ile Birliğin ekonomik geleceğini şekillendirdiklerine dair anlayışın ve görüntünün oluşumuna neden olmuştur.

AMB'nin aldığı para politikası önlemleri ele alındığında, Merkez Bankasının global finansal krizle birlikte geleneksel faiz oranı politikalarının etkisiz bir durum alması nedeniyle, geleneksel olmayan para politikası araçlarını uygulamaya sokarak, zamanla bu araçların uygulanmasını durdurmuştur. Bu araçlar, borç krizinin ortaya çıkmasıyla birlikte tekrar uygulanmış, ancak olumlu etkilerle birlikte yan etkilerini de göstermiştir. İlk olarak, bu araçların kullanımı, çevre ülkelerdeki bankaların Avrupa Sistemine (EuroSystem) bağımlı olmalarına ve piyasadan nispeten daha küçük nitelikli kayıplarla elenmesi gerekli olan sorunlu yapıdaki bankaların ayakta tutularak krizin daha da artmasına neden olmuştur. Ayrıca Merkez Bankasının uygulamış olduğu Tahvil Piyasaları Programının geçici nitelikte olması ve tahvil alımlarının büyük tutarlı olmaması nedeniyle uygulanan programın olumlu etkilerinin kısa sürmesi ve sınırlı nitelikte olmasına neden olmuştur. Tahvil Piyasaları Programının, Doğrudan Parasal İşlemler (Outright Monetary Transactions) ile kalıcı ve sınırsız duruma getirilmesi ise, Merkez Bankasının, son kredi makam işlevini üstlenerek Avro Bölgesinin yaklaşık 9 trilyon Avro tutarındaki borç stoku ile uğraşması durumunu ifade etmektedir. Bununla birlikte sınırı belirsiz olan bir alım taahhüdü ise ülkeler açısından etik bir tehlike sorununa neden olabilmektedir. Bu kapsamda doğrudan parasal işlemler programının, uygulanan ekonomik uyum programlarıyla

ilişkilendirilmesi, etik tehlike sorununa dair azaltıcı bir önlem olsa da, bu uyum programına uymayan veya uyamayan AB ülkelerine parasal işlemler programı desteğini çekilecek olması, bahsedilen bu ülkeleri daha da olumsuz etkileyebilecek ve böylelikle krizin derinleşmesine neden olabilecektir. Bununla birlikte doğrudan parasal işlemler ile yüklü oranda alım yapılması, enflasyon yaşanmaması için büyük oranda sterilizasyon yapılmasını belirtmektedir. Enflasyon riskinin siyasi kararlarla ilişkili olması nedeniyle büyük miktardaki doğrudan parasal işlemler operasyonları, AMB'nı, AB siyasetinin güdümüne sokarak, bağımsızlığını da etkileyebilecektir.

Krizin etkileri AB nezdinde azalsa da, Avro Bölgesinde gereken reformların henüz sonuçlandırılmaması, önemli bir sorun teşkil etmeye devam etmektedir. Avro Krizi, gereken yapısal reformların hem üye ülkeler, hem de AB nezdinde uygulanabilmesi için bir şans olarak nitelendirilmelidir. Bu kapsamda kabul edilen ilgili düzenlemelerin etkili olarak uygulanması ve iflas durumlarında daha etkin olarak müdahale edilmesi gerekmektedir. AB'nde yapısal sorunlarla mücadelede bulunarak entegrasyonun ilerletilmesi, Avro Krizine dair mücadele kapsamında en akılcı politika olarak değerlendirilebilmektedir. Nitekim, istikrarlı bir ekonomi için oldukça önemli durumdaki parasal ve mali politikalar arasındaki koordinasyonun AB'nin yapısının çift başlılık sebebiyle yetersiz ve etkisiz olduğu dikkati çekmektedir. Bununla birlikte AB'nin çıkarları kapsamında para politikaları uygulayan AMB ile ulusal çıkarlar kapsamında mali politikalar uygulayan AB ülkeleri arasında olası bir çıkar çatışmasının gerçekleşme ihtimali, Avro Krizinde görüldüğü gibi oldukça yüksektir. Bu kapsamda AB'nin gelecekte yeniden yaşaması olasılığına karşı salt para politikaları değil, aynı zamanda mali politikaları da kapsayan supranasyonel bir yönetim mekanizmasını uygulamaya koyması, Birliğin olası krizleri önceden önleme ve gerçekleşmesi durumunda daha kolay ve az hasarsız bir şekilde ortadan kaldırması için oldukça önemlidir.

Sonuç olarak küreselleşme ile birlikte birbiriyle entegre durumdaki dünya ekonomilerinin herhangi birinde oluşacak bir krizin diğer ülkeleri de kolay bir şekilde etkileyebileceği borç krizi ile görülmüş olup, bu riskin göz ardı edilmemesi gereken bir risk olduğu ve olası bir krize dair daima hazırlıklı

olunması gerekliliği bu krizle birlikte ortaya konulmuştur. Gelecekte yeni bir borç krizine fırsat verilmemesi, olası krizlerin engellenmesi ve gerçekleşmesi durumunda da olası krizin etkilerinin minimize edilmesi için mali yapı güçlü tutulması ve borç yükünün de makul düzeye getirilmesi önerilmektedir. Bu amaç kapsamında da finansal sektöre dair düzenleme ve denetimler de elden bırakılmaması gerekmektedir. Nitekim bu öneriler, bankacılık ve borç krizleri birbirini karşılıklı bir şekilde etkilediği ve tetiklediği borç krizi ile bir kez daha göstermiştir. Bu nedenle düşük borç yüküne ve sürdürülebilir nitelikte, güçlü bir mali yapısına ve düzenli bir finansal piyasaya sahip bir AB, global sistemin bir parçası olarak devamlılığını koruyabilecek olup, Birlik içinde ise büyümesini istikrarlı ve kesintisiz olarak devam ettirebileceği öngörülmektedir. Türkiye kapsamında değerlendirildiğinde ise, borç krizi örneğinde olduğu gibi, Küresel Krizin etkilerinin 2009 yılı itibariyle hissedildiği görülmektedir. 2009 yılı Türkiye için her ne kadar kriz kaynaklı olumsuz geçe de, krizin etkileri sınırlı kalmış, 2010 yılı itibariyle yeniden düzelmeye gidilmiştir. Ancak 2018 ve 2019 dönemi dikkate alındığında Türkiye'nin birçok konuda kriz öncesi döneme geri döndüğu, ekonomik büyümenin eksi değerlerde seyrettiği, istihdam ve işsizlik verilerinin de nüfusu 2009 yılına göre artış gösteren Türkiye açısından iç açıcı olmadığı görülmektedir. Yine ÜFE ve TÜFE oranlarının 2018 döneminde en yüksek seviyesine ulaştığı, yine Dolar/TL kuru bakımından incelendiğinde ise kriz döneminde önemli bir olumsuz etki görülmezken, 2018 yılında rekor seviyeye ulaşarak, 2009 döneminin yaklaşık 5 katı artış gösterdiği görülmektedir. Bu kapsamda 2018-2019 döneminde yaşanan olumsuz ekonomik gelişmeler için Küresel Krizin etkilerinin nispeten kalktığı, ancak günümüzde Türk ekonomisi üzerinde yaşanan olumsuz gelişmelerin sebebi olarak Küresel Krizden çok, Türkiye'de ve küresel alanda yaşanan sosyo-ekonomik gelişmelerin etkili olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ADDA, J. (2013). '**Ekonominin Küreselleşmesi**', (Çev.: S., İnceci), İstanbul: İletişim Yayınları.
- APAK, S.; AYTAÇ, A. (2009). '**Küresel Krizler Kronolojik Değerlendirme ve Analiz**', İstanbul: Avcıol Basım Yayım.
- FÜLBERTH, G. (2008). '**Kapitalizmin Kısa Tarihi**', (Çev.: S. Usta), İstanbul: Yordam Kitap.
- GÜRSOY, M. (2009). '**Ekonomik ve Finansal Krizler Dünü Bugünü**', İstanbul: MG Yayınları.
- HOBSBAWN, E. J. (2013). '**Sanayi ve İmparatorluk**', (Çev.: A., Ersoy), İstanbul: Dost Kitabevi.
- MCCARTHY, C. (2009). '**Ireland's second round of cuts, a comparison with the last time, Dealing with Debt**', (Ed: J., Springford), London: Centre Forum.
- PARASIZ, İ. (2009). '**Finans Krizinin Güven Krizine Dönüşmesi**', Bursa: Ezgi Kitabevi.
- PIRENNE, H. (2012). '**Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi**', İstanbul: İletişim Yayınevi.
- ROBINSON, W. I. (2004). '**A Theory of Global Capitalism: Production, Class and State in a Transnational World**', Baltimore: The John Hopkins University Press.
- ULUSOY, A. (2011). '**Devlet Borçlanması**', İzmit: Umuttepe Yayınları.
- WOOD, E. M. (2014). '**Sermaye İmparatorluğu**', (Çev.: O. Köymen), İstanbul: Yordam Kitap.

Sürelî Yayınlar

- ADIGÜZEL, M. (2013). '**Ekonomik Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri**', Akademik Bakış Dergisi, 35, 1-20.
- AFONSO, A.; FURCERI, D.; GOMES, P. (2012). '**Credit Ratings and the Euro Area Sovereign Debt Crisis**', European Central Bank Working Paper Series, 1419, 606-638.
- AKÇAY, B. (2012). '**Yunanistan Ekonomisinde Devlet Borç Krizi Cari Açık İlişkisi**', Maliye Dergisi, 163, 15-35.
- AKÇAY, B. (2013). '**Avro Bölgesi Borç Krizi: GIIPS. Ekonomik Yaklaşım Dergisi**', 23 (84), 23-56.
- AKGÜÇ, Ö. (2009). '**Kriz Nedeni ve Çıkış Yolları. Muhasebe ve Finansman Dergisi**', 42, 6-11.
- AKGÜL YILMAZ, G. (2013). '**Türkiye'de 2008-2009 Krizinde Uygulanan Genişletici Vergi Politikasının Üretim Üzerindeki Etkileri**', Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 34 (1), 213-228.
- ALANTAR, D. (2008). '**Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme**', Maliye Finans Yazıları, 81, 75-85.
- ALTUNTEPE, N. (2009). '**2008 Küresel Krizin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi**', SDÜ Vizyoner Dergisi, 1 (1), 129-145.
- ANDRADE, J. S.; DUARTE, A. (2011). '**The Fundamentals of the Portuguese Crisis**', Panoeconomicus, 2, 195-218.
- BAKKALCI, A. C.; İŞİKOĞLU, P. S. (2011). '**Küresel Krizin Kayıt Dışı İstihdam Üzerine Muhtemel Etkileri Emek Yoğun Piyasalarda Türkiye Örneği**', Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2 (1), 19-47.
- BEKTAŞ, H.; GÖKÇEN, A. (2011). '**Türk Bankacılık Sektöründe Finansal Güç Derecesine Sahip Olan Bankaların Kantitatif Verilerinin İstatistiksel Analizi**', Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 2, 345-366.

- BERBEROĞLU, B. (2011). '**2008 Global Krizinin Türkiye ve Avrupa Birliği'ndeki Etkilerinin Kümeleme Analizi İle İncelenmesi**', Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (1), 105-130.
- BLANCHARD, O. (2006). '**Adjustment Within The Euro. The Difficult Case of Portugal**', Portuguese Economic Journal, 6 (1), 1-21.
- BOCUTOĞLU, E.; EKİNCİ, A. (2009). '**Genel Teori, Küresel Krizler ve Yeniden Maliye Politikası**'. Maliye Dergisi, 156, 66-82.
- BRYSON, H. J. (2011). '**European Debt Crisis, What's Next?**' Wells Fargo Series, LXIII (2), 42-57.
- BULUŞ, A.; KABAKLARLI, E. (2010). '**1929 Ekonomik Buhranı ile Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması**', Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F., Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 19, 1-22.
- CAN, A. V. (2010). '**Krizin Muhasebesi ve Muhasebenin Krizi**', Mali Çözüm Dergisi, 97, 22-32.
- ÇALIŞKAN, Ö. V. (2002). '**Kredi Derecelendirme Kuruluşları ve Risk Değerlendirme Kriterleri**', G.Ü İİBF Dergisi, 1, 52-57.
- ÇEKEN, H.; ÖKTEN, Ş.; ATEŞOĞLU, L. (2008). '**Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk**', C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 9 (2), 77-87.
- ÇELİK, M. Y. (2012). '**Boyutları ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme**', DPUJSS, 32 (II), 150-167.
- DORE, R. (2008). '**Financialization of the Global Economy**'. Industrial and Corporate Change, 17 (6), 1097-1112.
- Durmuş, M. (2010). '**Aşırı Birikim-Finansallaşma İlişkinin 2008 Krizi Bağlamında Analizi**', Ekonomik Yaklaşım, 21 (77), 1-48.
- ENER, M.; DEMİRCAN, E. (2006). '**Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye**', Yönetim Bilimleri Dergisi, 4 (2), 197-218.

- ER, S. (2011). '**Finansal Krizleri Önleme Aracı Olarak Finansal Sektörün Regülasyonu**', Mortgage Krizi ve Türkiye. Maliye Dergisi, 160, 307-327.
- ERTUNA, Ö. (2009). '**Krizden Alınacak Dersler Yeni Bir Fırsat mı?**' Muhasebe ve Finansman Dergisi, 43, 6-13.
- FISCHER, S. (2003). '**Globalization and Its Challenges**', American Economic Review, 93 (2), 1-30.
- GANIYEV, J. (2014). '**Küreselleşme, Finansal Piyasalar ve Kriz**', İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, 1 (2), 117-129.
- GÖK, M.; BİYAN, Ö.; AKAR, S. (2012). '**Avrupa Birliği'nde Mali Kuralların Yeniden Düşünülmesi: Altılı Mevzuat Paketi ve Türkiye Değerlendirmesi**', İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 3 (3), 159-174.
- GÖKDERE, A. (2001). '**Küreselleşmeye Genel Bir Bakış**', Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 1 (1), 71-101.
- GÖZE KAYA, D.; DURGUN KAYGISIZ, A. (2015). '**2008 Küresel Krizi ve Sonrasında Türkiye'de Uygulanan Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış**' Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 11 (26), 171-194.
- GÜR, T., H.; ÖZTÜRK, H. (2011). '**Ülke Riski Derecelendirme Kuruluşları, Aksaklıklar ve Yeni Düzenlemeler**', Sosyo Ekonomi, 16, 69-92.
- HIGGINS, M.; KLITGAARD, T. (2011). '**Saving Imbalances and the Euro Area Sovereign Debt Crisis**' ,Current Issues In Economics and Finance, 17 (5), 1-11.
- IŞIK, N.; DUMAN, E. (2012). '**Reel ve Finansal Göstergeler Açısından 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi: Karşılaştırmalı Bir Analiz**', Yönetim ve Ekonomi, 19 (2), 239-257.

- IŞIK, S.; DUMAN, K.; KORKMAZ, A. (2004). '**Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması**', D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 19 (1), 45-69.
- JOYCE, J. P. (2011). '**Financial Globalization and Banking Crises in Emerging Markets**', Open Economies Review, 22 (5), 875-895.
- KAELBERER, M. (2012). '**Sovereign Debt or Balance of Payments Crisis? Exploring the Structural Logic of Adjustment in the Eurozone**'. Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 16 (4), 419-436.
- KARACA, C. (2014). '**Uygulanan Para ve Maliye Politikaları Açısından Geçmiş Krizler ve 2008 Küresel Ekonomik Krizin Karşılaştırmalı Analizi**', Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (1), 263-286.
- KARAKURT, B. (2010). '**Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye'nin Krize Maliye Politikası Cevabı**', Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2 (2), 167-195.
- KARTAL, Z. (2007). '**Kavramsal ve Tarihsel Yönleri İle Küreselleşme**', Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 251-264.
- KAYA, M. (2009) '**Küreselleşme Yaklaşımları**', Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 13, 1-16.
- KILIÇ, C.; BAYAR, Y. (2012). '**Euro Bölgesi Borç Krizinin Türkiye Ekonomisi'ne Olası Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme**', Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 1 (2), 53-70.
- KİBRİTÇİ ARTAR, O.; ATILGAN SARIDOĞAN, A. (2012). '**Küresel Finansal Krizin Türkiye'de Bankacılık Sektörü Mali Yapısına Etkileri**', Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2, 1-17.
- KİBRİTÇİOĞLU ARTAR, O. (2011). '**Avro Bölgesi Ülkelerindeki Güncel Borç Krizi**', İktisat ve Toplum Dergisi, 10, 30-41.

- KUTLU, H., A.; DEMİRCİ, S. (2011). '**Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum**', Muhasebe ve Finansman Dergisi, 52, 121-136.
- LEIJONHUFVUD, C. (2007). '**Financial Globalisation and Emerging Markets Volatility**', The World Economy, 30 (12), 1817-1842.
- LUNDVALL, B-Å.; LORENZ, E. (2011). '**From the Lisbon Strategy to Europe 2020**' in N Morel, B Palier & J Palme. (eds.) Towards a social investment welfare state?: Ideas, Policies and Challenges, 333-352.
- MINESCU, A. M. (2011). '**The Debt Crisis-Causes and Implications**', Petroleum-Gas University of Ploiesti Economic Sciences Bulletin, LXIII (2), 95-104.
- OLGUN, H. (2006). '**Küreselleşme Kavramı ve İçeriğine Genel Bir Bakış**', Sosyo Ekonomi Dergisi, 1, 122-150.
- ÖZTÜRK, M.; ARAS, O. N. (2011). '**Euro ve Kriz Sonrası Dönemde Parasal İstikrar**', Ekonomi Bilimleri Dergisi, 3 (2), 143-155.
- POLAT, M., A., (2018). '**Küresel Finans Krizinin Nedenleri**', Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (1), 177-195.
- ROBINSON, W., I., (2002). '**Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller**', Praksis, 8, 125-168.
- SAMARDŽIJA, V.; BUTKOVIĆ, H. (2010). '**From The Lisbon Strategy To Europe 2020**', Institute For International Relations, 4-32.
- SELÇUK, B. (2010). '**Küresel Krizin Türk Finans Sektörü Üzerindeki Etkileri**', Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2 (2), 21-27.
- SEYİDOĞLU, H. (2003). '**Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri**', Doğuş Üniversitesi Dergisi, 4 (2), 141-156.

SEZGÜL, İ. (2009). '**Küreselleşme, Neo-Liberalizm ve Etik**', Tüpvav Bilim, 2 (4), 504-509.

SKLAIR, L., (2006). '**Capitalist Globalization: Fatal Flaws and Necessity For Alternatives**', Brown Journal of World Affairs, 13 (1), 29-37.

STEIN, J. L. (2011). '**The Diversity of Debt Crises in Europe**', Cato Journal, 31, 199-215.

SUNGUR ÇAKMAK, N.; SARIDOĞAN, E. (2010). '**Küresel İktisadi Krizin Türk İmalat Sanayine Etkileri**', Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, XXIX (II), 23-45.

SUSAM, N.; BAKKAL, U. (2008). '**Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?**' Maliye Dergisi, 155, 72-88.

TUTAR, E.; TUTAR, F. ve diğerleri, (2011). '**Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Rolü, Güvenirlilik Açısından Sorgulanması ve Türkiye**', Akademik Bakış Dergisi, 25, 1-24.

WALLERSTEIN, I., (2000). '**Globalization or the Age of Transition?**', International Sociology, 15 (2), 251-267.

YAVUZ, A.; ŞATAF, C.; KIR, S. G. (2013). '**Avrupa'da Borç Krizi ve Çözüm Arayışları**', Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, XV (II), 131-154.

YILDIRIM, S. (2010). '**2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri**', KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12 (18), 47-55.

YÜCEL, F.; KALYONCU, H. (2010). '**Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği**', Maliye Dergisi, 159, 53-69.

Tezler

AYKON, Y. (2011). '**Finansal Krizlerin Banka Karlılıkları Üzerindeki Etkileri: 1997-2010 Dönemi Türk Bankacılık Sistemi Üzerine Bir**

Uygulama', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

BAĞCI, T. B. (2016). '**2008 Avrupa Borç Krizinin Türkiye'nin AB İle Olan İhracat Düzeyine Etkilerinin Ekonometrik Analizi**', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

CAN YAZICI, D. (2009). '**Küresel Mali Kriz ve Türk Ekonomisine Etkisi**', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

CORUT, H. (2013). '**2008 Krizi Işığında Avrupa Borç Krizi'nin Türk İmalat Sanayii Üzerine Olası Etkileri**', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÇELİK, P. (2004). '**Bankaların Risk Derecelendirmesi**', Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankacılık Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara.

ÇOBAN, M. (2012). '**2008 Dünya Finans Krizinin Türkiye ve İspanya Ekonomilerine Etkilerinin Karşılaştırılması ve AB Üyesi Olmanın Etkileri**', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

DAĞGEÇEN, A. C. (2012). '**Küresel Finansal Kriz Öncesi ve Sonrasında Gelişmekte Olan Ülke Döviz Kurları Arasındaki İlişki**', Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

ERDOĞAN, B. (2006). '**Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Finansal Kriz Modelleri**', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş.

- ERGİN, N. E. (2013). '**Avrupa Birliği'nde Borç Krizi: Krize Karşı Alınan Tedbirlerin Değerlendirilmesi**', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- EVİRANOS, F. (2012). '**2008 Küresel Finansal Krizin Etkileri (Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri Yönünden)**', Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- FENER, F. (2012). '**2008 Küresel Mali Kriz ve Krizin Türkiye'de İstihdam Üzerine Etkileri**', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- MANCI, A. R. (2006). '**Küreselleşme, Türkiye'nin Ekonomik Küreselleşmesi ve Krizler**', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- METİNSOY, Y. (2010). '**Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri**', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- SARPKAYA, S. S. (2009). '**Finansal Krizler ve Kriz Dönemlerinde Uygulanan Para Politikası Araçları**', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ŞİMŞEK, O., (2016). '**Küreselleşme ve Yeni Devlet Kapitalizminin Yükselişi**', Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TAŞDEMİR, A. (2013). '**2008 Ekonomik Krizin Türkiye'de İstihdama Etkilerinin Sektörel Bazda Ampirik Model İle Analizi**', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- YILAYAZ, N. (2008). '**Küresel Finansal Krizin Türk Kamu Maliyesine Etkileri**', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

YILDIZ, O. (2011). '**2008 Küresel Finans Krizinin Batı Akdeniz Bölgesindeki İşletmeler Üzerindeki Etkilerinin Araştırılması**', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Seminer ve Raporlar

ABGS. (2011). '**Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliği Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler, Euro Rekabet Pakti**', T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara.

AFONSO, A.; SCHUKNECHT, L.; TANZI, V. (2003). '**Public Sector Efficiency; An International Comparison**', European Central Bank Working Papers Series, 242, 5-37.

AKBAŞ, G.; APAR, A. (2010). '**Avrupa 2020 Stratejisi: Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme İçin Avrupa Stratejisi**', Özet Bilgi Notu, ABGS, 1-5.

ALPTEKİN, E. (2009). '**Menkul Kıymetleştirme ve Küresel Finans Krizindeki Rolü**', İzmir Ticaret Odası Ar&Ge Bülten, 11-16.

ANAND, M. R.; GUPTA, G. L.; DASH, R. (2012). '**The Euro Zone Crisis, Its Dimesions and Implications**', eSocialSciences Working Paper, 4764, 5-19.

Arezki, R.; Candelon, B.; Sy, A. N. R. (2011). '**Sovereign Rating News and Financial Markets Spillovers: Evidence from the European Debt Crisis**', IMF Working Paper, 1-27.

ARSLAN, İ.; BOZKURT C. (2010). '**Küresel Ekonomik Kriz ve Kapitalizm**', Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1: Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı, 1-10.

AVRUPA KONSEYİ. (2011). '**European Council 24/25 March 2011 Conclusions**', EUCO 10/11.

- AVRUPA KONSEYİ. (2015). **'The Euro Plus Pact How Integration into the EU Framework can Give New Momentum for Structural Reforms in the Euro Area'**, EPSC Strategy Notes. 3.
- BDDK. (2008). **'ABD Mortgage Krizi'**, Çalışma Raporu, 3, 47-52.
- BDDK. (2009). **'Türk Bankacılık Sektörü Kur Riski Değerlendirme Raporu'**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu.
- CEYLAN, C.; ÇAĞLAR, Ü. (2011). **'Küreselleşmenin Sektörel Etkileri'**, İTO, Yayın No. 2010-98.
- ÇINAR, B.; ERDOĞAN, Ö.; GÜRGÜR, T. (2010). **'Tandoğan Polat, Ekonomi Notları: Küresel Kriz Ve Politika Uygulamaları'**. TCMB.
- DELORS, J.; FERNANDES, S.; MERMET, E. (2011). **'The European Semester: Only A First Step'**, Notre Europe Policy Brief, 22, 1-14.
- DEMİRHAN, E. (2002). **'Para Politikasının Değişen Yüzü, Enflasyon Hedeflemesi'**, Türkiye Bankalar Birliği, 231, 13-22.
- ECB. (2011). **'The Reform of Economic Governance In The Euro Area-Essential Elements'**, ECB Monthly Bulletin.
- ERIXON, F. (2010). **'The Case Against Europe's 2020 Agenda'**, ECIPE Policy Briefs, 1-11.
- EUROSTAT. (2004). **'Report By Eurostat On The Revision Of The Greek Government Deficit And Debt Figures'**, Eurostat News.
- GIANVITI, F.; KRUEGE, A.; PISANI-FERRY O., J.; SAPIR, A.; HAGEN, J. (2010). **'A European Mechanism for Sovereign Debt Crisis Resolution: A Proposal'**. Blueprints, 446, 1-32.
- GÜR, N. (2015). **'G20 ve Küresel Finans Yönetişimi'**, Seta Yayınları, 219, 7-25.
- HENNINGSEN, D.,M. (2012). **'The Origins of the Italian Sovereign Debt Crisis'**, CMC Senior Thesis, 379, 1-67.

- IŞIK, N.; TÜNEN, T. (2011). '**Türev Ürünlerin 2008 Küresel Finansal Krizindeki Rolü**', *Avrasya Etüdüleri*, 39, 7-48.
- OECD. (2009). '**Government at a Glance, GREECE**'. Country Note.
- ÖZ, S. (2009). '**Büyük Bunalım Deneyimi Işığında Küresel Kriz**', *Ekonomik Araştırma Forumu Politika Notu*, 1-7.
- ÖZTÜRK, S.; SÖZDEMİR, A. (2010). '**Küresel Krizin Ekonomik Etkileri: Küreselleşmenin Krizi**', Turgut Özal Uluslararası *Ekonomi ve Siyaset* Kongresinde sunuldu, 2155-2166.
- ROTHENHÖFER, M. (2011). '**Greek Debt Crisis Background and Possible Improvements**', Seminar Paper.
- SMAGHI, B. L. (2010). '**The Challenges Facing the Euro Area**', *European Central Bank*, 1-25.
- TCMB. (2011). '**Finansal İstikrar Raporu**', *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*, 13, 1-93.
- TEPAV. (2008). '**2007-08 Küresel Finans Krizi ve Türkiye: Etkiler ve Öneriler**', *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Politika Notu*, 1-8.
- THOMSEN, M. P.; ROAF, J. (2011). '**Portugal: First Review Under the Extended Arrangement**', *IMF Country Report*, 11 (279), 3-111.
- TÜSİAD. (2012). '**Türkiye Ekonomisi 2013**', *Ekonomik Araştırmalar Bölümü*. Yayın No: 525.
- ULUSOY, A.; ELA, M. (2015). '**Avrupa Borç Krizinin Makroekonomik Etkileri ve Türkiye**', Paper presented at International Conference on Eurasian Economies.
- ÜNAL, A.; KAYA, H. (2009). '**Küresel Kriz ve Türkiye**', *Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi*, 1-35.

YILMAZ, B. E. (2014). '**Küresel Krizin PIIGS (Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan ve İspanya) Ülkeleri ile Türkiye'nin Makroekonomik Değişkenlerine Yansımaları**', Ankara Sanayi Odası, 57-79.

İnternet Kaynakları

ANKARA TİCARET ODASI. (2005). '**Krizler Tarihi Raporu**' Web: www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=276 (Erişim tarihi: 13.12.2019).

ATB FINANCIAL. (2019). '**ATB Financial**' Web: www.atb.com (Erişim tarihi: 18.02.2019).

AVRUPA İSTİKRAR MEKANİZMASI. (2019). '**European Stability Mechaism**' Web: www.esm.europa.eu (Erişim tarihi: 10.07.2019).

AVRUPA KOMİSYONU. (2010). '**Update of the Hellenic Stability and Growth Programme Including an Updated Reform Programme**' Web: www.ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/20_scps/2009-10/01_programme/el_2010-01-15_sp_en.pdf (Erişim tarihi: 15.01.2019).

AVRUPA KOMİSYONU. (2019a). '**Avrupa Komisyonu**' Web: ec.europa.eu (Erişim tarihi: 25.01.2019).

AVRUPA KOMİSYONU. (2019b). '**Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması**' Web: www.ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-financial-assistance/loan-programmes/european-financial-stabilisation-mechanism-efsm_en#related-documents (Erişim tarihi: 10.07.2019).

BDDK. (2019). '**Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu**' Web: www.bddk.org.tr (Erişim tarihi: 13.01.2019).

BORDO, M.; JONUNG, L.; MARKIEWICZ, A. (September 2011). '**A Fiscal Union For The Euro, Some Lessons From History**' *Voxeu*. Web: www.voxeu.org/article/fiscal-union-euro-some-lessons-history (Erişim tarihi: 13.02.2019).

- BORSA İSTANBUL. (2019). '**Borsa İstanbul Verileri**' Web: www.borsaistanbul.com (Erişim tarihi: 13.01.2019).
- CSO. (2019). '**İrlanda Merkez İstatistik Ofisi**' Web: <https://www.cso.ie/en/index.html> (Erişim tarihi: 03.02.2019).
- DEHESA, G. (October 2011). '**A Deadline For Solving A Deadly Eurozone Sovereign Debt Crisis**'. *Voxeu*. Web: <http://www.voxeu.org/article/deadline-solving-deadly-eurozone-sovereigndebt-crisis> (Erişim tarihi: 13.02.2019).
- DÜNYA BANKASI. (2019). '**Dünya Bankası Ekonomik Verileri**' Web: www.worldbank.org (Erişim tarihi: 25.01.2019).
- EĞİLMEZ, G. M. (2013). '**Küresel Krizin Neresindeyiz?**' Web: <http://www.mahfiegilmez.com/2013/04/kuresel-krizin-neresindeyiz.html> (Erişim tarihi: 12.07.2019).
- EUROSTAT. (2019). '**Avrupa Birliği Ekonomik Verileri**' Web: www.ec.europa.eu/eurostat (Erişim tarihi: 22.01.2019).
- FITCH RATINGS. (2019). '**Fitch Ratings Avrupa Ülkeleri Derecelendirme Verileri**' Web: www.fitchratings.com (Erişim tarihi: 25.01.2019).
- GOLDBERG, L. S. (2008). '**Understanding Banking Sector**', Web: <https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/economists/goldberg/lgimfstaff07282008.pdf> (Erişim tarihi: 10.07.2019).
- HAZİNE VE MALİYE BAKANLIĞI. (2019). '**TC Hazine ve Maliye Bakanlığı**' Web: www.hmb.gov.tr (Erişim tarihi: 13.01.2019).
- IMF. (2019). '**Uluslararası Para Fonu**' Web: www.imf.org (Erişim tarihi: 25.01.2019).
- KRUGMAN, P. (March 2009). '**The Big Dither. The New York Times**' Web: [www.nytimes.com/2009/03/06/opinion/0\(206krugman.html](http://www.nytimes.com/2009/03/06/opinion/0(206krugman.html) (Erişim tarihi: 18.02.2019).
- RUSHE, D. (November 2011). '**Italy's Debt Crisis, 10 Reasons To Be Fearful**' *The Guardian*. Web:

www.guardian.co.uk/business/2011/nov/09/italys-debt-crisis-tenreasons-to-be-fearful (Erişim tarihi: 13.02.2019).

SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI. (2019). '**Sanayi Sektörü İle İlgili Veriler**'
Web: www.sanayi.gov.tr (Erişim tarihi: 10.01.2019).

SCHÄUBLE, W. (March 2010). '**Why Europe's Monetary Union Faces Its Biggest Crisis**' Financial Times. Web: www.ft.com/intl/cms/s/0/2a205b88-2d41-11df-9c5b-00144feabdc0.html#axzz22L5IRurK (Erişim tarihi: 13.02.2019).

SPK. (2019). '**Türkiye Cari İşlemler Dengesi Verileri**' Web: www.spk.gov.tr (Erişim tarihi: 13.01.2019).

TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI. (2019). '**Tarım Sektörü İle İlgili Veriler**'
Web: www.tarimorman.gov.tr (Erişim tarihi: 10.01.2019).

TÜİK. (2019). '**TÜİK Verileri**'. Web: www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 10.01.2019).

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI. (2019). '**TCMB Ekonomik Verileri**' Web: www.tcmb.gov.tr (Erişim tarihi: 13.01.2019).